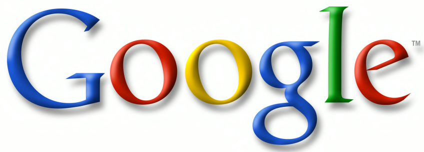
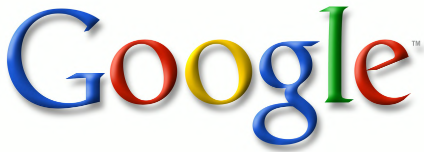
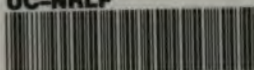
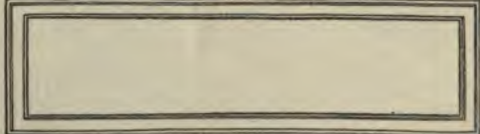

UC-NRLF

SIGILLVM · VNIVERSITATIS · CALIFORNIENSIS
FIAT LVX
MDCCCLXVIII
EX LIBRIS

SPRÅKLJUD

OCH

QVANTITATIV BETONING

I

HÖGSVENSKAN

AF

OSCAR SVAHN
LEKTOR

I. ALLMÄNNA REGLER FÖR VÄLLÄSNINGEN.
II. LJUDLÄRA. III. BETONINGSLÄRA.

STOCKHOLM.
P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG.

Rättelser.

Sid. 14 står § 9, läs § 10.
» 47 » e^1 » $\bar{e}^1$

STOCKHOLM, 1882.
KONGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER.

FÖRORD.

De undersökningar rörande svenska landsmål och deras ljudegendomligheter som på senare tider företagits af äldre och yngre forskare, särskildt inom de vid universiteten stiftade landsmålsföreningarne, förtjena utan tvifvel ett odeladt erkännande från vetenskapens sida, på samma gång de vittna om tillvaron af några bland de förnämsta egenskaper, som kunna pryda ett universitetslif — fosterländskt sinne, vaken forskningsifver och otvungen samverkan mellan lärare och lärjungar. Jemförelsevis mindre hafva inom vårt land ljuden i de bildades talspråk, högsvenskans ljud, blifvit föremål för uppmärksamhet. På detta fält råder ännu en osäkerhet, som vetenskapen ej längre bör fördraga, en osäkerhet, som till och med gifvit upphof till det påstående, att vi icke skulle vara vetenskapligt berättigade att antaga ett från landsmålen skildt högsvenskt talspråk, emedan det språk, som den bildade i vårt land talar, icke skulle vara något annat än en skiftning af landsmålet i den landsdel, hvarest han blifvit uppfostrad. Det är nu å ena sidan obestridligt, att ett fullständigt rent högsvenskt mål i närvarande stund är ett ideal, lika litet förverkligadt inom något geografiskt område som det rena landsmålet. Det är sant, att äfven den, som tror sig väl känna sitt modersmål, allt som oftast kan göra den upptäckt, att han i sitt tal begagnar ljud, som icke äro högsvenska. Men just den omständighet, att han förmår urskilja hvad som i fonetiskt hänseende tillhör landsmålen och hvad som tillkommer högsvenskan, utgör ett kraftigt vittnesbörd om såväl tillvaron af ett högsvenskt mål som möjligheten af en högsvensk ljudlära eller att vi, sedan uppmärksamheten blifvit riktad åt detta håll, snart nog skulle kunna med samfälda krafter arbeta oss till en sådan samt förskaffa oss en högsvensk ordbok, der hvarje ords ljud och accent vore angifna enligt något antaget beteckningssystem. Högsvenskans ljudlagar skulle på detta sätt bringas till klar-

het, och största delen af de ord, som ännu äro nyckfulla eller uppstudsiga, skulle snart nog bringas till lydnad under lagarne, då ju språklagar liksom andra lagar verka kraftigare och snabbare allt efter graden af klarhet och tydlighet i det medvetande, hvarmed de efterlefvas. Och först sedan vi fått reda på språkets ljud, bör det kunna blifva fråga om ljudens beteckningssätt. Eller, med andra ord, först sedan ljudfrågan blifvit afgjord, kan rättstafningsfrågan vänta att få en tillfredsställande lösning. Hafva engelsmän och fransmän för så många år tillbaka förmått bestämma ljuden i sitt s. k. literaturspråk, så bör sådant ej vara omöjligt för oss svenskar, och att så ej skett långt före detta, vittnar om en slapphet gent emot det dyrbara arf, vi ega i vårt modersmål, en slapphet, som ej heller längre bör fördragas. Vi använda stor möda på inlärandet af de franska och engelska ljuden. Det är nästan ett brott inom den finare sällskapsverlden att oriktigt uttala ett franskt eller engelskt ord, och sådant är ju också ett fel, som i skolan på ett eller annat sätt brännmärkes; men att uttala sitt eget modersmåls ljud oriktigt är hvarken något brott eller fel, så vida man nemligen icke är sydsvensk och råkar tala inför en uppsvensk åhörarekrets eller — någon gång — tvärt om. Är nu ett dylikt förfarande svenskt, är det förnuftigt eller ens försvarligt?

I fråga om vokalljudens vetenskapliga behandling har jag anslutit mig till det s. k. Bellska systemet, sådant det blifvit framstäldt af, bland andra, den äfven om de skandinaviska språkens ljudfysiologi så högt förtjente *Henry Sweet.* De afvikelser jag ansett mig böra företaga röra förnämligast begreppen »trång» och »vid», hvarjemte jag med all aktning för den utmärkte ljudfysiologens öfvade och fina öra, ansett mig böra anvisa andra platser i systemet åt vissa bland de svenska vokalljuden, särskildt e^2. Att skiljaktiga meningar kunna uppstå vid försöket att bestämma ett eller annat vokalljuds plats i systemet, beror på tillfälliga orsaker vid iakttagelsen eller hos iakttagaren. Att deremot systemet sjelft är det bästa, kanske det enda fullt vetenskapliga, som hittills blifvit uppstäldt, torde svårligen kunna bestridas.

Med hänsyn till konsonantljuden har jag deremot ansett mig böra taga till utgångspunkt Sievers uppställning (Grundzüge d. Physiologie der Sprache), och har jag dels genom användning af begreppen »trång och vid» sökt ordna konsonan-

terna under ett af vokalsystemets hufvudsynpunkter för att sålunda närmare sammansluta de båda arterna af språkljud; dels har jag genom begreppet »halföppna konsonanter» och fasthållande af att m-, n- och ng-ljuden väsentligen äro slutna eller klusila konsonanter sökt utveckla konsonantsystemet. Den anmärkta svårigheten att erinra sig sifferexponenterna vid ljud af samma art har jag, hvad konsonanterna angår, sökt minska genom att icke — såsom både Brücke och Sievers m. fl. — sätta dessa siffror godtyckligt utan i ordning, från venster till höger på tabellen, hvarigenom tillika vunnits den stora fördelen, att hvarje siffra angifver de väsentligaste bestämningarne vid ljudets definition (t^2, d^2, r^2 äro sålunda alla tungspetstandfäste-ljud o. s. v.)

Angående de i boken förekommande afvikande ljuden anser jag mig böra anmärka, att de flesta af dylika ljud i södra och mellersta Sverige äro för mitt öra bekanta, hvaremot jag i fråga om landsmålsljuden å Gotland, i Dalarne samt de nordligare provinserna på båda sidor om Östersjön måst anlita andras erfarenhet, och har jag härvid liksom i fråga om de närmare uppgifterna om ljudens fyndorter m. m. såsom hufvudsaklig källa begagnat det om så mycken samvetsgrann och flitig forskning vittnande arbetet: »Det svenska landsmålsalfabetet» af J. A. Lundell, och står jag dessutom till denne min aktade vän och forne lärjunge i stor tacksamhetsskuld för många och värdefulla muntliga upplysningar angående de svenska landsmålens ljud. De oegentligheter, som möjligen kunnat insmyga sig vid ljudens öfverflyttning från landsmålsalfabetet till det af mig använda teckensystemet, torde dock uteslutande få skrifvas på min räkning.

Få äro väl de frågor inom språkforskningens område, som blifvit utsatta för så många och sins emellan stridiga tankeexperiment som frågan: Hvad är accent? jemte de i närmaste samband härmed stående frågorna: Hvilket slags betoning bör kallas accent? Hvar börjar och slutar accenten? Sålunda har accenten förklarats liktydig än med ljudlängd, än med ljudtryck, än med tonriktning. Uti ett förtjenstfullt svenskt arbete (Om svensk akcent af Axel Koch) fattas den ned- och uppstigande röstriktningen i t. ex. ordet kalla såsom tvenne former af accent (gravis och levis), och i ett annat svenskt arbete af en förtjenstfull språkman, J. A. Aurén, göres accenten liktydig med hela ordets tonföljd, så att man i svenskan skulle på detta sätt komma att erhålla 48 accenter o. s. v. I det bidrag till frågans lösning, som jag härstädes meddelat,

är grundtanken den, att accenten, uti hvilken ingå såsom väsentliga bestämningar både ljudlängd, tryck och ton, faller på den punkt i det enkla ordet, der tonriktningen brytes, der trycket blir starkast och — i svenska ord — ljudlängden varder jemförelsevis störst. Då emellertid detta försök ej ännu blifvit underkastadt någon offentlig granskning och accentlärans framställning dessutom erbjuder nästan oöfverstigliga svårigheter för den lärare, som ej är af naturen utrustad med musikaliskt öra, så har jag ansett mig böra utesluta den samma ur den egentliga läroboken.

Mellan Quintilianus och Ernest Légouvé finner man naturligtvis en rik literatur med vetenskaplig anläggning — utom en oöfverskådlig massa populära skrifter — innehållande mer eller mindre intressanta försök att framför allt i retorikens tjenst lösa den svåra betoningsfrågan. Största delen af dessa arbeten, som vanligen hafva till författare bildade män, ofta stilister af första ordningen, lider dock af felet att inskränka sig till intressanta iakttagelser och anmärkningar rörande enskilda fall, eller också innehålla de ansatser till en systematik, som ej kunnat utföras, vanligen emedan de ej skilt mellan förstånds- och känslobetoning utan sammanblandat den förra, för hvilken exakta regler äro möjliga, med den senare, för hvilken sådana regler — enligt min öfvertygelse — icke äro möjliga. Genom att strängt fasthålla å ena sidan denna skilnad, å den andra skilnaden mellan bestämnings- och motsatsbetoning samt mellan begrepps- och hjelpord har jag lyckats uppställa de grundregler, enligt hvilka hvarje ords (relativa) förståndsbetoning kan angifvas. Genom dessa regler skulle, med andra ord, lärjungen icke blott lära att betona hvarje ord utan äfven att angifva en bestämd grund för sitt förfarande, utan att läraren behöfde — såsom nu ofta inträffar — gripa betoningsgrunden ur luften eller söka bevisa örats fordran på ett visst ords betoning medelst mer eller mindre hårdragna slutföljder.

Skulle författarens försök att bestämma de högsvenska ljuden i och för sig och i förhållande till de förnämsta afvikande ljuden i landsmålen kunna tjena till att väcka en allmännare uppmärksamhet på denna fråga, så skulle han anse sig väl lönad för sin möda.

Om välläsningen.

Men skulle också författaren våga hysa den förhoppning, att åtskilligt i föreliggande arbete ej vore ovärdigt den vetenskap-

lige språkmannens och särskildt den för vårt modersmål intresserade ljudfysiologens uppmärksamhet, så är dock hvarken dess första yttre anledning eller dess förnämsta syfte af språkvetenskaplig, utan af pedagogisk art. Boken åsyftar, med andra ord, att gifva en fast grundläggning för den metod, som enligt författarens öfvertygelse bör följas vid den vigtiga del af undervisningen i modersmålet, som innefattas uti begreppet *välläsning*.

I ett föredrag, hållet vid det Allmänna Nordiska skolmötet i Köpenhamn 1877 och sedermera aftryckt i Pedagogisk Tidskrift (h. 1. 1878) har jag i korthet sökt angifva välläsningens betydelse. Hänvisande till detta uttalande, vill jag härstädes inskränka mig till endast följande anmärkningar.

Då välläsningen, såsom del af undervisningen i modersmålet, hufvudsakligen sysselsätter sig med författarealster, som antingen höra inom det sköna område, eller i mer eller mindre mönstergill form behandla ämnen angående fosterlandets natur, historia eller nutida odlingslif, så blir välläsningen i den insigtsfulle lärarens hand ett af skolans kraftigaste medel till väckelse och utveckling af lärjungens på nästan alla öfriga undervisningsområden förbisedda *känslolif* i sedlig och estetisk riktning — den oundgängliga förutsättningen för frambringandet af den centrala stödjepunkt för inre lif och yttre verksamhet, som vi benämna sedlig vilja och karakter.

På grund af dessa och andra gynnsamma omständigheter kan välläsning i hvarje duglig lärares hand lätt nog gestalta sig som en ljuspunkt i den mörka tafla af ensidigt minnes- och förståndsslafveri, som vår högre undervisning — särskildt den qvinliga — icke sällan i vår tid företer.

Ur språklig synpunkt utgör välläsningsöfningen ett bland de förnämsta medlen för skolan att lära den uppväxande ungdomen att med vett och vilja öfva den *fosterländska pligt*, som bjuder en hvar att efter bästa förmåga söka tala sitt modersmål rätt och vackert. Vi svenskar äro med skäl stolta öfver vårt sköna, vårt kraftiga och klangfulla språk, och dock eger hos oss det egendomliga förhållandet rum, att i våra sydligaste landsdelar — särskildt den provins, som af mer än ett skäl blifvit kallad »den dyrbaraste ädelstenen i Sveriges konungakrona» — äfven den bildade delen af befolkningen talar ett språk, i hvilket så många af de för högsvenskan mest kännetecknande ljuden äro så förvanskade, att en utländing, som lärt sig vårt språk i mellersta eller öfra Sverige, icke utan skäl frestas att frånkänna de bildades språk i Skåne rättig-

heten att kallas svenskt. Föga bättre torde förhållandet gestalta sig vid kuststräckorna både i sydvest och sydost, der trakter finnas (t. ex. Kalmarorten) i hvilka knappt ett enda vokalljud, i vissa förbindelser, undgår förvanskning och der t. ex. e och ä[1] samt a[2] och ä[2] i vissa ljudställningar så regelrätt byta plats, att man till en början ej kan härvid skönja någon annan regel än den, som gör sig gällande i den gamla leken: »När jag säger håll, så skall du släppa, och när jag säger släpp, så skall du hålla.»

Bland de praktiska olägenheter, som åtfölja ett dylikt förhållande, vilja vi endast erinra derom, att man redan nu vid några af våra bättre läroverk tvekar att till lärare i språk antaga personer, som ej fått lära att tala sitt modersmål; men oafsedt dylika praktiska olägenheter, är skolans pligt i detta hänseende lika tydlig som det skollagens stadgande, hvilket bjuder, att inöfvandet af de riktiga ljuden och den riktiga betoningen skall utgöra en väsentlig del af lärokursen i modersmålet uti läroverkets lägre och mellersta klasser — ett stadgande, som vid månget svenskt läroverk hittills hvarken blifvit tillämpadt eller kunnat tillämpas.

Men saken har äfven en annan sida. Är det väl möjligt, måste man fråga, att en person, som är så bunden vid sitt landsmål, att han ej bryr sig om att frambringa, kanske ej ens förstår att skarpt och tydligt urskilja ljuden i sitt eget modersmåls bildade talspråk, kan med tillbörlig säkerhet återgifva ett främmande språks finare ljudskiftningar? Visserligen kan man stundom påträffa personer, hos hvilka en dylik motsägelse synes vara på ett särdeles lyckligt sätt löst. Men säkerligen höra sådana företeelser till undantagen. Regeln är, att en sådan person släpar med sig sitt landsmåls ljud eller sätter det senares ljud i stället för de närmast motsvarande ljuden i det främmande språket. Oftast är det sålunda svårt för en blekingsbo, en skåning eller t. o. m. en sydhalländing att uttala det franska ordet *chose*, för en vermländing med sitt schlik, schlusk (i st. f. slik, slusk) att rätt uttala ett engelskt *slide* eller *slub*, nästan lika svårt som för en person från Viby eller Tjörn att uttala det franska ordet *fine* utan att surra på i-ljudet. Må man emellertid icke föreställa sig, att här endast vore fråga om enskilda afvikande ljud. I de flesta af våra landsmål finnes nemligen ett eller annat ljud, som mer eller mindre kraftigt inverkar på de närstående ljuden och sålunda ger åt ljudföreteelserna en viss egendomlig skiftning, hvaraf de enskilda ljuden, äfven då de inträda i an-

dra förbindelser, der dessa ljudtyranner ej herska, bibehålla ett visst minne. Det är denna på enskilda beherskande ljud ytterst beroende allmänna ljudegendomlighet, som vi kalla ett landsmåls eller ett språks allmänna fonetiska skaplynne. Sådana beherskande ljud äro bland konsonanterna tungryggs-r-ljudet, det. s. k. tjocka l-ljudet och vissa arter af hårdt s-ljud. Det är följaktligen icke heller blott de enskilda landsmålsljuden utan hela det dermed följande ljudsystemet, som af den oaktsamme insläppes i det främmande språkets uttal. En hvar med någorlunda skärpt språköra torde kunna göra denna erfarenhet. Bland hit hörande exempel vill jag för tillfället blott anföra ett enda. För många år till baka berättade en person med mycket grundlig språkbildning, att då han en gång befann sig i en stor folksamling i London, han bakom sig fick höra någon tala på äkta kraftigt, ehuru icke lika prydligt vestgötamål. Belåten öfver att här påträffa en landsman, försöker han vända sig om, men hindras af trängseln. Han fortsatte emellertid att lyssna, då han till sin förvåning upptäckte, att hvad han till en början trodde vara vestgötska i stället var en i syntaktiskt hänseende felfri och lätt flytande engelska. Efter åtskilliga ansträngningar lyckades han till slut tränga sig fram till den talande, som befanns vara den svenske legationspredikanten — hvilken, vestgöte född, vistats flere år i Englands hufvudstad, och som sagdt, talade en förträfflig engelska — om man blott undantager ljuden.

De slutsatser, till hvilka ofvanstående antydningar skulle leda äro följande:

Välläsningen har till uppgift att inöfva modersmålets (högsvenskans) ljudlära icke blott i och för modersmålets skull utan äfven såsom ett vigtigt stöd vid inlärandet af de främmande språkens ljud;

dessa ljudöfningar måste företagas på ett metodiskt sätt och stöda sig på vetenskaplig grund;

det är nemligen icke nog med att höra, huru ett ljud låter från en annans läppar, ty dels är förmågan att medelst hörseln uppfatta och särskilja ljud hos mången, antingen af naturen eller på grund af bristande öfning, mycket otillräcklig; dels är örats ljudminne i allmänhet föga troget. För att skarpt uppfatta och säkert fasthålla språkljud måste följaktligen örats uppfattning städse understödas af ögats och känselns eller med andra ord af en klar insigt om mundelarnes ställning vid ljudens frambringande, ehuru naturligtvis örat måste i sista

hand och särskildt i fråga om ljudets finare skiftningar blifva både regulator och skiljedomare;

ljudläran måste följaktligen stöda sig på ljudfysiologisk grund; och slutligen:

sedan lärjungen erhållit en tydlig insigt om mundelarnes ställning vid frambringandet af ljuden i modersmålet, så har undervisningen i de främmande språkens ljud härigenom erhållit ett kraftigt hjelpmedel så till vida, som läraren i det senare ämnet nu kan underlätta den säkra uppfattningen af det främmande ljudet genom att taga munställningen vid det likartade svenska ljudet till utgångspunkt och derefter angifva de förändringar i de senares ställning, som äro nödvändiga för frambringandet af det främmande ljudet. Så t. ex. torde de båda slagen af engelskt th, det veka danska d-ljudet (i ordet Gud) o. s. v. vida lättare kunna uppfattas och särskiljas, om utgångspunkten tages från munställningen vid svenskt t och d, än om man blott skall lita på örats ofta osäkra uppfattning.

Bland öfriga synpunkter, ur hvilka välläsningen måste betraktas, må endast följande antydas.

Hvarje i formelt hänseende framstående författare och särskildt hvarje verklig skald är derjemte ett slags språklig tonsättare så till vida, som det sätt, hvarpå han sammanställer språkljuden, icke blott bestämmes af tankens utan äfven af skönhetskänslans fordringar. En icke ringa del af den hänförelse, som den Tegnérska dikten framkallade, torde få tillskrifvas skaldens sinne för språkets musik eller hans förmåga att sammanställa vårt språks ljudskatter till sådana samljud och tongångar, att samtiden icke utan skäl började tro, att hela språket i och genom Tegnér hade blifvit föremål för en underbar förvandlingsprocess; ja mången ärlig svensk man och qvinna upprepar än i dag, att Tegnér har sitt eget språk, och det välkända ännu ofta hörda utropet vid läsningen af Tegnér: »Hvarifrån tar den mannen sina ord?» är ett uttryck af beundran icke blott öfver Frithiofs-skalden utan i främsta rummet »öfver den språklige tonskalden».

I sammanhang härmed torde följande satser förtjena att ytterligare betonas:

Den fosterländske skalden liksom hvarje i språkligt hänseende framstående författare skall med hänsyn till språkljuden läsas rent och skönt för att kunna rätt begripas;

hvarje brytning vare sig på främmande språk eller på landsmål förtager intrycket af ett på högsvenskt språk författadt stycke eller verkar parodiskt (man försöke blott att

läsa Geijers »Odalmannen» på blekings-mål eller Tegnérs »Axel» med de tonfall, som äro egendomliga för det s. k. gatspråket i de fleste af våra städer);

ett styckes genom uppläsningen tydligt förnumna ljudskönhet föder andligt välbehag och intresse, hvilket i sin ordning blifver minnets trognaste bundsförvandt; genom grupperna af väl valda och sammanstälda språkljud (ord och satser) väckas och utvecklas språksinnet, smaken och språkinstinkten, utan hvilka förutsättningar ingen språkbildning i högre mening kan komma till stånd.

Man klagar öfver, att vi med allt vårt språkarbete i skolorna dock icke lära något enda språk grundligt, särskildt icke latinet. Den förnämsta orsaken härtill torde ligga deri, att vi på grund af bristande pedagogisk insigt föranledas att ensidigt odla språkförståndet, lemnande språksinnet ur sigte, att vi lära språken för mycket genom ögat och för litet medelst örat, för mycket genom skriftliga och för litet genom muntliga öfningar. Våra ansträngde ynglingar skrifva derför i allmänhet en dålig latin, äfven när de ej göra sig skyldiga till grofva fel, och när deras språkförstånd »står stilla» eller minnet af regeln sviker, så äro de ofta alldeles redlösa och begå fel, öfver hvilka den gamle latinaren, som lärt språket icke blott genom skrifning och öfversättning utan genom att tala det samma, icke nog kan förvåna sig.

Men det är emellertid icke de enskilda ljuden eller orden utan dessa i sitt begripliga sammanhang som utgöra den språkliga undervisningens väsentliga föremål, och detta sammanhang blir för uppfattningen medelst örat först fullständigt tydligt genom den riktiga *betoningen*. Åt denna del af undervisningen i modersmålet har man på senare tider egnat en välförtjent uppmärksamhet, ehuru undervisningen på grund af ämnets ofullständiga utredning blifvit i de flesta fall godtycklig och föga fruktbärande. Inom de främmande språken åter qvarstår man med hänsyn till denna angelägenhet alltjemt på en ständpunkt, som ur pedagogisk synpunkt knappt kan försvaras. Flertalet af de många framstående lärare vi för tillfället ega icke blott i de klassiska utan äfven i de främmande lefvande språken torde må hända anmärka: tiden räcker ej till för betoningsöfningar, en anmärkning, på hvilken man gerna önskade svara: tiden *måste* räcka till för hvad som vid undervisningen är nödvändigt och väsentligt. I de klassiska språken urartar uppläsningen merendels till ett s. k. mekaniskt upprabblande, som allt för ofta afbrytes af en mängd mer

eller mindre oartikulerade ljud (hm, $ä^3$hm, $ö^3$hm o. s. v.) för att liksom inbilla sig sjelf och åhöraren, att man läser, äfven der man på grund af någon svårighet tvingas att göra uppehåll. Uppläsningen blir sålunda en rent mekanisk och i och för sig betydelselös åtgärd, bakom hvilken man sträfvar att bemantla sitt sökande efter innehållet och framför allt efter de ord, som skulle »passas» tillsammans. Inom de lefvande språken öfverföras ofta, i synnerhet af lärjungarne på den klassiska linien, denna betänkliga metod, endast med den skilnad, att mellanljuden, på grund af uttalets större svårigheter, blifva allt talrikare och mera intensiva. På detta sätt och enligt denna metod uppläsas nu Homeros' sånger, Ciceros konstfulla, ljudsköna tal, Lamartines oden, Dickens liffulla humor, Schillers högstämda dramer o. s. v. Hvilka skatter af bildningselement för hjerta och förstånd, hvilka massor af språkbildningsmedel blifva icke genom ett sådant förfarande kastade på den pedagogiska slentrianens sophög! Man klagar i vår tid öfver afvoghet mot de klassiska språkens studium äfven från deras sida, som offrat hälften af sin skoltid på dessa studier; men hvad annat kan man vänta, då en stor del af dessa personer ej af den klassiska literaturens mångbeprisade skönhet mottagit annat intryck än stilskrifningens tråkighet och det vedervärdiga bråket att öfverflytta de »krångliga» perioderna till mer eller mindre dålig s. k. öfversättnings-svenska?

Men äfven i fråga om betoningen måste läraren i modersmålet hafva lagt grunden, om det skall blifva möjligt för läraren i främmande språk att kunna uträtta något af betydenhet i detta hänseende. Att den i detta arbete framstälda betoningslärans *grundregler* låta tillämpa sig på de inom skolan studerade språken, framför allt de lefvande, derom är jag öfvertygad, äfven om t. ex. den mekaniskt anlagda latinska hexametern någon gång skulle visa sig motsträfvig mot både förstånds- och känslobetoning.

Angående bokens användning i skolorna vågar jag till den tänkande och erfarne lärarens pröfning framställa följande.

Ur läroboken i välläsning må så litet som möjligt, helst *intet* mer än betoningsreglerna, läsas såsom utanlexa.

Allmänna regler för välläsningen må läsas innantill med lämpliga förklaringar och öfningar samt, på det lägre skolstadiet, naturligtvis med uteslutning af sådana stycken, hvilkas innehåll kunde befinnas mindre lättfattligt för lärjungarne.

Några bestämda öfningar till reglerna har jag af flere skäl ej ansett mig böra intaga. Ljudläran torde kunna börjas i tredje klassen af allmänna läroverket. Sedan ljudläran i sin helhet blifvit så kort som möjligt genomgången och läraren derunder anmärkt de ljud, som klassen i sin helhet eller enskilda lärjungar i den samma bäst behöfva att öfva — äfven i hemmet — så anslås lämpligen någon del af välläsningstimmen åt dessa öfningar. Exemplen i ljudläran äro ordnade efter ordklasser för att antyda, att läraren, om han så finner för godt, kan låta lärjungen bilda satser af de ord, som stå under öfverskriften »ljudöfningar», eller hvilka lärjungen sjelf fått samla. Lärjungen kan på detta sätt samtidigt öfvas i ljudning och satsbildning, på samma gång han ökar och lär sig beherska sitt ordförråd.

I de trakter, der tungryggs-r-ljudet är förherskande, må det vara lämpligt att först och främst öfva tungspets-r-ljudet, emedan efter denna tunggymnastik hvarje annat ljud lättare och tydligare framsäges. Enligt erfarenheten i det läroverk jag tillhör, kan ungefär fyra femtedelar af lärjungarne i de lägre klasserna utan svårighet läras tungspets-r och minst hälften af de öfriga efter någon längre tids öfning.

Angifvandet af de förnämsta afvikande ljuden i landsmål och vårdslöst tal eger naturligtvis icke blott ett språkligt intresse, utan åsyftar äfven och förnämligast att fästa den talandes uppmärksamhet på de vanligast förekommande oriktiga ljuden, bland hvilka måhända ett eller annat förekommer i hans tal, utan att han vet derom, emedan han ej haft någon anledning att rikta sin uppmärksamhet åt det hållet.

Att en på ljudfysiologisk grund uppstäld ljudlära — liksom allt nytt, som vill eröfra sig en plats bland skolans undervisningsämnen — till en början skall från ett eller annat håll afvisas säsom »alltför svårt», är att vänta. Svårigheterna skola dock vid närmare betraktande befinnas vara jemförelsevis ringa, och sedan man en gång fått syn på de oriktigheter, af hvilka de första sidorna i våra vanliga språkläror lida, så torde det för den samvetsgranne läraren befinnas vara vida svårare att fortfarande fasthålla det gamla i de punkter, der detta är uppenbart *osant*, än att sätta sig in i det nya, hvars svårigheter — om sådana finnas — det tillhör läraren att genom sitt framställningssätt underlätta.

Den insigtsfulle läraren bör sålunda svårligen hädanefter kunna börja sin undervisning i modersmålet med att förtälja, att svenska språket eller det språk lärjungen *bör* tala, eger

nio *vokalljud*, då den enklaste iakttagelse kan säga honom, att vi i högsvenskan ega två a-ljud (al, all), af hvilka ju det ena skulle utgöra vårt språks stolthet, två ä-ljud (fä, järn), två e-ljud (s*e*, goss*e*) och likaledes två u (ut, upp), två å-ljud (gå, gått) och minst två ö-ljud (ö, först). Genom att antaga nio vokalljud, så göra vi ju oss, i trots af allt, som härom blifvit sagdt och skrifvet, fortfarande skyldiga till förvexlingar af ljud och ljudtecken. Och om vi ej med tydligt medvetande skilja mellan de båda svenska a-ljuden, huru skall det då blifva oss möjligt att med den noggrannhet, som utgör en bland den goda undervisningens förnämsta förutsättningar, kunna skilja danskt, franskt eller tyskt a-ljud från de svenska arterna af detta ljud? Huru skall en sådan noggranhet möjliggöras, om undervisaren i ljudlära ej tager ljudfysiologiens upplysningar om mundelarnes olika ställningar till hjelp vid undervisningen. Naturlärans förnämsta betydelse, säger man, ligger deruti, att hon bringar oss till medvetande om de företeelser i vår yttre verld, till hvilka vi i hvarje ögonblick träda i förhållande; men hvilken del af naturläran bör ur denna synpunkt vara vigtigare att känna, än den, som meddelar insigt om den del af menniskans organism, medelst hvilken hon söker uttrycka och begripliggöra alla sina inre tillstånd — den menskliga språkapparaten?

Att jag i satsläran bibehåller den betecknande termen *adverbial* för adverb, som bestämma ett verb, men deremot ej hyllar den ologiska och förvillande seden att begagna samma term för adverbet, när det bestämmer ett nomen, utan i sådant fall benämner det — i likhet med ord ur andra ordklasser i samma ställning — *attribut* (adverbsattribut); att jag ej anser satsen »Jag och du springa» för en sammansatt sats, då ju sådana enkla satser som »jag springa» och »du springa» ej finnas till i språkläran: dessa och andra smärre förändringar i logiskt syfte torde af läraren godhetsfullt bemärkas.

Betoningslärans grundläror, med undantag af dess svårare delar, t. ex. om motsatsernas reduktion m. m., torde kunna inträda i undervisningen, så snart lärjungen erhållit tillbörlig färdighet i rättläsning samt insigt i läran om ordklasser och satsdelar. Vid min egen undervisning, t. ex. i läroverkets 4:de klass, har jag brukat gå tillväga på följande sätt: Sedan klassen under några timmar öfvats i tillämpningen af de allmänna betoningsreglerna och vunnit någon färdighet i tecknens användning, hafva lärjungarne fått till uppgift att till någon följande undervisningstimme på ett särskildt pappersblad nedskrifva och med vederbörliga betoningstecken förse hvar sin

strof af något lättare skaldestycke, vanligen ur Fänrik Ståls Sägner, hvilket af läraren eller någon kunnig lärjunge blifvit först uppläst i sitt sammanhang. På utsatt timme lemnas de skrifna bladen till läraren. Efter någon stunds ljudgymnastik för att uppmjuka och stärka andedrägtsorgan och mundelar får en hvar uppläsa sin strof med den betoning han sålunda i hemmet »inöfvat», hvarvid läraren iakttage de vigtiga reglerna:

att icke afbryta den läsande förr, än denne hunnit till punkt (emedan i annat fall hans »stämning» lätt förstöres);

samt att läraren, innan han börjar sin granskning, låter hela klassen gifva sitt utlåtande öfver de fel i fråga om ljud och betoning, till hvilka den läsande möjligen gjort sig skyldig.

Äro betoningsfelen af teoretisk art eller beroende af misstag om innehåll och ordställning, så visa de sig också vanligen i de oriktigt använda betoningstecknen, på hvilket förhållande läraren naturligtvis raskt och utan långa demonstrationer måste fästa vederbörandes uppmärksamhet, innan man går vidare.

Genom detta förfarande vinnas bland annat tvenne väsentliga fördelar, den ena, att lärjungarnes ljudsinne och smak väckas och utvecklas, ofta på ett förvånande sätt; att intresset för öfningen stegras i samma mån som färdigheten; att äfven den eljest håglöse sporras till ansträngning, emedan klassens kritik — som dock aldrig må tillåtas antaga ringaste anstrykning af kitslighet eller åtlöje — är svårare för en sådan lärjunge att bära än lärarens klander; att slutligen satsläran — »den tråkiga satsläran» — inpräglas på ett sjelfverksamt sätt och utan att lärjungen ens förnimmer dess hårdsmälta beskaffenhet, emedan satsläran på detta sätt blir hvad all språklära städse bör vara, nemligen icke ändamål, utan *medel.* Med satsläran, särskildt enligt det Beckerska systemet, har på sin tid drifvits åtskilligt ofog, som dock ingalunda verkat så skadligt som den motsatta ytterligheten att vilja beröfva undervisningen i modersmålet detta nödvändiga stöd. Den som erfarit, huru ofta de gröfsta språkfelen icke blott i svensk uppsatsskrifning, utan äfven vid öfversättningar till främmande språk, bero på bristande kunskap om modersmålets satsbyggnad; den som erfarit, huru lärjungar i högsta klassen, som med obehindrad färdighet »explicera» en latinsk period, tack vare de underlättande ändelserna, står handfallen vid försöket att utreda satsdelarnes sammanhang i ett svenskt läsestycke, den lärare aktar sig för att anse satsläran öfverflödig eller hängifva sig åt den villan, att någon grundlig språkundervisning kan meddelas utan

regler eller efter samma metod som vid språköfningar med starar och papegojor.

Sedan styckets enskilda delar blifvit på sådant sätt genomarbetade, uppläses det samma åter i sin helhet af läraren eller dem af lärjungarne, som bäst förmå att åter samla styckets delar under den rätta grundstämningen. Slutligen uppmanas lärjungarne att till en annan gång lära sig större eller mindre delar af skaldestycket utantill. Men detta åtagande bör i det längsta betraktas såsom frivilligt eller en hederssak, emedan välläsningsöfningen skulle förlora största delen af sin lyftning eller sin fria glädje, om äfven den skulle nedtyngas af mer eller mindre tryckande minneslexor. Att s. k. kursiv välläsning bör omvexla med dessa strängare läsöfningar förstås af sig sjelft.

Den s. k. känslobetoningen behöfver läraren på detta utvecklingsskede föga eller intet göra till föremål för särskild uppmärksamhet, ty i hvarje för lärjungen fullt begripligt stycke följer i regeln den riktiga känslobetoningen ur den riktiga förståndsbetoningen, i synnerhet om lärjungen blott en enda gång hört stycket riktigt uppläsas af läraren.

Tydligt måste det emellertid vara, att den person, som redan i barndomen fått lära sig att med klar och kraftig, de inre tillstånden återspeglande stämma samt med fri och naturlig hållning framsäga andras tankar, ej skall vid en mognande ålder behöfva stå handfallen, när det gäller att i den offentliga församlingen framsäga sina egna tankar, icke behöfva frukta att ej höras, ej heller blygas för att låta höra sig. Här möter oss välläsningen ur *praktisk* synpunkt — en sida af saken, som väl ingen i vår tid torde känna sig böjd att underskatta.

En kort framställning af känslobetoningen jemte dit hörande praktiska öfningar ämnar jag utarbeta, så snart tid och krafter sådant medgifva.

Med dessa antydningar öfverlemnar jag föreliggande arbete i allmänhetens händer, dervid uttryckande den förhoppning, att detta med många brister behäftade uppslag måtte genom välvillig granskning och sakkunnig samverkan, särskildt från de svenske lärarnes sida, blifva hvad det åsyftat att vara, nemligen ett medel för vårt dyrbara modersmåls utveckling i den rätta riktningen.

Kalmar i Januari 1882.

Oscar Svahn.

I.

Allmänna regler för välläsningen.

§ 1. Hvad är välläsning?

Välläsning är konsten att medelst naturligt, välljudande, språkriktigt och uttrycksfullt tal återgifva egna eller andras i skrift eller tryck framstälda tankar och känslor.

Alla de väsentliga regler, som gälla i fråga om konsten att läsa väl, gälla sålunda också för konsten att tala väl.

§ 2. Välläsningens ändamål.

Framsägandet af en författares arbete är godt eller motsvarande sitt ändamål, ju fullständigare den läsande eller talande förmår hos åhörarena väcka väsentligen samma tankar och känslor, som hos författaren gifvit upphof till verket.

§ 3. Välläsningens allmänna inre förutsättningar.

För att en sådan verkan som den ofvan nämda skall kunna uppnås, fordras först och främst förmågan att uppfatta styckets innehåll och dess uttryck i språket samt för det andra förmågan att med rösten träffa den rätta så väl förstånds- som känslobetoningen. Om t. ex. en drunknande skulle till en i närheten befintlig person säga »hjelp» i en likgiltig talton eller s. k. mekanisk läston, så skulle han i de flesta fall blifva ohulpen, emedan han blefve oförstådd. På samma sätt förfelar det skönaste skaldestycke sin verkan, om det framsäges med en dess innehåll icke motsvarande betoning.

1. Innehåll och form.

De tankar och känslor, som finnas uttryckta i ett stycke, kallas tillsammans styckets *innehåll*, sättet deremot, hvarpå detta innehåll är ordnadt, orden och satserna valda och med hvar andra förbundna, kallas styckets *form*. Denna form kan vara mer eller mindre konstmessig, språkriktig, enkel och klar, den kan väcka ett större eller mindre andligt välbehag eller misshag, eller den kan vara mer eller mindre skön eller oskön.

2. Välläsningen såsom skön konst.

Eger läsningen de ofvan angifna kännetecknen, så väcker den, i och för sig eller oberoende af innehållet och till en del äfven af styckets form, en känsla af allmängiltigt andligt välbehag, och derför kan välläsningen kallas en skön konst. Är stycket deremot till innehåll och form skönt, så förstärkes naturligtvis härigenom välläsningens intryck.

Hvarje konst, sålunda äfven välläsningens, förutsätter hos sin utöfvare insigt angående konstens fordringar, färdighet i dess utöfning samt sjelfbeherskning och smak, till hvilken senare egenskap äfven hör förmågan att iakttaga det jemnmått (harmoni), som utgör ett af de vigtigaste vilkoren för uppkomsten af det andliga välbehag, som vittnar om att ett förnummet föremål är skönt eller vackert.

Man erinre sig de bekanta orden i Shakspeares »Hamlet»: »Ty i sjelfva strömmen, stormen och så till sägandes hvirfvelvinden af en lidelse måste ni iakttaga en viss måtta, som gifver ert föredrag ett smidigt behag.»

3. Taltonen såsom uttryck för menniskans bildningsgrad.

Ju mera rå och obildad en menniska är, desto mera råa äro i allmänhet de ljud, medelst hvilka hon uttrycker, hvad hon känner, vill eller vet. Vildens uttryck för glädje, smärta, vrede o. s. v. erinra ofta på ett märkvärdigt sätt om djurens läten. Ju mera ädel och bildad — till sinnelag, förstånd och språk — en menniska blifver, desto ädlare och angenämare varder också i allmänhet hennes uttryckssätt och framför allt hennes talton. Undantag från denna regel finner man hos de personer, som antingen lida af något svårare naturfel i någon del af talverktygen, eller i ungdomen fått vänja sig vid allt för stora olater med hänsyn till taltonen — brister i uppfostran, hvilka den till mogen ålder komne ofta nog får bittert beklaga. Ty på grund af taltonens brister försvåras eller omöjliggöres ej sällan en persons verksamhet i det offentliga lifvet, huru kunskapsrik och duglig han för öfrigt än må vara.

§ 4. Välläsningens allmänna yttre förutsättningar.

Till dessa förutsättningar höra först och främst sunda och på ett riktigt sätt utvecklade talverktyg samt färdighet i s. k. innanläsning.

För öfrigt iakttages:

Innan läsningen börjar, bör den läsande så fullständigt som möjligt hafva gjort sig reda för styckets innehåll och uttrycksform. Den läsande bör helst intaga en stående ställning med vidgad bröstkorg samt hufvud och hals i upprätt, naturligt och ledigt läge.

I fråga om andhemtningen gälla följande allmänna regler:

Innan läsningen börjar, liksom vid hvarje längre uppehåll, bör den läsande söka så fullständigt som möjligt fylla lungorna med luft, hvilket dock bör ske utan ansträngning och så ohörbart som möjligt.

Detta luftförråd må ej på en gång, utan endast så småningom utandas och det förlorade åter ersättas genom inandning vid hvarje af styckets innehåll eller form betingadt uppehåll.

Anm. 1. Taltonens fyllighet förstärkes väsentligen derigenom, att halsens muskler i närheten af hakan ej spännas, utan hållas så lösa och lediga som möjligt.

Anm. 2. Iakttagas ej dessa regler angående ut- och inandning, så blir framställningstonen svag och utan hållning, den läsande nödgas ofta att af brist på luft göra uppehåll midt i en mening, utan att styckets innehåll eller uttryckssätt dertill gifva någon anledning, eller också frestas han att på ett onaturligt sätt påskynda läsningen mot meningens slut o. s. v.

§ 5. Läsningens naturlighet.

Första kännetecknet på en läsning, som förtjenar att kallas god, är att den skall vara ett *naturligt talande*, som väcker andligt välbehag. Med naturligt talande förstås ett sådant, som med lätthet och ledighet använder de uttrycksmedel — ord och betoning — som erfordras för att återgifva det talades innehåll och den talandes sinnesstämning.

Är sålunda ett stycke med hänsyn till sitt innehåll glädtigt, sorgligt, bedjande o. s. v., åsyftar det att lära eller öfvertyga, eller utgör det ett samtal om likgiltiga ämnen, så skall det läsas så eller med sådana tonfall i rösten, som när den glade, sorgsne, bedjande eller om likgiltiga ämnen samtalande verkligen *talar*. Alltså: *Läs som du talar, när du talar riktigt eller väl.*

1. Den s. k. mekaniska läsningen.

Det vanliga felet vid underhaltig läsning består deruti, att den läsande uppläser hvarje slags innehåll med samma slags ton. Härvid antager han vanligen en enformig sjungande ton i stället för de mångfaldigt vexlande tonfall, som tillhöra den naturliga taltonen. Detta fel kännetecknar den s. k. *mekaniska läsningen.*

2. Den s. k. falska ledigheten.

Under försöket att undvika den enformiga stelheten gör sig ej sällan den oöfvade läsaren skyldig till ett liknande fel under en ännu obehagligare form eller till en s. k. falsk ledighet. Under försöket att iakttaga nödig vexling i lästonen använder nemligen uppläsaren *andra* tonfall än det för handen varande innehållet verkligen erfordrar, ja t. o. m. andra tonföljder än dem, som ligga inom den naturliga taltonens område.

Men just emedan dessa tonföljder icke rätta sig efter det lästas innehåll, väcka de intrycket af en på förhand uppgjord, städse likformigt återkommande melodi, som underlägges den ena texten efter den andra utan att någonsin passa till någon af dem. Detta fel, som vanligast förekommer vid uppläsningen af skämtsamma stycken eller samtal i lättare ton, t. ex. i något lustspel, är sålunda blott en särskild och dertill en mycket obehaglig art af den s. k. mekaniska läsningen.

Anm. Om man vid åhörandet af en läsande tillsluter öronöppningarna så mycket, att endast tonfallen, men icke orden tydligt höras, eller om man ställer sig i ett närbeläget rum på tillbörligt afstånd och endast lyssnar till tonfallen, så är läsningen mekanisk, om de senare bilda blott en enda eller några få enformigt återkommande tonföljder (melodier), då deremot taltonen erbjuder en ständig omvexling af toner.

3. Ljuder detta naturligt?

Nybörjarens första fråga vid tillämpningen af välläsningslärans och särskildt betoningslärans regler bör vara: *Ljuder detta naturligt?*

Ljuder den upplästa eller framsagda satsen med den ledighet och naturlighet, som tillhöra talandet? År detta icke fallet, så är tillämpningen af reglerna oriktig (i det att t. ex. förståndsbetoningen blifver för stark, uppehållen eller pauserna för långa, eller tvärt om, känslotonen falsk o. s. v.). I sådant fall måste stycket inöfvas å nyo enligt reglerna, till dess det ljuder fullt ledigt och naturligt. En oriktig tillämpning af reglerna kan sålunda leda till lika stora fel som regellösheten vid den mekaniska läsningen.

4. Förvexling af naturlig ton och samtalston.

Man tage sig till vara för det svåra misstaget att anse ledighetens och naturlighetens fordringar iakttagna blott derför, att man, äfven om innehållet vore än så högstämdt, anslår den talton, som begagnas vid samtal om mer eller mindre likgiltiga ämnen, hvilket naturligtvis är lika felaktigt som att framsäga yttranden angående likgiltiga ämnen i en högstämd ton. Hvarje känslostämning fordrar *sin* ton, men hvarje ton skall vara naturlig och ledig inom *sitt* område.

§ 6. Läsningens välljud.

Välljudet beror i hög grad af läsningens ljudriktighet och uttrycksfullhet, men i första rummet på stämmans egenskaper.

§ 7. Stämmans erforderliga egenskaper.

Den läsandes stämma skall ega *välklang*, *kraft* och *uthållighet*, *omfång* och *böjlighet*.

Anm. Dessa egenskaper bero ytterst på naturlig begåfning, men kunna hos de flesta menniskor utvecklas genom lämplig öfning.

1. Stämmans välklang.

Välklangen innebär *fulltonighet* och *renhet*. En stämma, som ej lider af naturliga fel, är fulltonig, när den hålles inom sin naturliga medelhöjd. Hvarje persons stämma eger nemligen ett visst naturligt, högt eller lågt tonläge. Det höga tonläget kallas *tenor* hos mannen och *sopran* hos qvinnan och barnet; det låga *bas* hos mannen, *alt* hos qvinnan och barnet. Så väl tenor- och bas- som sopran- och altrösten eger en viss medelhöjd — det naturliga läget i

dagligt tal hos en i andligt och kroppsligt hänseende sundt utvecklad menniska.

Höjer sig stämman för mycket öfver sin medelhöjd, blir hon *pipande* eller gnällande, sänker hon sig för mycket under den samma, blir hon *dof*. Den pipande eller gnällande stämman måste sänkas, den dofva höjas.

Anm. Det förra felet inträffar vanligen hos den allt för liflige; det senare hos den, som är försagd, blyg eller nedslagen. Att anbefalla den förre att sänka, den senare att höja sin stämma, betyder sålunda ofta det samma som att tillbakahålla den förre och uppmuntra, lifva den senare. Äfven stämmans riktiga utbildning sker sålunda genom en uppfostrande eller tuktande verksamhet.

Stämmans gnällande ljud sammanhänger ofta med hufvudets allt för långt framskjutna läge, liksom stämmans dofhet ofta beror derpå, att munnen ej tillräckligt öppnas, samt att talverktygen, i synnerhet läpparne och tungan, ej sättas i tillbörlig verksamhet.

a) Regler för utbildningen af stämmans fulltonighet.

Håll kroppens delar, i synnerhet bröstet, hufvudet och talverktygen i ett naturligt, fritt och ledigt läge. (Denna regel iakttages lättast, när den läsande befinner sig i stående ställning.)

Låt stämman intaga sin naturliga medelhöjd.

Öppna munnen, så att tänderna framskymta under talet.

Rör läppar och tunga på ett kraftigt och ledigt sätt.

b) Stämmans renhet.

Ren är stämman, då hennes ton ej är uppblandad med biljud, som hämma eller försvaga hennes klang. Den orena stämman är hes (belagd), rosslande o. s. v.

Då hesheten beror på sjukdom, antingen tillfällig eller fortvarande (s. k. kronisk sjuklighet), måste den naturligtvis botas medelst läkarehjelp. En kronisk heshet kan dock underhållas och förvärras genom missbruk af starka drycker och tobak, i synnerhet när tobakens bruk medför allt för stark afsöndring af spott och slem eller ger anledning till harkling och spottning, hvilka i sin ordning bidraga att öka den sjukliga retligheten i en eller annan af luftstrupens delar.

Hesheten eller i allmänhet stämmans brist på renhet kan dock ofta bero på bristande öfning att tala kraftigt, högt och länge eller på bristande *kraft* och *uthållighet* hos rösten.

Anm. De fel, som kallas halston, svalgton, gurgelton, näston (då vissa ljud uttalas med sluten i st. f. öppen näskanal eller tvärt om) o. s. v., bero oftast på någon ovana, på hufvudets eller munverktygens onaturliga ställning och kunna derför vanligen häfvas genom flitig öfning i att tala och läsa högt och kraftigt med noggrant aktgifvande på att de nämda kroppsdelarne intaga naturliga lägen.

2. Stämmans kraft och uthållighet.

Stämmans kraft yttrar sig i dess förmåga att frambringa dels enskilda starka ljud, dels en fortlöpande kedja af sådana utan att allt för snart försvagas eller afmattas. I den senare förmågan består stämmans uthållighet.

Regler för utbildningen af stämmans kraft och uthållighet.

Försätt stämman i hennes medelhöjd och öfva henne flitigt genom att läsa eller framsäga allt längre stycken i sänder.

Låt läsningen börja svagt, men tydligt, och öka småningom dess styrka med stämmans fasthållande i medelläget och utan att låta ljudet öfvergå till skrikande.

Börja läsningen i långsam takt och öka denna så småningom utan att dock låta läsningen blifva otydlig.

Öka så småningom på en gång tonens styrka och läsningens takt.

Sedan stämman vunnit någon större kraft i medelläget, bör hon på samma sätt öfvas i de lägen, som ligga öfver eller under detta, hvilket derjemte innebär en öfning med hänsyn till omfång och böjlighet.

Anm. 1. Det bästa hjelpmedlet för ökandet af kraften i lärjungens stämma är en lärare, som sjelf förmår tala kraftigt, under det han leder öfningarna. Blotta uppmaningen från lärarens sida, att lärjungen skall tala högre, verkar blott för ögonblicket och stundom alldeles icke, i synnerhet om maningen framställes i svag eller slapp ton. Här gäller icke minst satsen, att det är lärarens föredöme, som rycker lärjungen med sig. Eger man tillgång till

ett större rum, så är det en god öfning, att den läsande eller talande tager plats i ena ändan af det samma och fäster blicken på motsatta väggen, föreställande sig, att i närheten af denna finnas personer, som skola höra, hvad han säger.

Anm. 2. En person, hvars stämma af naturen är mycket svag, kan dock genom stämmans renhet och framför allt *uttalets tydlighet* ersätta, hvad som brister henne i kraft.

Anm. 3. Vattendrickande och anlitande af andra dylika styrkemedel under talandet bör, så vidt möjligt är, undvikas i synnerhet af yngre och friska personer.

3. Stämmans omfång och böjlighet.

Stämmans omfång är liktydigt med sammanfattningen af det större eller mindre antal högre och lägre taltoner, öfver hvilka den talande med lätthet förfogar.

Stämmans böjlighet består i förmågan att på ett lätt och för örat angenämt sätt öfvergå från det ena tonläget till det andra.

En menniskas inre tillstånd, hennes föreställningar, känslor, begär, lidelser och sinnesrörelser yttra sig icke blott i den inre beskaffenheten (qvaliteten) af hennes stämma (i dess s. k. tonfärg), utan äfven i stämmans olika styrka och höjd samt i uttalets större eller mindre fart. Sålunda t. ex. när en menniska befaller eller tilltalar någon, som befinner sig på ett längre afstånd, är hennes ton högre och kraftigare än den vanliga samtalstonen, liksom å andra sidan ödmjukhetens och bönens ton är lägre än medeltonen.

Under den fullständiga ljudningen, eller då ljuden icke hviskas fram, står talets takt, fart eller rytm vanligen i nära öfverensstämmelse med dess höjd (på tonskalan), så att med den högre tonen följer en lifligare och raskare takt och tvärt om; den befallande talar fortare än den lugnt bedjande o. s. v.

Beteckning af röstens förnämsta lägen.

Utom röstens medelläge eller den vanliga samtalstonen, som betecknas med A, torde det till en början vara nog att hos stämman bemärka trenne grundlägen öfver och

tvenne under medeltonen. Af de förra betecknas det, som ligger närmast öfver medeltonen med Ä (den lifligare berättelsens, den lugnare glädjens o. s. v. ton), det dernäst högsta (den lifligare känslans, den kraftigare befallningens ton, eller den s. k. kommandotonen) med E och det högsta läget (den häftiga lidelsens, den egentliga affektens eller starka sinnesrörelsens ton) med I.

Anm. 1. Mellan hvartdera af dessa röstens hufvudlägen ligga en mångfald andra, som skifta allt efter den oändliga mängden af känslostämningar i olika grader och blandningar, som finnas i en menniskosjäl.

Anm. 2. Stämmans qvalitativa beskaffenhet eller tonfärg kan i hvartdera af dessa lägen vexla på mångfaldigt sätt. Sålunda t. ex. kan den häftiga förtviflans och den jublande glädjens tonfall vara lika starka och ligga lika högt på tonskalan, ehuru bådas inre beskaffenhet är så olikartad, att de vanligen med lätthet kunna skiljas från hvar andra.

De båda grundlägena under medeltonen betecknas med Å och O, det förra uttryckande bönens och ödmjukhetens m. m., det senare den djupa sorgens eller nedslagenhetens m. m. tonläge.

Ett tredje sällan förekommande läge under medeltonen är den s. k. ihåliga graftonen eller spöktonen, som kan betecknas med O^2.

Anm. En hvar inser lätt, huru stötande det låter att t. ex. läsa en bön i vanlig samtalston, eller hur vidrigt det skulle förefalla att höra t. ex. »Fader vår» läsas med samma stämma, som passar för befallningen, samt huru nödigt det sålunda är att afpassa röstens höjd och styrka och talets fart efter det lästas innehåll.

(Öfningarna för utbildningen af stämmans omfång och böjlighet falla förnämligast inom förstånds- och känslobetoningens områden.)

§ 8. Läsningens språkriktighet.

Läsningens språkriktighet består deruti, att den läsande iakttager de lagar, som gälla för skriftspråket och det vårdade talspråket, så väl med hänsyn till ordformer och etymologisk betoning (accent), som ock i fråga om uttalet af de riktiga språkljuden.

Anm. Den språkriktiga läsningen frambringar, om den är fullt naturlig och ledig, ett angenämt intryck, i motsatt fall ett oangenämt.

Regler med hänsyn till läsningens ljudriktighet.

Öfva de riktiga språkljuden, till dess att de med ledighet kunna uttalas.

Öfva särskildt de ljud, som antingen på grund af inflytelse från landsmål eller af vana vid vårdslöst tal äro mest afvikande.

Anm. 1. Är innehållet af poetisk art, så är den ljudriktiga läsningen en särskildt vigtig förutsättning, för att styckets skönhet skall blifva både af åhöraren och den läsande sjelf fullständigt förnummen, alldenstund innehåll och form, tankar, känslor och uttryckssätt icke minst i fråga om ordens ljud och samljud äro uti skaldens skapelser innerligare med hvar andra förbundna än på andra områden af författareverksamhet. Ett stycke af t. ex. Tegnér, uppläst med det slarfviga uttal, som förekommer hos den mindre bildade delen af befolkningen i våra flesta städer, eller med de språkljud, som tillhöra något af våra fulaste landskapsmål, förlorar nästan helt och hållet sitt skaplynne, och en sådan läsning gör ej sällan ett både fult och löjligt intryck. På samma sätt förlorar ett på något landsmål författadt poetiskt stycke sin egendomliga skönhet, om det framsäges med oriktiga språkljud.

Anm. 2. Ju klarare och från hvar andra mera bestämdt skilda språkets vokalljud äro, desto skönare, kraftigare och mera omvexlande klang eger det, liksom å andra sidan språkets ljudstyrka (ljudfasthet) förnämligast beror på konsonantljudens beskaffenhet. I båda dessa afseenden intager vårt modersmål ett framstående rum bland de kända språken. Då den ljudriktiga läsningen af modersmålet väcker känslan för språkets egendomliga skönhet, så alstrar den äfven kärlek till det samma och allt det värdefulla, som på detta språk blifvit författadt, eller, med andra ord, kärlek till fosterlandet och dess odling.

Öfningen i ljudriktigt läsande och talande väcker den talandes uppmärksamhet på nödvändigheten att vänja sig från slarf och slapphet i uttalet samt verkar således äfven ur denna synpunkt uppfostrande.

Vanan vid ett vårdadt uttal leder till sträfvandet att med omsorg välja ord och uttryck för sina tankar, och då språket städse utöfvar en viss magt öfver tanken, så måste det medvetna sträf-

vandet efter att tala ett vårdadt språk i sin mån medverka till reda och klarhet i tänkandet.

Anm. 3. Med högsvenskan förstås det språk, som talas, mer eller mindre rent, af de bildade klasserna i Sverige, och hvilket söker sig ett uttryck i skriftspråket.

Anm. 4. De genom slarf och slapphet i uttalet förderfvade språkljuden i högsvenskan böra, så vidt möjligt är, skiljas från de språkljud, som med bestämdhet kunna hänföras till ett eller annat af de svenska landskapsmålen. Landskapsmålet skall aktas och äras liksom allt godt, som mottages från fader och moder, och det är en af de vigtigaste källor, ur hvilka skriftspråket hemtar nya krafter till en sund utveckling.

Öfningarna i högsvenskans ljudlära åsyfta sålunda icke att utrota landskapsmålens ljud. Må en hvar uttala sitt landsmåls ljud så *vackert* som möjligt; men må han derjemte lära sig att med ledighet uttala högsvenskans ljud, icke blott emedan detta är det språk, som en hvar svensk måste lära sig att skrifva, utan också emedan högsvenskan är en gemensam egendom för alla Sveriges inbyggare, under det att landskapsmålen äro inskränkta till hvar sin särskilda trakt af landet. Då landskapsmålen bidraga att fasthålla folkegendomligheterna uti de särskilda landskapen, så utgör högspråket ett vigtigt medel att samla skiljaktigheterna under en högre enhet eller att låta de olika landskapens inbyggare känna sig tillhöra ett enda folk.

§ 9. Läsningens uttrycksfullhet.

Läsningens uttrycksfullhet uti inskränktare bemärkelse innebär iakttagandet af den riktiga *betoningen* och de af innehållet eller språkuttrycket beroende *uppehållen* (pauserna).

Uppehållen kunna indelas i *känslouppehåll*, hvilkas beskaffenhet rättar sig efter arten och graden af läsestyckets känsloinnehåll, samt *förståndsuppehåll*, hvilka vanligen utmärkas genom de olika skiljetecknen, med undantag af utropstecknet, hvilket är tecken för ett känslouppehåll. Det samma gäller ofta äfven om frågetecknet och tankstrecket.

Anm. Då de uppehåll, som betingas af känslor, sinnesrörelser och dylika orsaker, tillhöra läran om känslobetoningen, så innefattas läran om läsningens uttrycksfullhet i inskränktare bemärkelse till en betydlig del uti betoningsläran.

1. Regler med hänsyn till uppehåll vid skiljetecken.

Uppehållets längd rättar sig i allmänhet efter skiljetecknets betydelse och s. k. storlek. Sålunda inträffar det längsta uppehållet vid punkt, fråge- och utropstecken; det dernäst längsta vid kolon, ett något kortare vid semikolon och det kortaste vid komma.

Uppehållens längd bestämmes för det andra af talets fart eller rytm. Är sålunda farten långsam, kan ett uppehåll vid komma blifva lika långt eller längre än ett uppehåll vid punkt, då farten är snabbare.

Uppehållen efter punkt (liksom efter fråge- och utropstecken) rätta sig för det tredje efter sammanhanget, så att t. ex. uppehållet efter en punkt, som afslutar en hufvudafdelning uti ett stycke, blir längre än efter en punkt, som skiljer tvenne biafdelningar eller tvenne satser i samma afdelning o. s. v.

Uppehållens längd rättar sig för det fjerde efter meningens eller satsens känsloinnehåll, så att t. ex. uppehållet efter en sats, som innebär förvåning eller undran o. s. v., blir större, än då uttrycket hänvisar på nyfikenhet o. s. v.

2. Rösttonens lägen vid skiljetecknen.

Röstsänkning inträder vid punkt eller mot meningens slut, så vida icke det sista ordet i meningen är starkt betonadt, då rösten måste höjas. T. ex. Den, som tror och blifver döpt, han skall varda salig. (Röstsänkning.) Deremot: Den, som tror och blifver döpt, han skall varda salig, men den, som icke tror, han skall varda fördömd. (Rösthöjning.) Alltså:

a) *Håll rösten uppe i det af innehållet fordrade läget, ända till dess meningens slut kan skönjas.*

På grund af rörligheten i ögats muskelbildning kan nemligen en hvar, som jemte friska ögon eger färdighet i läsning, lätt nog utan att afbryta läsningens jemna gång skönja orden eller åtminstone de skiljetecken, som förekomma på de närmast följande raderna. Den läsande bör

sålunda först vid det 5—7 ordet från meningens slut så att säga besluta sig för, om rösten skall sänkas eller hållas uppe för att gifva ett eller flere af meningens sista ord deras tillbörliga betoning, vare sig att meningen i sin helhet innehåller ett påstående, eller sista delen af den samma utgör en fråga eller ett utrop. T. ex. Hela dagen före den vigtiga handlingen gick han oroligt omkring i fädernehemmet och frågade sig sjelf: månne jag gör rätt? Under många år derefter yttrade han, hvar gång denna händelse omnämdes: O, att jag skulle göra så!

Anm. Betecknande för den mekaniska läsningen är ovanan att sänka rösten mot meningens slut, oberoende af dess innehåll. Härigenom förfelas nemligen ej sällan den riktiga betoningen, hvarjemte en sådan läsning städse ger intrycket af en tröttande enformighet. Vid läsningen af längre meningar leder detta fel ofta derhän, att den läsande låter rösten sjunka eller dala för tidigt, hvarigenom stämman mot meningens slut blir nästan ohörbar, eller också nödgas den läsande att söka förekomma denna olägenhet genom att före meningens slut åter höja stämman, utan att innehållet sådant medgifver, hvilket alltid medför ett störande intryck hos åhöraren.

b) *Rösten får icke sänkas vid annat skiljetecken än punkt.* Sker sådant, så afbrytes sammanhanget, och åhöraren förvillas.

c) Rösten höjes vanligen vid frågetecken eller mot slutet af frågesatser.

d) Vid tankstreck och parentes göres ett tvärt afbrott utan röstsänkning. Är en mening afbruten genom en mellan tankstreck eller parentestecken inskjuten mellansats, så iakttages, att den senare läses med annan ton och annan fart — allt efter meningens innehåll — än den afbrutna satsen; samt att den senares båda led före och efter parentessatsen läsas med *samma* ton. Är sålunda den inskjutna satsens innehåll mindre vigtigt, så läses den fortare och med mindre eftertryck än den afbrutna satsen och tvärt om i det fall, att den inskjutna satsens innehåll är särdeles vigtigt.

3. Allmänna regler för läsningen af vers.

a) Läs versen ej efter versfötterna utan i enlighet med betoningslagarne och läran om uppehållen vid skiljetecknen.

Anm. Är versmåttet riktigt, skall det komma till sin rätt på samma gång betoningslagarne iakttagas; är deremot ett eller annat fel vid det samma begånget, så är det den läsandes uppgift att söka göra detta fel så litet hörbart som möjligt.

b) Finnes vid versens slut ett skiljetecken, så iakttages ett efter det sammas beskaffenhet lämpadt uppehåll med eller utan röstsänkning enligt ofvanstående regler; finnes deremot vid versens slut intet skiljetecken, så göres endast ett så kort uppehåll (utan röstsänkning), som fordras, för att åhöraren skall kunna förnimma, att versen är slut.

Anm. Härvid böra tvenne motsatta fel undvikas: det ena att vid versens slut göra ett så långt uppehåll, att uppfattningen af sammanhanget med den följande versen störes; det andra att icke göra något uppehåll mellan slutet af den ena versen och början af den följande, ett fel, som vanligen ökas derigenom, att den läsande, utan att innehållet så fordrar, påskyndar farten vid en dylik sammanläsning af tvenne verser. Härigenom tror sig mången uppnå en större ledighet, då han i sjelfva verket läser onaturligt och uttryckslöst samt derjemte sönderbryter eller förstör intrycket af versformen. Den bundna formen vore meningslös, om den ej vid läsningen skulle på något sätt förnimmas. Läsningens ledighet vinnes bäst genom att med säkerhet och finhet iakttaga betoningsreglerna.

§ 9. Skilnaden mellan skådespelaren och välläsaren.

Skådespelaren har till sin uppgift att på skådeplatsen och inför personer, som äro på en gång åskådare och åhörare, framställa en sinligt förnimbar bild af en viss kännande, tänkande och framför allt handlande person eller personen sjelf med hans känslor, tankar och handlingar.

Skådespelarens framställningsmedel är hela hans person, sålunda icke blott ordet och stämman, ansigtsmusklerna och blicken, utan äfven den i rörelse varande kroppen, framför allt händernas och armarnes rörelser såsom uttryck för inre tillstånd (åtbörderna), hvartill slutligen kommer den s. k. »maskeringen» eller konsten att genom hvarjehanda yttre medel ändra utseendet i öfverensstämmelse med rolens fordringar.

Välläsarens uppgift är deremot att väcka en icke sinligt förnimbar bild, d. v. s. blott en föreställning om tankar, känslor och handlingar, eller, om det är ett skådespel, som föreläses, de andliga, osinliga bilderna af kännande, tänkande och handlande personers inre lif och yttre handlingar, hvaremot han ej kan och således ej heller bör försöka framställa personerna sjelfva.

Välläsarens framställningsmedel äro hufvudsakligen ordet och stämman samt blicken (i den händelse han läser utantill eller reciterar ett förut inlärdt stycke), ehuru han naturligtvis ej kan hindra, att innehållet afspeglas i hans anletsdrag eller ger anledning till en eller annan liten åtbörd med arm och hand; städse måste dock den nedre delen af hans kropp förblifva i stillhet.

Då emellertid välläsaren förnämligast är inskränkt till talet (ordets och stämmans uttryck), så följer, att han äfven vid läsningen af skådespel visserligen skall söka att så troget som möjligt uttrycka innehållets mening och känslostämning, men han får ej söka härma den olika rösttonen hos personer af olika åldrar eller kön (barnet, gumman, gubben o. s. v.), utan endast genom vexling uti stämmans klangfärg och höjdläge samt talets fart o. s. v. *antyda* beskaffenheten af den i fråga varande personens ålder, kön och skaplynne.

Ty när välläsaren hvarken får använda »maskering» ej heller beledsaga sitt tal med fullständiga åtbörder och andra kroppsrörelser, så skulle det uppstå en störande brist på öfverensstämmelse mellan hans utseende och hans tal, i den händelse att han försökte använda samma naturtrogna stämma, som skådespelaren måste antaga för att återgifva en viss rol. Genom en sådan brist på harmonisk enhet i framställningen skulle åhörarens uppmärksamhet afledas från det lästas innehåll och i stället fästa sig vid den läsandes obehag väckande framställningssätt och yttre person, hvarigenom den inre bilden af skådespelets person skulle antingen alldeles icke eller endast med svårighet kunna komma till stånd.

Skådespelaren måste sålunda gråta, skratta o. s. v., när rolen så fordrar, hvilket ej är tillåtet för välläsaren vid skådespelets läsning.

Anm. När det i skådespelet står ett »ha, ha, ha» eller något dylikt uttryck för gråt eller skratt, så torde det vara rådligast för välläsaren att antingen liksom inom parentes säga »skrattande», »gråtande» o. s. v. eller också helt enkelt öfverhoppa hvarje dylikt uttryck, ehuru han i hvilketdera fallet som helst naturligtvis måste återgifva det följande innehållet med en sådan ton, som på ett bestämdt sätt antyder personens i fråga varande tillstånd. Att, under det man läser, framsäga ett »ha, ha, ha» i talton är onatur-

ligt, och försöket att skratta förefaller oftast tvunget eller konstladt, alltid motbjudande, och försöket att gråta skulle blifva rent af vidrigt.

Undantag. Härmning är för välläsaren endast tillåtlig vid läsningen af ett lägre komiskt (burleskt) innehåll, hvartill dock fordras skådespelareegenskaper.

Anm. Den grundton, som välläsaren väljer för hvarje person i skådespel, måste bibehållas stycket igenom och, om möjligt, vara så betecknande och tydlig, att personens namn ej behöfver vid hvarje hans yttrande (replik) återupprepas. Ju mera öfvad läsaren är, desto mera sällan behöfver ett dylikt upprepande ega rum.

II.

Ljudlära.

KAP. I.

Språkljudens bildningssätt och indelning.

§ 1. Språkljuden.

Språkljud äro, ur fysiologisk synpunkt, alster af språkapparatens verksamhet på den ur lungorna genom luftstrupen framdrifna luftströmmen.

§ 2. Den menskliga språkapparatens förnämsta beståndsdelar.

I den menskliga språkapparaten urskiljas tvenne hufvuddelar: *struphufvudet* (larynx), luftstrupens öfversta del, samt *ansatsröret*, med hvilket senare förstås hela den del af språkapparaten, som är belägen ofvanom struphufvudet.

1. Struphufvudets delar.

Brosken. Struphufvudet består väsentligen af brosk, nemligen *ringbrosket*, *sköldbrosket* och *kannbrosket*. Sköldbrosket utgöres af tvenne i vinkel mot hvar andra stälda fyrkantiga skifvor, hvilka bilda den på strupens yttersida utstående, rörliga del, som kallas Adamsäpplet*), hvilket

*) Namnet härleder sig från den gamla legenden, att menniskans strupe erhållit en sådan bildning, emedan ett stycke af den förbjudna frukten fastnat i Adams hals.

liksom det ofvanför liggande *tungbenet* är med fingrets tillhjelp lätt att urskilja.

Röstbanden och röstspringan. Tvärs öfver struphufvudets innersida, framifrån bakåt, äro fyra tänjbara (elastiska) muskelband utspända. Dessa band hafva ett stadigt fäste i struphufvudets framsida, men äro med sina motsatta ändar fästa något högre upp vid det i struphufvudets bakre del belägna rörliga kannbrosket och kunna medelst ett här befintligt muskelsystem dragas i sär och spännas i olika grader. Dessa band äro de s. k. *röstbanden* (ligamenta glottidis), af hvilka de nedre äro de egentliga röstbanden (chordæ vocales), de öfre kallas de falska röstbanden.

Mellan högra och venstra (egentliga) röstbanden befinner sig *röstspringan* (glottis). Då röstbanden draga sig i sär (med tillhjelp af sina rörliga fästen vid strupens bakre del), företer röstspringan sålunda en triangelformig, framtill afsmalnande öppning, och med tillhjelp af samma inrättning kan också röstspringan tillslutas, i samma mån som röstbanden närma sig hvar andra.

Struplocket (epiglottis) är en rörlig broskskifva, hvilken i vissa fall, t. ex. då födan sväljes, nedfälles öfver och betäcker röstspringan.

2. Ansatsrörets delar.

Struprummet är beläget omedelbart ofvanför röstspringan. Ofvanför struprummet vidtager *svalget*, som öfvergår å ena sidan i *munhålan*, å den andra i *näsans hålrum.*

I munhålan, som sträcker sig mellan den orörliga *öfver-* och den rörliga *under-käken*, märkas för öfrigt följande för språkljudbildningen nödiga beståndsdelar, nemligen *kinderna, tungan, tänderna, tandfästet, gommen* samt *läpparne.*

Kinderna. På grund af den olika form, kinderna kunna antaga, utgöra de ett väsentligt vilkor icke blott för ljudbildning i allmänhet, utan särskildt för vissa arter ljud (t. ex. de s. k. rundade vokalerna. (Se nedan.)

I ännu högre grad gäller detta om det mest användbara bland språkverktygen, nemligen tungan.

Tungan. Genom sin fina muskelbyggnad är nemligen tungan i stånd att intaga oräkneligt många olikartade lägen och sålunda bidraga till frambringandet af en motsvarande mångfald af språkljud.

Tungryggen kallas tungans öfre yta, med hänsyn till hvilken man skiljer mellan en *bakre*, *mellersta* och *främre* del, efter hvilken senare *tungspetsen* vidtager; tungans undre yta benämnes äfven tungsömmen.

Tänderna. I fråga om tänderna märkas *tandeggen* och *tandfästet*, med hvilket senare här menas den punkt, der tänderna intränga i gommen.

Gommen. Följer man med fingerspetsen munhålans öfre hvalf, med utgångspunkt från den öfre tandradens fäste, så påträffas först en liten utåt böjd (konvex) hvälfning, *främre gommen* (som stundom äfven plägar räknas till tandfästet). Härefter vidtager den inåt hvälfda (konkava) *hårda gommen*, hvilken på bredden räcker ungefär lika långt som tandraderna.

Slutligen påträffas en vek, för fingrets tryck eftergifvande muskelskifva, den *veka gommen* eller *gomseglet* (velum palati). Bakåt begränsas gomseglet af en bågformig muskel, den *bakre gombågen*, och från dess midt nedhänger den tappformiga, lätt rörliga *tungspenen* (uvula).

Gomseglets nedfällning och upplyftning. Gomseglet är rörligt och kan antingen dragas framåt mot tungroten, *nedfällas*, hvarigenom svalget afspärras från munhålan (då följaktligen den uppstigande luftströmmen måste utgå genom näskanalen, såsom vid uttalet af n- och m-ljuden); eller också kan gomseglet *upplyftas* eller dragas uppåt-bakåt och pressas mot svalgets bakre vägg, hvarigenom svalget afstänges från näshålan (såsom vid de vanliga, med näsljud icke uttalade vokalerna).

Läpparne, öfver- och underläppen, medverka genom sin rörlighet på mångahanda sätt vid ljudbildningen. Läpparnes isärdragning benämnes *utvikning*, deras sammandragning *rundning*, hvartill kommer läpparnes *utskjutning*.

Så väl utvikningen som rundningen och utskjutningen kan förete olika grader.

Näsans hålrum. Öfver munhålan befinner sig näsans hålrum, eller näshålan, hvilken till sin beskaffenhet skiljer sig från munhålan väsentligen deruti, att hon är omgifven af *fasta* eller icke-sjelfrörliga väggar, hvarför icke heller de tvenne öppningar, näsborrarne, uti hvilka näshålan utmynnar, kunna, såsom fallet är med munöppningen, af sig sjelfva tillslutas.

§ 3. Den menskliga språkapparatens verksamhetssätt.

Utom tillvaron af språkverktyg fordras för språkljudens bildning:

1. Den genom andningsverktygen, lungorna och luftstrupen, framdrifna luftströmmen;

2. Luftströmmens bearbetning genom ett visst slag af verksamhet uti struphufvudet, ansatsröret eller i båda dessa organ på en gång. Denna verksamhet kallas ljudformning (artikulation).

Anm. Den ur andningsorganen kommande luften är sålunda i sig sjelf icke språkljud, utan, så att säga, blott det ämne, hvaraf språkljuden formas.

§ 4. Struphufvudets ljudbildande verksamhet. Utandningsljud, hviskning, röstton. Sång- och talton.

Ljudspringan och röstbanden kunna befinna sig antingen i overksamt (passivt) eller verksamt (aktivt) tillstånd.

1. **Utandningsljud.** I overksamt läge står röstspringan vidöppen, och röstbanden försättas icke i rörelse. Det ljud, som uppstår, då luftströmmen genomgår den vidöppna ljudspringan kallas *utandningsljud* och betecknas i skrift med h eller ʿ (spiritus asper). Utandningsljudet är sålunda icke något språkljud i samma mening som de öfriga, emedan det icke är artikuleradt, utan frambringas derigenom, att luftströmmen sjelf, utan att hämmas på vägen genom luft-

strupen, svalget och munhålan, åstadkommer en svag friktion mot dessa organs väggar.

2. **Hviskning** uppstår, då röstspringan är till största delen eller helt och hållet sluten, utan att röstbanden försättas i dallring af luftströmmen. Är röstspringan tätt sluten, kan luften passera genom de s. k. falska röstbanden.

3. **Röstton** eller **ljudning** kommer deremot till stånd, då röstbanden af luftströmmen försättas i en dallrande rörelse. Graden af rösttonens höjd rättar sig efter röstbandens längd, bredd och spänningsgrad; rösttonens styrka åter står i förhållande dels till luftströmmens qvantitet, dels till den styrka, hvarmed den frampressas, dels slutligen till styrkan hos de organ, vid hvilka luftströmmen möter motstånd.

Anm. Rösttonen kan i ansatsröret antingen formas till vissa ljud (vokalljud) eller beledsaga vissa arter af konsonantljud.

4. **Sångton** och **talton** skilja sig från hvar andra förnämligast derigenom, att vid den förra ljudvågorna äro mera likformiga än vid den senare. Efter ansättningen (intonationen) skall den rena sångtonen vara, så vidt möjligt är, likformig, medan taltonen företer höjningar och sänkningar.

§ 5. Språkljudens indelning i vokaler och konsonanter.

Med hänsyn till sitt bildningssätt och sin deraf beroende ljudbeskaffenhet kunna språkljuden indelas i *vokaler* och *konsonanter*. *Vokaler* eller *tonljud*, sjelftonande språkljud, kallas de ljud, som uppstå derigenom, att den i strupbufvudet bearbetade luftströmmen (rösttonen) undergår en eller annan ytterligare förändring i ansatsröret utan att härvid vare sig afspärras eller sammanpressas så, att tonljudet försvinner eller blandas med klanglösa ljud.

Konsonanter eller *sorlljud* kallas de språkljud, som uppstå derigenom, att luftströmmen på något ställe i ansatsröret antingen afspärras, innan den framsläppes, eller också frampressas genom en af vissa mundelar bildad så

trång öppning, att derigenom ett icke-klingande ljud uppstår.

Anm. De forna bestämningarna af vokalerna såsom *sjelfljud* och konsonanterna såsom *medljud* (emedan de endast skulle kunna uttalas tillsammans med en eller flere vokaler) hålla naturligtvis icke streck, då ju hvarje konsonant kan uttalas för sig, och stundom äfven i vårt språk en flerhet af konsonanter begagnas för att uttrycka inre tillstånd, såsom t. ex. interjektionerna »Sch! Pst!» o. s. v. Mot senare definitioner, att vokalerna äro sådana ljud, som kunna ljudligen uttalas eller sjungas för sig sjelfva, hvaremot konsonanterna icke skulle kunna ljudligen uttalas utan vokal, kan anmärkas, att icke blott r-ljudet, utan äfven flere af de öppna klingande konsonanterna, t. ex. v, j och det lena s, der sådant finnes, samt de nasala m och n kunna ej blott uttalas ensamma, utan äfven uthållas med *sångton*.

KAP. II.

Vokalerna.

(Jfr vokaltabellen.)

§ 1. Vokalljudens olikhet.

Vokalljudens olikhet beror af ändringar uti hela munkanalens form, men denna bestämmes åter väsentligen dels af tungans läge och muskelspänning, dels af läpparnes och kindernas olika ställning.

Anm. Vid de nasalerade (med näsljud uttalade) vokalerna tillkommer äfven förändring i gomseglets ställning.

§ 2. Trånga och vida (betonade och obetonade) vokaler.

Då tungans muskler äro spända, blir hennes form i hvarje läge mer eller mindre kupig (konvex), hvarjemte öppningen mellan den del af tungan, i närheten af hvilken ljudet bildas, och den motstående mundelen blir jemförelsevis trång; i motsatt fall, eller då tungans muskler icke äro

spända, varder tungans yta jemförelsevis flat eller urhålkad (konkav) och öppningen mellan tungan och motstående mundel mera vid.

Med hänsyn till tungans muskelspänning och ljudöppningens deraf beroende form indelas derför vokalljuden i *trånga* och *vida*.

Då emellertid en viss grad af tryck är väsentlig för all qvantitativ betoning, och ett sådant uppstår genom muskelspänningen och den dermed sammanhängande större kraft, hvarmed luftströmmen framdrifves, så kan det trånga ljudet också kallas *betonadt*, det vida *obetonadt*. Det trånga vokalljudet betecknas här med ¯, det vida med ˘.

Så t. ex. är *i* uti *vin* en trång och betonad, men *i* uti *vinn* en vid och obetonad vokal.

Anm. Mellan det trånga och det motsvarande vida ljudet, der sådant i språket förekommer, finnes icke blott en qvantitativ skilnad (med hänsyn till tryck, ljudlängd och tonläge), utan äfven en, om också fin, qvalitativ olikhet, alldenstund det trånga ljudet är mera tillspetsadt än det motsvarande vida, hvilket bäst kan urskiljas, om tvenne dylika ljud (t. ex. *i* uti *vin* och *vinn*) hviskas fram och lika länge uthållas, då det visar sig, att *i* uti vinn får ett något dunklare ljud än *i* uti vin, eller kommer att ligga närmare e[1]. På samma sätt ligger ĕ uti sett närmare ä än e uti se o. s. v. Emellertid må ej trång och vid förvexlas med hvad man vanligen benämner lång och kort vokal (ehuru det trånga vokalljudet vanligen också eger största ljudlängden i sin stafvelse), ty det trånga ljudet kan i och för sig uttalas kort och skarpt, liksom det vida vokalljudet kan uthållas eller förlängas efter godtycke. Benämningarna kort och lång vokal beteckna blott olikheten i den tidslängd, hvarmed ljudet uttalas, då deremot trång och vid hänföra sig till tungans muskelspänning, oberoende af ljudningens längd. Ännu mindre kunna trång och vid anses liktydiga med benämningarna sluten och öppen, om också stundom dessa båda slag af bestämningar sammanfalla. Så t. ex. är det s. k. öppna å-ljudet i *kol* ett trångt ljud, emedan tungans muskler vid dess uttalande äro spända, hvaremot det öppna å-ljudet i *måtte* är en vid vokal. Det öppna ä-ljudet i *jern* är en trång, men det väsentligen likartade ljudet i *herre* en vid vokal.

§ 3. Tungans grundlägen.

För hvarje nytt vokalläge, som tungan intager, kan ett motsvarande vokalljud uppstå. Tungans grundlägen bestämmas i sammanhang med grundriktningarna uti dess rörelser. Tungans rörelser gå nemligen antingen i *vågrät* (horisontal) eller *lodrät* (vertikal) riktning.

Anm. Af dessa ljud, som på grund af tungans fina muskelbildning skulle kunna förete en oräknelig mängd skiftningar, förefinnes endast ett jemförelsevis obetydligt antal i hvarje språk, liksom också det menskliga örat icke förmår urskilja mer än en ringa del af de samma. För att emellertid en systematisk öfversigt af de urskiljbara ljuden skall varda möjlig, måste man först söka bestämma tungans grundlägen, till hvilka sedermera hennes öfriga lägen måste hänföras.

§ 4. Bakre, blandade och främre vokaler.

I *vågrät* riktning kan tungan dragas antingen *bakåt*, såsom vid *a* uti *fader*, eller sträckas *framåt* (med spetsen stödd mot nedre tandfästet), såsom vid *ä*-ljudet i *säd*, eller stanna halfvägs i en *blandad* ställning, såsom vid det af a och ä blandade vokalljudet i *jern*. Med hänsyn till tungans vågräta riktning indelas derför vokalerna i *bakre*, *blandade* och *främre*. (Jfr tabellen.)

§ 5. Höga, medelhöga och låga vokaler.

I *lodrät* riktning åter kan tungan antingen höjas med tungryggen mot öfre gommen (intaga ett *högt* läge), såsom vid *i* uti *vin*, eller sänkas mot nedre gommen (*lågt* läge), såsom vid *ä* uti *säd*, eller stanna i ett *medelhögt* läge, såsom vid *e* uti *se*. Med hänsyn till tungans vågräta riktning indelas derför vokalerna i *höga*, *medelhöga* och *låga*.

§ 6. Sammanbindningen af tungans grundlägen i hennes båda hufvudriktningar.

Då tungan i hvart och ett af sina *vågräta* lägen (bakre, blandade, främre) kan intaga en eller annan af sina *lodräta*

ställningar (hög, medelhög, låg), så uppstå härigenom följande nio grundlägen jemte motsvarande vokalljud, hvilka kallas *trånga* eller *vida*, allt efter som de uttalas med eller utan muskelspänning:

högt bakre — medelhögt bakre — lågt bakre;
högt blandade — medelhögt blandade — lågt blandade;
högt främre — medelhögt främre — lågt främre.
(Jfr vokaltabellen.)

§ 7. Utvikning och rundning. Plana och rundade vokaler.

1) **Plana** vokaler kallas sådana, som bildas, medan läpparne under ljudningen öppnas i samma plan antingen lodrätt, såsom vid a[1]-ljudet i *af*, eller vågrätt (dragas åt sidorna), såsom vid ä eller i. Med läpparnes utvikning (dragning åt sidorna) följer äfven kindernas och tungans utvikning.

Anm. Med läpparnes öppnande i samma plan menas, att de öppnas utan att vare sig utskjutas eller dragas inåt.

2) **Rundade** vokaler kallas sådana, som bildas, medan läpparne under ljudningen antingen sammandragas med utskjutning, såsom vid o uti bo och vid å uti gå, eller med utskjutning och uppåtvikning, såsom vid y. Denna läpparnes sammandragning kallas *rundning* eller *yttre rundning* till skilnad från den *inre rundningen*, som består i kindernas utvidgning på någon punkt jemte deras sammandragning på någon annan punkt. Den inre rundningen är antingen *bakre* rundning (vid kindernas bakre del), såsom vid o, eller *främre* rundning (vid mungiporna), såsom vid y.

Anm. Mer eller mindre dunkelt kunna de plana vokalerna uttalas med blott utvikning af tungan, medan läpparne förblifva i nästan oförändradt läge, liksom de rundade vokalerna kunna dunkelt uttalas med blott inre rundning. De rena högsvenska vokalerna fordra dock städse läpparnes medverkan.

§ 8. Förhållandet mellan plana och rundade vokaler.

Af hvarje plan vokal kan bildas en rundad medelst kindernas eller läpparnes ofvan angifna verksamhet, medan

tungan under ljudningen kan förblifva i det för det icke-rundade ljudet egendomliga läget, ehuru hon vanligen vid rundningen i någon mån sammandrages. Sålunda är *y* uti *ny* ett rundadt *i* uti *ni*, eller y uppstår, om läpparne under ljudningen starkt sammandragas och utskjutas med åtföljande inre rundning, medan tungan förblifver uti i-läge. På liknande sätt är ö uti hö ett rundadt e uti se o. s. v.

§ 9. Utvikningens och rundningens grader.

De qvantitativa olikheter, som utvikningen och rundningen förete, benämnas grader. Ett stort antal sådana är möjligt, och af de motsvarande ljuden kan en betydlig mängd af det menskliga örat urskiljas, ehuru endast ett fåtal behöfver antagas för hvarje särskildt språk, hvarvid 1:sta graden uttrycker den minsta afvikelsen från det normala läget. Sålunda förekommer i högsvenskan en utvikning af 1:sta graden vid a^2, af 2:dra vid $ä^2$, af 3:dje vid $ä^1$, af 4:de vid e^1 och af 5:te vid i.

Af den inre rundningens olika lägen — bakre eller främre — bero väsentligen de olikheter, som förete sig vid läpparnas rundning, i det de senare vid uttalet af de bakre vokalerna, eller då den inre rundningen är förlagd i munhålans bakre del, sammandragas utan att utskjutas med vikning uppåt, hvilket senare deremot inträffar vid de främre rundade vokalerna, t. ex. ö och y.

Med hänsyn till den bakre rundningen kunna i högsvenskan trenne grader urskiljas, den 1:sta vid $å^2$ (gått), den 2:dra vid $å^1$ (gå), den 3:dje, der läpparnes sammandragning är starkast, vid o (bo).

Med hänsyn till de blandade och främre rundade vokalerna förekommer 1:sta graden vid u^1 (hus). (Detta ljud står med hänsyn till läpparnes sammandragning närmast o, eller det är ett o med främre rundning och dermed sammanhängande svag utskjutning och uppåtvikning af läpparne.) Den 2:dra graden förekommer vid u^2 (ung), 3:dje vid $ö^2$ (björn), 4:de vid $ö^1$ (hö) och 5:te vid y.

Förhållandet mellan utvikningens och utskjutningens samt uppåtvikningens grader.

Vid uttalet af de bakre vokalerna är tungan tillbakadragen och jemförelsevis sammandragen. Under ljudningen öppnas derför läpparne i *lodrät* riktning och detta desto mer, ju lägre tungan sänker sig mot nedre gommen. Läpparnes lodräta öppning blir följaktligen större vid det låga å[2] än vid det högre å[1]. Vid uttalet af de blandade och främre plana vokalerna utvidgas tungan deremot på bredden och föranleder en motsvarande sträfvan hos läpparne att draga sig åt sidorna eller utvikas (öppna sig i vågrät ställning), och detta desto mer, ju längre framåt tungan sträckes och ju mer den höjes mot öfre gommen, emedan ljudrummet i samma mån förminskas, och ett tydligt ljud sålunda ej skulle komma till stånd utan en motsvarande grad af utvikning.

Häraf följer åter, att en bakre vokal, t. ex. ett ä[1]-ljud, kan rundas till å eller o genom läpparnes blotta *sammandragning* (jemte den inre rundningen), emedan ett tillräckligt resonansrum finnes *framför* tungan. Deremot kan en med utvikning bildad blandad eller främre vokal ej rundas till ö eller y utan medelst läpparnes utskjutning med eller utan uppåtvikning, emedan den framåt sträckta tungan spärrar ljudrummet bakom tänderna (och detta ju mer den höjes mot öfre gommen), så att ansatsröret måste förlängas för att sålunda bilda liksom ett nytt ljudrum *framför* tänderna. Detta sker genom läpparnes utskjutning. Men alldenstund de rundade läpparnes öppning vid en starkare utskjutning skulle blifva allt för trång och dessutom ej kunna till formen ändras genom blott utskjutning, så måste läpparnes uppåtvikning i olika grader tagas till hjelp, för att en flerhet af främre och särskildt höga främre vokaler måtte kunna på ett tydligt sätt bildas. Ju längre tungan sträckes framåt (och uppåt), desto större blir sålunda *utvikningen* vid de plana vokalerna (följaktligen större vid i än vid e), och desto större blir också läpparnes utskjutning och uppåtvikning vid de rundade (följaktligen större vid ö[1] än vid ö[2], emedan det förra ljudet bildas med tungan längre framåt sträckt, och sålunda äfven större vid y än vid ö[1], emedan y bildas med tungan högre upp mot öfre gommen).

Uppåtvikningen blir först nödig vid de främre rundade vokalerna; de blandade kunna bildas genom blott läpputskjutning (och inre rundning). Så väl utskjutningens som uppåtvikningens grader stå sålunda i ett direkt förhållande till utvikningsgraderna, och så väl de ena som de andra bero ytterst af tungans läge, hvilket i sin ordning väsentligen bestämmer, huru vida tungan erhåller en sammandragen eller utbredd form.

Anm. 1. Den inre rundningen är liksom sammanträngd vid den punkt af munhålan, der ljudet bildas. Sålunda är den inre rundningen vid en främre vokal, t. ex. y, starkast i mungiporna, vid en bakre vokal deremot starkast i bakre delen af kinderna, såsom vid o.

Anm. 2. Urvokal plägar man kalla den vokal, som höres, då läpparne under ljudning öppnas lodrätt, och rösttonen utströmmar ofvan den i ursprungligt läge hvilande tungan. Ljudet liknar ett medelhögt blandadt e^2 uti ordet gosse.

§ 10. Vokalernas väsentliga bestämningar och inbördes sammanhang (system).

Genom att sammanställa vokalljuden i enlighet med de synpunkter, ur hvilka de med hänsyn till sitt bildningssätt kunna betraktas (nemligen muskelspänningen, tungans grundlägen i hennes båda hufvudriktningar samt läpparnes och kindernas ställning), erhålles en öfversigt öfver vokalernas väsentliga bestämningar och inre sammanhang såsom ett språkligt helt (system). (Jfr vokaltabellen.) Sålunda bestämmes t. ex. $\bar{a}^1$ (i ordet *al*) såsom en plan, medelhög, bakre, trång vokal; $\breve{a}^2$ (i *all*) såsom en plan, medelhög, bakre, vid vokal med 1:sta gradens utvikning; $\bar{y}$ (uti ny) är en på vokalen *i* rundad, hög, främre, trång vokal. O. s. v.

I enlighet med de vokaliska grundlägena uppstå sålunda *nio* plana (icke rundade) och lika många rundade eller tillsammans aderton grundvokaler, af hvilka en hvar kan uttalas antingen såsom trång eller vid.

Anm. 1. Genom detta betraktelsesätt, för hvilket man förnämligast har att tacka de nyare engelska ljudfysiologerna, till hvilka den om de skandinaviska språkljuden så högt förtjente Henry Sweet hör, har läran om vokalerna erhållit ett vetenskapligt underlag. Den fordom brukliga sammanställningen af vokalerna i vissa serier och dessas ordnande i geometriska figurer (cirklar, trianglar och qvadrater) erbjuder blott en yttre, i vissa delar oriktig, alltid ofullständig öfversigt af deras sammanhang.

Anm. 2. På grund af åtskilliga bland talverktygens och särskildt tungans fina muskelsystem och dermed sammanhängande rörlighet är det tydligt, att de med a^1, a^2 o. s. v. betecknade ljuden betyda vokaliska lägen, sålunda icke enskilda ljud, utan snarare sär-

skilda klasser eller grupper af sådana, bland hvilka det till ett visst språk hörande ljudet, t. ex. det svenska a[1]-ljudet, vanligen endast med tillhjelp af det utvecklade språkörat kan uttagas och fixeras.

Om man härjemte tager i betraktande de individuela olikheter i talverktygen, som förekomma hos enskilda personer, hvilka på hvar sitt sätt bilda ungefär samma ljud, så är det tydligt, att svårigheter måste yppa sig vid försöket att bestämma vissa vokalljuds plats i systemet, svårigheter, som dock torde kunna häfvas, då t. ex. de fonografiska instrumenten nått en högre utveckling.

Öfningar.

Uttala vokalerna i, e, ä[1] som trånga, vida, trånga rundade, vida rundade.

Uttala vokalerna a[2], e[2], e[1] som vida, vida rundade.

Huru ljuder och betecknas det plana, trånga, medelhöga, främre ljudet? Det plana, vida, medelhöga, blandade? Det rundade, trånga, höga, främre? O. s. v. Hvilken är den rundade vokal, som motsvarar ē[1]? (Håll tungan i läge för ē[1] och runda läpparne med utskjutning.) O. s. v.

KAP. III.

Konsonanterna.

(Jfr konsonanttabellen.)

§ 1. Slutna, öppna och halföppna konsonanter.

Med hänsyn till konsonantljudens qvalitet på grund af det sätt, hvarpå luftströmmen under ljudningen hämmas i ansatsröret, indelas konsonantljuden uti *slutna*, *öppna* och *halföppna*.

1) **Slutna** konsonanter eller **smäll-ljud** (explosiva sorlljud) uppkomma derigenom, att luftströmmen afspärras på någon punkt i ansatsröret, innan den framsläppes. Denna afspärrning försiggår antingen medelst läpparnes sammantryckning eller genom tungans tryckning mot en eller annan af de fasta mundelarne. Då luftströmmen framsläppes

genom mundelarnes skiljande från hvar andra, uppstår ett s. k. smäll-ljud. Slutna konsonanter äro p, b, t, d, k, g, m, n och ng.

Anm. Äfven vid sjelfva afspärrningen, eller i det ögonblick mundelarne tryckas mot hvar andra, förnimmes ofta ett svagare smäll-ljud.

2) **Öppna konsonanter** eller **hväsljud** (frikativa sorlljud) uppkomma derigenom, att luftströmmen sammanpressas på någon punkt i ansatsröret. Den trånga öppningen kan bildas antingen mellan läpp och tandrad, eller mellan tungan och någon viss fast mundel. Öppna konsonanter äro f, v, s, ch (tj) och j.

3) **Halföppna konsonanter** (halfkonsonanter eller halföppna sorlljud) uppkomma derigenom, att den genom struphufvudets verksamhet bearbetade luftströmmen delvis afspärras, hvilket kan ske antingen vid tungans midt, då luften utströmmar längs tungans sidokanter (lateralt eller sidvarts halföppna sorlljud), eller också vid tungans sidokanter, då luften framströmmar längs tungans midt (mediant eller midtvarts halföppna sorlljud). Halfkonsonanterna kallas äfven halfvokaler, emedan de i likhet med vokalerna utgöra modifikationer af rösttonen, ehuru de till följd af det sätt, hvarpå luftströmmen hämmas eller sammanpressas, väsentligen äro att räkna till sorlljuden.

l-ljuden äro sidvarts, r-ljuden midtvarts halföppna sorlljud.

§ 2. Orala och nasala slutna konsonanter.

Med hänsyn till den efter afspärrningen frigjorda luftströmmens väg under ljudningen indelas de slutna konsonanterna i *orala* (munljud), vid hvilka luftströmmen framsläppes genom munöppningen (medan näshålan genom gomseglets uppdragning afspärras), och *nasala* (näsljud), vid hvilka luftströmmen framgår genom näshålan. Slutna orala konsonanter äro p, b, t, d, k, g; nasala äro m, n och ng.

§ 3. Trånga eller klanglösa, vida eller klingande (af klang åtföljda) konsonanter.

Med hänsyn till de använda talverktygens muskelspänning och utandningens styrka under ljudningen indelas konsonanterna i *trånga*, då muskelspänning och utandning äro starka, såsom vid p och t, samt *vida*, då muskelspänning och utandning äro svaga, såsom vid b och d.

I förra fallet, eller vid den starka muskelspänningen, sammandragas icke röstbanden, hvilka följaktligen icke komma i någon sådan dallring, att röstton dervid uppstår, hvilket deremot inträffar vid uttalet af de vida konsonanterna, hvilka beledsagas af en, om ock svag, röstton. De trånga konsonanterna kallas derför *klanglösa* och de vida *klingande*, eller åtföljda af *klang*. Trånga eller klanglösa äro i högsvenskan p, t, k, f, s och ch (tj); vida eller klingande äro b, d, g, v, j, näsljuden m, n och ng samt l- och r-ljuden.

Anm. För att lättare urskilja den för ett ovant, obeväpnadt öra knappt hörbara rösttonen vid de vida konsonanterna, plägar man i en kautschuks-slang införa den spetsiga ändan af en liten glastratt, hvars vida öppning under ljudningen sättes mot munnen, medan slangens motsatta ända införes i örat. Rösttonen urskiljes då tydligt, om man långsamt uttalar t. ex. skav-a och derefter skaff-a. Det förra ordet kan uttalas, utan att något afbrott behöfver uppstå mellan v och det efterföljande a-ljudet, hvilket deremot nödvändigt uppstår efter f-ljudet i skaffa. Något mindre tydligt förnimmes rösttonen vid b-ljudet (då läpparne måste mycket lätt sammanläggas) och d-ljudet, t. ex. ab-a, mad-a (till skilnad från apa, mata).

§ 4. Läpp- och tungkonsonanter.

Med hänsyn till de mundelar, som äro i verksamhet vid konsonantljudens bildning, indelas dessa i läppkonsonanter och tungkonsonanter. De förra indelas åter i läppläpp-ljud (bilabiala) p, b och m, samt läpp-tandljud (labiodentala) f och v. Tungkonsonanterna indelas med hänsyn till den del af tungan, som sättes i förhållande till en viss

annan mundel, i *tungspetsljud*, hvilka i högsvenskan utgöras af t, d, n, l och r; samt *tungryggsljud*, nemligen k, g, ng, s, ch (tj) och j.

Anm. Utom det i så många af Sveriges landskap använda tungryggs-r-ljudet samt det likaledes mycket utbredda s. k. tjocka l, påträffas så väl i landsmålen som uti enskilda personers tal nästan lika många afvikelser från de högsvenska ljuden, som det finnes möjligheter för tungspets eller tungrygg att under ljudningen intaga skilda lägen, mot tänderna, tandfästet eller de olika delarne af öfre gommen. (Jfr konsonanttabellen.)

§ 5. Konsonanternas väsentliga bestämningar och inbördes sammanhang (system).

Genom att sammanställa konsonanterna i enlighet med ofvan angifna indelningsgrunder erhålles en tydlig öfversigt öfver konsonanternas system, hvarjemte hvarje konsonants väsentliga bestämningar kunna med större lätthet angifvas. Sålunda är t. ex. p-ljudet en sluten oral, klanglös läpp-läpp-konsonant; j en öppen, klingande tungrygg-gom-konsonant. O. s. v. (Jfr tabellen.)

Enkla och sammansatta konsonantljud.

Med hänsyn till artikulationsställenas antal indelas konsonanterna i *enkla* och *sammansatta.*

Enkelt konsonantljud kallas ett sådant sorlljud, som är bildadt på blott ett enda artikulationsställe (det ställe, der en rörlig och en orörlig mundel beröra hvar andra för frambringandet af ett språkljud); *sammansatt* konsonantljud är deremot ett sådant sorlljud, som bildas derigenom, att mundelarne *samtidigt* intaga lägen för skilda konsonantljud, hvarigenom intetdera ljudet blir fullt tydligt eller rent, t. ex. sch-ljudet, der tungan intager läget både för s och ch, utan att dock ljudet kan sägas vara sammansatt af de *rena* s- och ch-ljuden, emedan intetdera af dem fullständigt kommer till stånd.

Anm. Man tage sig väl i akt att här förblanda ljud och skriftecken. Samma ljud sch kan i ord, upptagna i svenska skrift-

språket skrifvas på 12—13 olika sätt. (T. ex. chef, religiös, jasmin, konvalescent, schabrak, shirting, division, sju, sken (menniska), skjuta, auktion, stjerna). Å andra sidan är det första konsonantljudet i t. ex. känna, hvilket äfven tecknas med tj (t. ex. i tjena), merendels ett enkelt hväsljud, ehuru det i flere landsmål sönderfaller i tvenne ljud, nemligen ett explosivljud och ett derpå följande hväsljud. I detta senare fall beröra tungrygg och gom hvar andra, (för att ett explosivljud måtte komma till stånd), i förra fallet icke. X betecknar icke ett *sammansatt* ljud, utan är ett enkelt skriftecken för tvenne *på hvar andra följande* enkla konsonantljud, k och s.

KAP. IV.

De högsvenska vokalljuden jemte de förnämsta afvikelserna från de samma i landsmål och ovårdadt tal.

(Jfr vokaltabellen.)

§ 1. De högsvenska vokalljudens antal och deras beteckning i välläsningsläran.

I högsvenskan förekomma *sju* tydligt skilda *plana* vokaler, nemligen a^1 (al), a^2 (all), $ä^2$ (jern), $ä^1$ (säd), e^1 (se), e^2 (skulle) och i (vin); samt *åtta* tydligt skilda *rundade* vokaler, nemligen $å^2$ (gått), $å^1$ (gå), o (bo), $ö^2$ (björn), u^2 (ung), u^1 (hus), $ö^1$ (hö) och y, för hvilka femton vokalljud det nu varande (högsvenska) skriftspråket dock icke eger mer än nio tecken.

Anm. Betraktar man deremot de trånga i, e, $ä^1$, $ä^2$, $å^2$, o^1 o. s. v. som qvalitativt skilda från de motsvarande vida, så finnas i högsvenskan *elfva plana* vokaler, af hvilka fem trånga och sex vida, samt *tretton rundade*, af hvilka sju trånga och sex vida, eller tillsammans *tjugofyra vokalljud*, de vida a^1, $å^1$ o. s. v. icke inberäknade, emedan dessa endast undantagsvis förekomma uti några prepositioner och interjektioner.

Af vokaltabellen framgår, att i högsvenska ord, betraktade i och för sig, ej förekomma några vida eller obetonade motsvarighetsljud till a^1, $å^1$ och u^1, ej heller några trånga eller betonade motsvarighetsljud till a^2, e^2 och u^2.

Anm. Beteckningen å tabellen vid $\breve{a}^2$, ō och ŏ angifver, att dessa ljud ligga nära gränsen af de till höger om dem betecknade ljuden.

§ 2. Beteckningen af de förnämsta afvikande vokalljuden i landsmålen.

Utom högsvenskans vokalljud förekommer i de svenska landsmålen på begge sidor om Östersjön en mängd ljud, af hvilka följande här angifvas:

ä³, Tungan i ä²- och läpparne i a¹-läge med svag rundning, eller ett bredt ö, närmande sig ä², t. ex. ä-ljudet i Stockholmsmålets bära.

o², som bildas med tungan i ställning för högt a¹ och läpparne sammandragna, så att de bilda en jemförelsevis ringa öppning utan märkbar utskjutning och med svag inre rundning (till skilnad från det svenska o, som bildas med tungan i läge för a², med läpparne på en gång starkt sammandragna samt med stark inre rundning). O², som är det ljud, hvilket både fransmän och tyskar m. fl. merendels frambringa, då de söka att uttala svenskt o, förekommer i sydsvenska m. fl. mål.

å³, ett nära å¹ liggande a¹ (tungan i a¹-läge med svag rundning) eller ett svagt rundadt a¹, t. ex. i det första vokalljudet i bå³da (bada) (Bohusl.).

u³, med tungan i ä²-, läpparne i a²-läge, men med en sådan rundning, att ljudet närmar sig u², t. ex. bu³l⁴a (börda), smu³l⁴a (smula), gu³l⁴v (golf). (Verml., Vestml. samt norrländska m. fl. mål).

ö³, ett bredt ö med tungan i a²-, läpparne i ö²-läge med mycket svag rundning, t. ex. första vokalljudet i Stockholmsmålets *böra*.

e³, ett lågt e¹ eller högt ä (med tungan »mera nedplattad» än vid e¹).

Anm. Detta ljud, som i synnerhet förekommer i Stockholmsmålet, räknas af några till högsvenskan.

i² och **y²**, i och y med surrljud.

Plana vokaler.

§ 3. a¹.

ā¹, medelhög, bakre, trång vokal, det betonade s. k. slutna a-ljudet i al.

Detta vackra, för högsvenskan kännetecknande ljud bildas sålunda. Utgångspunkten är mundelarnes ställning

under fullkomlig hvila. Under ljudningen drages tungan bakåt i medelhög ställning, något sammandragen på bredden, svagt konvex eller med svag muskelspänning. Läppar och käkar öppnas i lodrät ställning, utan att läpparne dervid hvarken sammandragas, rundas (då ljudet kommer att närma sig å), ej heller dragas åt sidorna (då ljudet får en dragning åt a^2 eller ä).

Anm. I svenska tvåstafviga ord med a-ljud i båda stafvelserna får slutstafvelsen i regeln a^2, om första stafvelsen eger betonadt a^1.

Ljudöfning.

Svag, bar, bra, fager, mager, bakre, naken, vaken, glad, fal, hal, svalt (sval), galen, lam, tamt, van, snar, snart;

svar, gap, a^1pa, apel, haf, staf, gafvel, dag, jag, lag, blad, stad, la^1da, fat, fa^1sa, dal, krake, gla^1da, sal, aln, gran, ska^1ra, barn, garn, qvarn;

ga^1pa, ska^1pa, ska^1fva, sa^1kna, la^1ga, ta^1ga, ba^1ka, ha^1ka, $spra^1$ka, bad (bedja), lade, sade, stal, ga^1la, tamt (tämja), spa^1ra, kla^1rna;

af, ja o. s. v.

Karl skar sig en staf af en fager gran. En mager krake får också trafva. Dörren till ladan utåt gatan står på vid gafvel. Taflan har saknat ram. O. s. v.

Bland afvikande ljud.

$\bar{a}^2$ i st. f. $\bar{a}^1$.

I vårdslöst tal. T. ex. $v\bar{a}^2$ra, $sk\bar{a}^2$ra, $g\bar{a}^2$ta, $hv\bar{a}^2$d, $sk\bar{a}^2$l, $k\bar{a}^2$rl (vanligen uttaladt $k\bar{a}^2$r).

I landsmål. T. ex. $v\bar{a}^2$das, hvardags; $sl\bar{a}^2$t, slagit.

(Sydsv. mål, Kalmarorten); $sk\bar{a}^2$la, $sk\bar{a}^2$pa, $f\bar{a}^2$ra (Vgötl.); $qv\bar{a}^2$r, qvarn; $g\bar{a}^2$r, garn (Vestml., Hels., Rättvik och Leksand i Dal.); framför r i flere mål uti mellersta och norra Sverige. I flertalet af de skånska målen förekommer a^2 ($\bar{a}^2$, $\breve{a}^2$), der högsvenskan har $\bar{a}^1$; t. ex. $l\bar{a}^2$va, laga; $j\bar{a}^2$, ja; $g\bar{a}^2$ba, gapa; $v\bar{a}^2$, var; på samma sätt i de gotländska målen.

Anm. 1. Uti hade, som i likhet med sade och lade borde ega $\bar{a}^1$, är ljudet vacklande, men oftast $\breve{a}^2$.

Anm. 2. ă^{1}, som sällan förekommer i högsvenskan, höres i obetonade förkortningar, t. ex. att hă^{1} (hafva) roligt o. s. v.; uti interjektioner, t. ex. jă^{1}—jā^{1}; hă^{1}—hā^{1}. Ljudet öfvergår dock äfven i dessa fall lätt till ă^{2}, t. ex. att hă^{2} roligt, jă^{2}-jā^{1}, hă^{2}-hā^{1} o. s. v.

ă^{2} i st. f. ā^{1}.
I vårdslöst tal. T. ex. skă^{2}ra, skara; kă^{2}r, karl; tă^{2}s, tages; i åtskilliga sammansättningar: stă^{2}dsbo l. stă^{2}sbo, stă^{2}dskassör l. stă^{2}skassör, stă^{2}ts- l. stă^{2}sråd, dă^{2}gsljus l. dă^{2}ksljus, hă^{2}fsluft, mă^{2}ssäck, matsäck.
I landsmål. T. ex. fă^{2}te, fatet; glă^{2}se, glaset.
(Rågö- och Vichterpalm.); lă^{2}kan, lakan; hă^{2}nar, tuppar; kă^{2}rar, karlar; tă^{2}la, talade (Närpes i Öbott., Nyl. och i allmänhet hela södra Finland. Äfven i vårdslöst Stockholmsmål förekommer detta ljud).

ā̆^{2} (med dragning åt a^{3}) i st. f. ā^{1}.
I vårdslöst tal. T. ex. qvā̆^{2}rn, qvarn; bā̆^{2}rn, barn; ā̆^{2}ln, aln; jā̆^{2}, ja.
I landsmål vanligen före r och tjockt l. T. ex. kā̆^{2}r, karl; gā̆^{2}rn, garn; tā̆^{2}la, tala; ā̆^{2}ln, aln.
(Multrå i S. Ångml., Rag.); svā̆^{2}(l)de, svalde (Svenljunga i Vgötl., S. Vi i Ögötl.).

ǎ^{2} i st. f. ā^{1}.
T. ex. qvǎ^{2}rn, qvarn (Vermland och Orsa i Dal.).

å̆^{1} med dragning åt e (e^{3}) i st. f. ā^{1}.
T. ex. drå̆^{1}ga, draga; hå̆^{1}ku, haka (Rågöarna och Vichterpal); nå̆^{1}tjin, naken; hå̆^{1}ran, haren (Närpes).

e^{3} i st. f. ā^{1}.
T. ex. le^{3}d, lada; he^{3}r, hare; tre^{3}n, trana (Närpes).

å̄^{3} eller å̄^{2} med dragning åt a^{1} i st. f. ā^{1}.
T. ex. jå̄^{2}, ja; så̄^{2}, sade; bå̄^{3}da, bada (Blek., Hall., Bohl., Vbott., N. Ångml., Vestml.; fl. st. i Skåne).

å̆^{2} i st. f. ā^{1}.
T. ex. bå̆^{2}da, bada; tå̆^{2}la, tala; stå̆^{2}ka, stake (Rågö- och Vichterpalm. m. fl.).

Anm. Stundom åtföljas dessa å-ljud, i synnerhet å̄^{2}, af ett kort, otydligt a-ljud. T. ex. jå̄^{1}ă^{2} l. jå̆^{2}ă^{2}.

ă^{2}o^2 i st. f. ā^1.

T. ex. dă^{2}o^{2}g, dag; godă^{2}o^2, goddag! gă^{2}o^{2}ta, gata; tă^{2}o^{2}la, tala.

(Kalm., Blek.). I Blek. torde detta ljud understundom vara ă^{1}ŭ^2: lă^{1}ŭ^{2}g, lag.

ā$^{1o^2}$ (o^2 som ett kort efterslag) i st. f. ā^1.

T. ex. jā^{1}o^{2}ga, jaga; grā^{1}o^{2}fva, grafva (Finnveden i Smål.).

ā$^{1\breve{e}^2}$ i st. f. ā^1.

I vårdslöst tal. T. ex. jā^{1}ĕ^{2}g, jag; dā^{1}ĕ^{2}g, dag.

Anm. Samma slags korta efterslag, hvars ljud, ehuru skiftande, närmast är e^2, förekommer i dagligt tal samt i landsmål efter hvarje betonad s. k. sluten vokal.

§ 4. a^2.

ă^2, medelhög, bakre, vid vokal, det obetonade s. k. öppna a-ljudet i all.

Utgångspunkt: munställningen vid ā^1. Den bakåt dragna tungan förblifver i medelhögt läge, men med lös muskelställning, hvartill kommer en svag utvikning inom området mellan kindtänderna. Läpparne dragas något åt sidorna (1:sta gradens utvikning).

Ljudöfning.

Vacker, hvass, kall, alla, sakta, tacksam, lagd (prtc.), arm, arg, karg, varm, skarp, svart, stark, narraktig, skarfvad, svarfvad;

gnabb, labb, lapp, tapp, straff, agg, dagg, tacka, gadd, katt, tass, skall, kall, lamm, hatt, tagg, hacka, backe, han, man, natt, skatt, samning, narr, arf, harf, hvarf, krans, narri, sparre, kraft, varg, arm, harm, park, mark, ax, sax, vax;

gnabbas, tappa, vagga, passa, falla, kalla, hasta, kasta, ansa, sansa, gagna, skall (skola), akta, fann (finna), svarfva, narra, darra, trampa, snarka, larma, varpa, skarfva, harfva, haft, skalf, halp, tacka, packa, spann (spinna), kan;

att, strax, aj o. s. v.

Akta dig, att du icke tappar din hatt i dammen. En vacker ask vaggar sakta der uppe på backen. En snabb varg snappade bort lammet. Alla kattor förefalla svarta i mörka natten. I den vackra parken faller en kall dagg. Den arme lappen skalf på marken. Lampmattan skall kantas med fransar. O. s. v.

Anm. a^2 uttaladt med näsljud får ofta ett ljud mellan a^1 och a^2. T. ex. klang, krank, vagn.

Bland afvikande ljud:

ā^2 i st. f. ă^2.

I vårdslöst tal. T. ex. skā^2, skall o. s. v.

I landsmål. T. ex. hā^{2}nd, hand; fā^{2}lda, falla (Rågö- och Vichterpalm., Nyl., Närpes).

ă^1 i st. f. ă^2 före ng, nk, mp, kt, ks, gd o. s. v. T. ex. sprā^{1}ng, sprang; tă^{1}nke, tanke; stă^{1}mp, stampa, vă^{1}kt, vakt; lă^{1}gd, lagd; ă^{1}x, ax; kă^{1}m, kam (Fryksd. m. fl. st.); lă^{1}m, lam; kă^{1}ll, kall.

(Bohl.); lă^{1}jd, lagd; jă^{1}kt, jakt; mă^{1}kt, magt; bă^{1}cke, backe: tă^{1}ksa, taxa; ă^{1}x, ax (Kalmarorten). Vidare förekommer ă^1 i st. f. ă^2 i Ögötl. (Ydre), Vgötl. (Kind, Vadsbo), Bohl., Dalsl. (Vedbo), Härj., Jemtl. delvis, kanske Vbott.

ä̆^{3} eller ä̆^{2} stundom med dragning åt ä^2 i st. f. ă^2, i synnerhet framför afvikande r- och l-ljud. T. ex. mä̆^{2}rk, mark; pä̆^{2}rk, park; hvä̆^{2}rken, hvarken; bevä̆^{3}rs, bevars (bevare oss); hä̆^{3}mmĕ^{2}r, hammare; Kä̆^{3}lmĕ^{2}r Mä̆^{3}lm, Kalmar Malm; svä̆^{3}t, svart; Bä̆^{2}rkmä̆^{2}n, Barkman.

(Skåne, Blek., Kalmarorten, Halland delvis).

Anm. Man märke, huru stridande mot högsvenskan det är, att g och k framför en s. k. mjuk vokal (ä^2 l. e^2) få hårdt ljud. Jfr nedan vid ĕ^2.

e^2 i st. f. ă^2 i de s. k. e-målen, eller sådana mål, der a^2 i ändelser städse förbytes till e^2. T. ex. häste^2, hästar; gubbe^2, gubbar; spele^2 l. spele^{2}r, spelar; spele^{2}de, spelade; gate^2, gata.

(Ångml., Medelp., Jemtl., Herj., Verml., delar af Boh. och Ögötl.; N. Kalm. län, Gotl.).

ă² i st. f. ă² uti ändelser i de s. k. ä-målen. T. ex. brinnä², brinna; kallä², kalla.
(Vbottn, Söderml., Upl., delar af Ögötl.).

ă² bortfallet i ändelser. T. ex. skriik, skrika; biit, bita; äänk, 'enka.
(Vbottn, Jemtl., delar af Fryksd., Öland).

å̆¹ i st. f. ă².
T. ex. då̆¹m, dam; lå̆¹m, lam; hå̆¹n, hand; kå̆¹ll, kall (Vgötl., Ögötl. (Ydre), Smål. (Östra Härad och S. Möre), Öl., Vestml., Jemtl., Vbott.).

å̆³ eller **å̆²** i st. f. ă².
T. ex. kå̆²ll, kall; vå̆²lp, valp; hå̆²lm, halm; hå̆²lf, half; kå̆²lle, kalle.
(Multråmålet i S. Ångml., Bohl. m. fl. st.).

ĕ² i st. f. ă².
T. ex. Kă²lmĕ²r, Kalmar; hă²mmĕ²r(e), hammare; gă²mmĕ²l, gammal.

Anm. Man tage sig till vara för den på vissa orter förekommande omkastningen af a² och e² i superlativen. T. ex. sköně²stă², skönă²stĕ²; kärĕ²stă², kără²stĕ², hvilka former understundom öfvergå till skönă²stă², kără²stă² o. s. v.

ă²ĭ i st. f. ă².
T. ex. fă²ĭgna, famnar (Södra Blek.); bă²ĭge, bagge; vă²ĭga, vagga (S. Möre och Vestbo i Smål.).

ă²ŭ² i st. f. ă².
T. ex. pă²ŭ²na, panna (Blek.).

å̆ă² i st. f. ă².
T. ex. lå̆ă²nd, land; håă²nd, hand (Runö i Liffl.).

Ljudöfningar.

ā¹-ă²: al, all, skal, skall, fal, fall, svalt (adj.), svalt (verb.), mat, matt; mata, matta; hat, hatt; lam (adj.), lamm (subst.); gam, gammal; art, svart; gran, grann; bar, barr; man (häst-), man; tak, tack; naken, nacken; haka, hacka; skata, skatta; apa, nappa; glad, gladde; kran, krans; haf, haft; jag, jagt; tag, tagg; Ran, rann; andryg, ansenlig; anor, annorledes; ana, Anna;

baka, backa; baken, backen; dagen, daggen; gala, galla; talar, tallar; stal, stall; lag, lagg.

§ 5. ǟ^2.

ǟ^2, låg, blandad, trång vokal, det betonade s. k. öppna ä-ljudet i jern. Det förekommer uti högsvenskan i förening med r-ljud och en på det samma följande konsonant.

Utgångspunkt: munställningen för a^1. Den lågt sänkta tungan framskjutes i blandad ställning med muskelspänning, samt utvidgas så, att hennes sidokanter komma att ligga ungefär midt öfver de nedre kindtänderna. Läpparne dragas oftast åt sidorna något mera än för a^2 (2:dra gradens utvikning).

Anm. Det är tungans starkare utbredning, som väsentligen skiljer ä^2 från a^2, hvarom man lätt kan öfvertyga sig genom att försöka behålla läpparne i läget för a^2 i ordet all, då ä^2 i jern kan bildas blott medelst tungans större utbredning, ehuru dervid läpparne sträfva att antaga en motsvarande grad af utbredning.

Ljudöfning.

Lärd, värd, begärd, närd, tärd, fjerde;

färd, gärd, svärd, härd, fjärd, värn, kärna, flärd, gerning, hjerna, stjerna, verld, jern;

ärna, värna, spjerna, gerna o. s. v.

Han ärnade draga svärdet till sitt värn. Lärdomen värderas i både gamla och nya verlden. Han hade värk i hjernan. O. s. v.

Anm. Att ǟ^2 ej i det vårdade uttalet kommer till stånd, utan att det följande r-ljudet ledsagas af en konsonant, visar sig vid ordens böjningar. Det heter sålunda: lä^{1}ra, men lä^{2}rde; begä^{1}ra, men begä^{2}rt; svä^{1}r, men svä^{2}rja; tvä^{1}r, men tvä̆^{2}rt (någon gång tvǟ^{1}rt, men alltid tvä̆^{2}rt om).

Bland afvikande ljud:

ä̆^{2} i st. f. ǟ^2.

I vårdslöst tal. T. ex. svä̆^{2}rd, svärd; jä̆^{2}rn, jern.

ǟ^{1} i st. f. ǟ^{2} vanligen framför afvikande eller otydligt r. T. ex. pǟ^{1}rla, perla; jǟ^{1}rn, jern; stjǟ^{1}rna, stjerna. (Bohl., närmast Sörbygden; Leksand och Rättvik i Dal.).

ǟ^{3} eller ett ljud mellan a^{2} och ä^{2} i st. f. ǟ^{2} framför otydligt r-ljud. T. ex. stjǟ^{3}na, stjerna; jǟ^{3}n, jern. (N. och S. Möre, Östra h., Skåne, Vgötl. [Kind, Vadsbo], Bohl., Dal., Hels. [Arbrå], Orsa och Leks.).

ē^{1} i st. f. ǟ^{2} framför undertryckt r-ljud. T. ex. iē^{1}n, jern; kē^{1}na, kärna; stiē^{1}n, stjerna (Rågö- och Vichterpalm.).

Ljudöfningar.

ǟ^{2}-ā^{1}: värde, varde; värna, varna; jern, garn; Bern, barn; färd, fart; stjerna, skarn; svärd, svar; ärna, ana; spjerna, spana.

§ 6. ä̆^{2}.

ä̆^{2}, **låg, blandad, vid vokal, det obetonade s. k. öppna ä-ljudet i herre;** skiljer sig från ǟ^{2} hufvudsakligen genom tungans lösa muskelställning.

Ljudöfning.

Kärf, smärre, färre, bjert, erke-;

ärr, kärr, märr, kärra, skärf, skärm, färg, svärm, värme, herre, hertig, hjerta;

ärfva, härja, svärja, härma, svärma, värma o. s. v.

Kärran sjönk ned i kärret. Hertigen har ett godt hjerta. Du skall hvarken vara kärf, ej heller en svärjare. o. s. v.

Bland afvikande ljud.

ă^{2} i st. f. ä̆^{2} (i synnerhet framför afvikande r-ljud.) I vårdslöst tal samt i flere, i synnerhet sydsvenska landsmål, der ă^{2} och ă^{3} förekomma i st. f. ä̆^{2}. T. ex. Svă^{2}rige l. Svă^{2}je, Sverige; bă^{2}rg, berg; fă^{2}sk, färsk; hă^{2}rre, herre; snă^{2}t, snärt; ă^{2}t, ärt.

ā^{2} i st. f. ä̆^{2}. I landsmål, der ā^{2} förekommer i st. f. ǟ^{2}. (Jfr ofvan.)

ă¹ i st. f. ă².

I tillgjordt tal. T. ex. hjă¹rta, hjerta; Svă¹rige, Sverige o. s. v.

(Stundom i landsmål, der ā¹ förekommer i st. f. ā². Jfr ofvan.)

ĕ¹ i st. f. ă² (i synnerhet uti ord, der ä²-ljudet tecknas med ĕ och ljudet sålunda förledes att rätta sig efter skriftecknet). T. ex. Svĕ¹rige, Sverige (läs: Svă²rige); hĕ¹rre, herre (läs: hă²rre).

Ljudöfningar.

ă²-ä²: härfva, harfva; kärfva, karfva; erg, arg; ärm, arm; värma, varma; härma, harma; värpa, varpa; skärp, skarp; svärta, svarta; dverg, varg; herrar, harrar (fiskar); kärra, darra; skärf, skarf; ärfva, arf; märke, mark; stärka, starka; spärra, sparre; märr, narr; ärt, att; snärtar, snattar; pärk (bollspel), park; värken, hvarken; vers, bevars (bevare oss); värf, varf.

ă²-ā²: herre, härd; värre, värd; färre, färd; svärm, svärd; hjerta, hjerna; kärra, kärna; härja, härd; värja, verld.

Anm. Såsom särskildt ä-ljud i högsvenskan räknas stundom äfven ĕ³, **låg, blandad, vid vokal, det obetonade vokalljudet i ej, nejd.** Ljudet uppkommer, då tungan något upplyftes eller intager en höjdställning mellan ă² och ĕ², samt höres i synnerhet framför j. (Detta ljud benämnes ofta Stockholms-e (Upl., Södert. och Stockh.).

Detta e³ öfvergår ej sällan till e¹, i hvilket fall uttalet synes påverkadt af skriftecknet. T. ex. mĕ¹ja, meja (läs: mă²ja); ĕ¹j, ej (läs: ă²j) o. s. v.

Anm. I de flesta ord, der detta ljud säges förekomma, är dock ă¹ eller ă² lika vanligt. T. ex. ebb, ägg, regn, tretton (med undantag möjligen af Stockholmskan och några andra mål).

§ 7. e².

ĕ², **medelhög, blandad, vid vokal, det s. k. dunkla obetonade e i skulle.** Utgångspunkt: ă² i herre. Den mellersta delen af tungan lyftes något högre mot gommen (medelhögt), dock utan att vidröra denne.

Ljudöfning.

Tapper, uppenbar, synnerlig, diger, aderton, taget (prtc.), dragen (prtc.), mången, hvilken, ingen;

hagel, himmel, kjortel, salen, dagen, höfdingen, handen, jorden, solen, vapen, vatten, bordet, ynnest, gosse, händelse, ställe;

faller, upplyser, händer, finnes, skulle, måste;

hvarken, äfven o. s. v.

Solen upplyser jorden. Den tappre höfdingen faller med svärdet i handen. Gossen tappade boken under vägen. Trädet växer i skogen. Björken, som hänger ut öfver kärret, är vacker. O. s. v.

Bland afvikande ljud.

ĕ^1 i st. f. ĕ^2.

T. ex. skullĕ^1, skullĕ^2.

i i st. f. e uti ändelser. T. ex. vakin, vaken; brutin, bruten; husi, huset. (I Norrl. och Östersjöpr:s mål).

ă^1 i st. f. ĕ^2.

T. ex. skullă^1, skulle; brodă^{1}r, broder; svågă^{1}r, svåger. (Nyl. m. fl. st.).

ă^2 i st. f. ĕ^2.

T. ex. kalladă^2, kallade; starkară^2, starkare. (Delar af S. Möre, Blek., Östra Härad i Smål.).

å^3 i st. f. ĕ^2, i synnerhet framför afvikande r-ljud. T. ex. fallå^3 (med svagt r-ljud), faller. (Flere sydsv. mål).

ŏ^2 i st. ĕ^2 (i synnerhet framför det s. k. tjocka l-ljudet, i hvilket det stundom uppgår). T. ex. trasschŏ^{2}l^3, (l. tră^{2}schl^3), trassel. (Vgtl.).

Anm. Stundom höres äră^{2}nde i st. f. ärende.

§ 8. ā^1.

ā^1, låg, främre, trång vokal, det betonade s. k. slutna ä-ljudet i säd. Utgångspunkt: munställningen för ā^2. Den lågt sänkta tungan framskjutes i främre ställningen med muskelspänning samt utbredes så, att hennes sido-

kanter sträcka sig *utöfver* kindtänderna. Läpparne, hvilkas vågräta afstånd minskas, dragas åt sidorna (utvikas) i samma grad som tungan (3:dje gradens utvikning).

Ljudöfning.

Späd, rät, tät, slät, jäfvig, sträfsam, ädel;

fä, knä, häger, säd, städ, träd, bräde, kläde, fjäder, fjät, häl, själ, träl;

väga, säga, väpna, sväfva, lägra, räkna, läka, stjäla, gräla, förmäla, mäta, häfde (impf.), bära;

när, här o. s. v.

Öfverväg, hvad du säger! Att läsa väl är en ädel konst. Han lät mäta sin säd. Här äro de bär, jag hörde dig begära. Träd i dina ädla fäders fjät. O. s. v.

Bland afvikande ljud.

ǟ^{3} i st. f. ǟ^{1}.

I vårdslöst tal. T. ex. hǟ^{3}r, här; kǟ^{3}r, kär; nǟ^{3}ra, nära. I landsmål. Stockholmsmålet, Härj., Jemtl. och Särna i Dal.

ē^1 eller ē^3 i st. f. ǟ^{1}.

I vårdslöst tal. T. ex. fē^1, fä; slē^{1}t, slät; slē^{1}da, släda; fjē^{1}der, fjäder; lē^{1}sa, läsa; nē^{1}sa, näsa; lē^{1}kare, läkare; lē^{1}ra, lära; hē^{1}l, häl; sjē^{1}l, själ; grē^{1}s, gräs. (Särskildt höres detta ljud ofta i Stockholm, Kalmarorten och Blek.).

ĕ^{1}ä̆^{2} i st. f. ǟ^{1}.

T. ex. lĕ^{1}ä̆^{2}sa, läsa; sĕ^{1}ä̆^{2}x, sex; dĕ^{1}ä̆^{2}r, der. (Gotland).

ǟ^{1}ĕ^2 i st. f. ǟ^{1}. I vårdslöst tal och i landsmål. T. ex. fjǟ^{1}ĕ^{2}der, fjäder; lǟ^{1}ĕ^{2}sa, läsa.

ä̆^{1} i st. f. ǟ^{1} (i synnerhet i imprf. och prtc. pret. af verb efter andra svaga konj., som ej hafva *d* eller *t* som slutljud i roten). I vårdslöst tal. T. ex. hä̆^{1}fde, häfde; vä̆^{1}gde, vägde; lä̆^{1}kte, läkte; lä̆^{1}ste, lä̆^{1}st, läste, läst.

ō^1 i st. f. ǟ^{1},

T. ex. stjō^{1}la, stjäla; (Rågö- och Vichterpalm. samt i Nyl.).

ī i st. f. jǟ^{1}.

T. ex. sīl, själ; stīla, stjäla; tīro, tjära (Råneå och Kal.).

ä̆ĭ i st. f. ǟ^{1}.

T. ex. lä̆ĭsa, läsa (Jemshög i Blek.).

ä^{2}i i st. f. ǟ^{1}.

T. ex. snäisa, snäsa; näisa, näsa (Fl. socknar af N. Hall., Blek., S. Möre).

Anm. Stundom höres nå̄^{1}r l. nå̆^{2}r i st. f. när.

Ljudöfningar.

ǟ^{1}—ǟ^{2}: lära, lärde; nära, närde; begära, begärde; tära, tärde; svär, svärd; här, härd; kär, kärna; är, ärna; käril, kärl.

§ 9. ä̆^{1}.

ä̆^{1}, låg, främre, vid vokal, det obetonade, slutna ä-ljudet i säll.

Muskelställningen lös, eljest lika som för ǟ^{1}.

T. ex. mätt, nätt, rätt, täck, snäll, bäst, lätt, säll, ständig, slätt, präktig, hätsk, händig, glädtig, allmän, andäktig, befängd, sällsam;

näbb, snäppa, ägg, vägg, bäck, häck, växt, fäste, mästare, skämt, jäst (subst.), läst (subst.), fält, drägt, däld, häll, hämpling, mängd, män, händelse, täckning;

släppa, väcka, sträcka, växa, sätta, välja, skämta, hämna, nämna, vränga, sänka, sälja, spänna, skälfva, lägga, känna, hvässa, förtälja o. s. v.

Vid bäcken växer en nätt rosenhäck. Det anses ej lätt att rätt välja sina vänner. Han förtäljer en mängd sällsamma händelser. O. s. v.

Bland afvikande ljud.

ä̆^{2} i st. f. ä̆^{1}.

T. ex. tjä̆^{2}lke, kälke; sjä̆^{2}lv, sjelf.
(Ö. Härad i Smål., Boh., Ö.- och Vgötl., Hels., Dal.).

ä̆^{3} i st. f. ä̆^{1}.

I vårdslöst tal. T. ex. nä̆^{2}bb, näbb; klä̆^{2}dd, klädd; vä̆^{2}n, vän; ordä̆^{2}ntlig, ordentlig; offä̆^{2}ntlig, offentlig. Uti åtskilliga landsmål, i synnerhet framför s. k. tjockt l-ljud

får ă^1-ljudet en dragning åt ă^2. T. ex. să^{2}lja, sälja; klă^{2}ning, klädning.
(Fragg, Skinnskatteb. i Vestml.)

ĕ^1 l. e^3 i st. f. ă^1.
I vårdslöst tal. T. ex. nebb, näbb; sex, sex. I landsmål. T. ex. hest, häst; selja, sälja.
(Härj., Jemtl., Särna och Våmh. i Dal.).

ö̆^{2} i st. f. ă^1.
T. ex. jö̆^{2}lp, hjelpa; stjö̆^{2}lp, stjelpa; ö̆^{2}lg, elg. (Rågö- och Vichterpalm.).

ö̆^{2} med dragning åt a^2 i st. f. ă^1.
T. ex. sjö̆^{2}lf, sjelf; stjö̆^{2}lv, skälfva (Närpesm.). En art af detta ljud (ö^3) med dragning åt ä^2 förekommer i synnerhet framför s. k. tjockt *l* i Vermlands Elfdal m. fl. st. T. ex. bö̆^{3}li, bälg.

å̆^{2} i st. f. ă^1.
T. ex. svå̆^{2}lje, svälja (Multråmålet i S. Ångml.); hjå̆^{2}lpe, hjelpa; stå̆^{2}lpe, stjelpa (Härj.).

ă^{1}ĭ i st. f. ă^1.
T. ex să^{1}ĭg, säng (Torsås i S. Möre).

Anm. Man akte sig för den i vårdslöst eller tillgjordt tal så vanliga formen *då^{2}m* i st. f. dem eller de. T. ex. I Stockholm hă^2 då^{2}m tă^{2}ji då^{2}m om bord på skäppe (I Stockholm ha de tagit dem om bord på skeppet). I det simplare Göteborgsmålet får man t. o. m. någon gång höra då^{2}mses (deras). T. ex. då^{2}mses sö^{3}n trella ner för alla trappera. (Deras son föll utför alla trapporna).

Ljudöfningar.

ă^1—ă^2: ätt, att; sätt, satt; lägg, lagg; hjelp, halp; sälta, salta; svält, svalt; mälta, malt; dägga, dagg; smäll, small; mätt, matt; nätt, natt; fälla, falla; tälja, talja; välja, valla; bänkar, bankar (verb.); knäcka, knacka; läcka, läcka; täcka, tacka; vägnar, vagnar; englar, anglar (vinklar) o. s. v.

ă^1—ă^2: ätt, ärt; tvätt, tvärt; lätt, lärft; väst, värst o. s. v.

§ 10. e^1.

$\bar{e}^1$, medelhög, främre, trång vokal, det betonade s. k. slutna e uti se.

Utgångspunkt: $\bar{ä}^1$. Den mellersta delen af den framåt sträckta tungan upplyftes mot gommen medelhögt, dock utan att vidröra denne, under det att tungans sidokanter sträcka sig utöfver de *öfre* kindtänderna (då vid ä-ljudet de sträcka sig utöfver den *nedre* tandradens kindtänder). Tunga och läppar utbreda sig ytterligare en grad (4:de gradens utvikning).

Ljudöfning.

Vek, bred, vred, fet, e^{1}gen, ren, sen, hel, er (pron.), het, hes, tre;

rep, deg, lek, ed, ren, stek, sten, fena, sena, sed, fel, del, men (skada), lera, le^{1}fver, gren, smedja, fe, he^{1}der, se^{1}ger, lefnad;

se, le, bedja, lefva, refva, grep (imprf.), leda, skena, blef (imprf.), resa, veta, dref (imprf.), hven (imprf.);

nedan, sedan, medan, medelst o. s. v.

Se dina egna fel. En ren skenade. De blefvo vreda och grepo till sten. Hans lefnadssätt blef till men för hans heder. O. s. v.

Bland afvikande ljud.

$\bar{ä}^1$ eller e^3 i st. f. $\bar{e}^1$.

T. ex. fä^1, fe; lä^{1}r, ler; lä^{1}ka, leka; nä^{1}sa, nesa; hä^{1}l, hel; sä^{1}le, sele; brä^{1}da, breda; vä^{1}ta, veta; fä^{1}t, fet; sä^{1}d, sed; Svä^{1}a, Svea; ä^{1}r, Er; bä^{1}r, ber; sä^{1}r, ser; lä^{1}ra, lera; nä^{1}r, ner (Stockholm, Blek., Kalmarorten m. fl. st.).

Med dragning åt e^3; t. ex. se^{3}dan, sedan; fe^{3}nan, fenan (Härj., Jemtl., Närpes m. fl. st.).

$\bar{ö}^1$ eller $\bar{ö}^2$ i st. f. $\bar{e}^1$

(förekommer sparsamt och synes stundom bero på en tillfällig slapp eller nedslagen sinnesstämning). T. ex.

löva, lefva; bröv, bref (Skåne); jag vō¹t (vet) inte; flō¹re, flere o. s. v. ō²ka, eka (Södt. enstaka).

Anm. I stället för *genom* förekommer på många ställen den gamla formen gō¹nom.

ī st. f. ē¹.

I tillgjordt tal och i Stockholmsmålet. T. ex. jag bīr īr, ber er; sīr, ser. Stundom i landsmål t. ex. si, se; sir, ser (Stockh.).

I målen höres också någon gång ĭ i st. f. ē¹, t. ex. vĭta, veta; sĭgel, segel (Rågö- och Vichterpalm.).

ĭē¹ i st. f. ē¹ (*i* såsom ett kort förslag).

T. ex. stĭē¹n, sten; mĭē¹na, mena (Sjundeå och en del af Kyrkslätt samt stundom i Pyttis socken i Nyland, i Närpes socken i Öbott. samt i Uppl.).

ei i st. f. ē¹.

T. ex. bein, ben; breid, bred (Nyl., Pargas, Öbott., Ål.); hei, hed (Vbott.); bleik, blek; feit, fet (Jemtl. utom Rag., Stug., Offerd.); meir, mer; ein, en (Lima i Dal.).

äi i st. f. ē¹.

T. ex. bäin, ben; häiler, hel (Rågö- och Vichterpalm., på Dagö och Runö samt i de nordligaste socknarne af Fjäre h. i Hall.).

ă¹ĭ i st. f. ē¹.

T. ex. stă¹ĭn, sten; hă¹ĭter, het (S. Möre).

ă²ĭ i st. f. ē¹.

T. ex. lă²ĭka, leka; lă²ĭn, len (v. Blek.).

ăĭ eller aj i st. f. ē¹.

T. ex. bait, bete (Rågöarna, Vichterp., Dagö och Runö); mair, mer; hail, hel (Ö. Kal. i Vbott.); stajn, sten; bajn, ben (Elfsborgs län i Vgötl. (utom Kind), vissa delar af det inre Smål. samt större delen af Hall.).

ä²ĭ i st. f. ē¹.

T. ex. bä²ĭn, ben; grä²ĭn, gren (Gotl., S. Elfsborgs län, Norrb., Estsv., stora delar af Hall. och Smål.).

å̆²i (eller å̆²j) i st. f. ē¹.

T. ex. stå̆²jn, sten (Vissefj.); må̆²jna, mena; rå̆²jn, ren (Blek.); bå̆²jn, ben (Hall.).

ĭ^e2^ (e² såsom ett kort, otydligt efterslag) i st. f. ē¹. T. ex. brĭĕ²d, bred (Våmh., Elfdalsm. i Dal.).

ē^{1ĕ2} i st. f. ē^{1}.
T. ex. bē^{1ĕ2}t, bet; slē^{1ĕ2}t, slet (Delsbo i Hels. m. fl. st.).

ă^{2ĕ2} i st. f. ē^{1}.
T. ex. stă^{2ĕ2}n, sten; bă^{2ĕ2}n, ben (Kind i Vgötl. m. fl. st.).

ĕ^{1ĭ} i st. f. ē^{1}.
T. ex. brĕ^{1ĭ}d, bred (Härj.).

Jemförande ljudöfningar.

ē^{1}—ā^{1}: breda, bräde; hel, häl; er, är; lera, lära; ber, bär; seger, säger; fet, fäet; tre, trä; sed, säd; leka, läka; sega, säga; fe, fä; le, lä; ref, räf; meta, mäta; veta, väta; ser, sär; vefva, väfva.

ē^{1}—ă^{1}: meta, mätta; heta, hätta; leta, lätta; egen, äggen; lega, lägga; veka, väcka; blek, bläck; hest, häst; rest, rest; rent, ränt (ränna); men (skada), män.

§ 11. ĕ^{1}.

ĕ^{1}, medelhög, främre, vid vokal, det obetonade, slutna *e* uti sett.

Muskelställningen lös, i öfrigt lika som för ē^{1}.

Ljudöfning.

Bredt, hett, ett, beredd, ende, ledd, svedd, sedd;
vett, spett, vecka, teckning, redd, bredd, bett, beck, eld, etter, svett, skepp, slem, spets, tecken;
sett, skett, bedt, ledt;
endast o. s. v.

Endast en var beredd på en sådan hetta. Ettret från ormbettet skulle utdrifvas medelst svettning. Han har bedt att få sin teckning öfversedd. Han hade sett eld uti ett skepp på redden. O. s. v.

Bland afvikande ljud.

ă^{1} eller e^{3} i st. f. ĕ^{1}.
T. ex. ă^{1}n, en; ă^{1}tt, ett; svă^{1}tt, svett; fră^{1}sta, fresta; ră^{1}m, rem; bă^{1}ck, beck; ă^{1}ld, eld; skă^{1}pp, skepp; tă^{1}ckning, teckning.
(Södt. särsk. Stockh. m. fl. st., Rågö- och Vichterpalm.).

ĭ i st. f. ĕ[1].

T. ex. svĭtt, svett; ĭtt, ett; frĭsta, fresta; ĭld, eld (estsv.); skĭp, skepp (Stockh., Nyl.).

jŏ[2] eller jö[3] i st. f. ĕ[1].

T. ex. gjŏ[2]tt, gett; sjŏ[2]tt, sett (Delsbo).

ă[2]ĭ i st. f. ĕ[1].

T. ex. blă[2]ĭma, blemma (Orsa i Dal.).

å̆[3]ĭ i st. f. ĕ[1].

T. ex. få̆[3]ĭtt, fett; å̆[3]ĭtt, ett (Halmst. och Årst. h. i Hall.).

Jemförande ljudöfningar.

ĕ[1]—ă[1]: bredt, brätte; hetta, hätta; ett, ätt; lett, lätt; sett, sätt; etter, ätter; redd, rädd; bedd, bädd; bredd, brädd; ende, ände; vecka, väcka; tecken, täcken; teckning, täckning; beck, bäck; streck, sträck; skeppa, skäppa o. s. v.

§ 12. ī.

ī, hög, främre, trång vokal, det betonade, slutna i uti vin.

Utgångspunkt: ē[1]. Den främre delen af den framåt sträckta tungan sättes mot öfre gommen, medan tungans sidokanter, sträckande sig utöfver de öfre kindtänderna, tillika komma i beröring med de nedre (på grund af käkarnes starkare hoppressning). Tunga och läppar utbreda sig ytterligare en grad (5:te gradens utvikning).

Ljudöfning.

Fri, lik, rik, hvit, liten, mina;
vik, lif, strid, rike, tid, frid, lin, lik, Bifrost, vif;
niga, viga, likna, visa, lida, rida, hvitna, skina, lita;
i, vid o. s. v.

Lifvet är liknadt vid en strid. En liten vik visar sig från sidan. Nu rider rike Ring öfver Bifrost. O. s. v.

Bland afvikande ljud.

ĭ i st. f. ī (i synnerhet framför g- och k-ljuden, hvarvid konsonantljudet förlänges). I vårdslöst tal. T. ex. lĭk

lik; lĭkna, likna; rĭk, rik; hvĭtna, hvitna; mĭna, dĭna, sĭna, mina, dina, sina.

ī^2 eller i med surrljud uppkommande derigenom, att tungspetsen sättes ett stycke bakom tandraderna, mellan hvilka endast en liten öppning förefinnes, genom hvilken luftströmmen frampressas, under det att tungan samtidigt försättes i dallring; eller också frampressas luftströmmen genom öppningen mellan tänderna, under det att den i svag dallring försatta tungspetsen stödes mot öfre tandfästet. (Med detta i-ljud blandar sig med andra ord ett svagt z-ljud, med tungspetsen framför tänderna utan att beröra dessa). T. ex. vi^2, vi. (Viby i Nerike jemte några grannsocknar, Hardemo, Mellösa; i Vånga, Risinge, Hillestad, Regna, Skedevi samt på Vikbolandet i Ögötl.; i Sundels s. på Dal; Oroust och Tjörn, Marstrand m. fl. st. i Bohl.; höres äfven, ehuru svagare i Göteborgsmålet; Torsås i S. Möre; Ofvanåker i Hels. samt i trakten af Sundsvall). Understundom bildas i^2 (liksom äfven y^2) med sänkt struphufvud längre tillbaka, hvarigenom ljuden få en guttural anstrykning.

Stundom är också surr-i åtföljdt af ett obetonadt ĕ^2. T. ex. mi$^{2\breve{e}2}$na, mina.

ī$^{\breve{e}2}$ i st. f. ī.
I vårdslöst tal. T. ex. lī$^{\breve{e}2}$f, lif; vī$^{\breve{e}2}$, vi; lī$^{\breve{e}2}$k, lik; mī$^{\breve{e}2}$na, mina.

ǟ^{3} i st. f. ī.
T. ex. jǟ^{3}fver, gifver; lǟ^{3}te, litet (Närpesm.).

$^{\breve{a}2}$ī i st. f. ī.
T. ex. t$^{\breve{a}2}$ī, tid; h$^{\breve{a}2}$ĭt, hit (Södra Blek.).

ei i st. f. ī.
T. ex. eis, is; beit, bita (Kalix i Nbott.).

ĕ^{3}ĭ^1 i st. f. ī.
T. ex. hvĕ^{3}ĭ^{1}t, hvit; stĕ^{3}ĭ^{1}ga, stiga (Gotl.).

ă^{2}ĭ i st. f. ī.
T. ex. ă^{2}ĭs, is; hvă^{2}ĭla, hvila (Våmh.); svă^{2}ĭn, svin; dră^{2}ĭva, drifva (Ōna i Mora); hvă^{2}ĭt, hvit; qvă^{2}ĭga, qviga (Orsa). Äfven

i Vestbo i Smål. förekommer ett ă^{2}ĭ i st. f. ī; t. ex. fă^{2}ĭn, fin; gră^{2}ĭna, grina.

§ 13. ĭ.

ĭ, hög, främre, vid vokal, det obetonade (s. k. korta), öppna i-ljudet i vinn. Muskelställningen lös, för öfrigt som vid ī.

Ljudöfning.

Lilla, sin, sitt, min, mitt, din, ditt, förvillad, viss, stilla, vild, bildad, qvick, qvinlig, blind, bristfällig, vigtig, fritt, hvilken, fintlig, ingen;

gift, blixt, vidd, finger, fisk, timme, timmer, flicka, vind, kinder, hinder, persilja, vilja, bild, qvinna, qvitter, qvist, filt;

gifta, skifta, ligga, hviska, hvissla, finna, rinna, sitta, vilja, skilja, stirra, gilla, gilja, inbilla, spilla, drilla, gissa;

kring, icke, in, till o. s. v.

Flickan vill hafva qvicka fingrar. Vinden hviskar i stilla qväll kring den lilla stugan. Han ville gifta sig med en bildad qvinna. Ditt qvitter och din drill förspillas om vintern. O. s. v.

Bland afvikande ljud.

ĕ^{1} i st. f. ĭ.

I vårdslöst tal. T. ex. gĕ^{1}ft, gift; tĕ^{1}gga, tigga; mĕ^{1}tt dĕ^{1}tt, sĕ^{1}tt, mitt, ditt, sitt; vĕ^{1}ss, viss; fĕ^{1}sk, fisk; flĕ^{1}cka, flicka; hvĕ^{1}ska, hviska; krĕ^{1}sten, kristen; lĕ^{1}gga, ligga; lĕ^{1}lla, lilla; mindre ofta mĕ^{1}n, dĕ^{1}n, sĕ^{1}n, min, din, sin; förekommer dessutom i de flesta medel- och sydsvenska mål.

Så nästan öfverallt i Vgötl., Bohl. och Smål.; ofta i Blek. och Ögötl.; i Fryksd. ofta framför p, f, t, s, k; likaledes ofta i v. Vestml., Dalsl. och Hall. samt mera enstaka på en del andra orter.

ă^{1} i st. f. ĭ, i synnerhet förekommande å orter, der ä-ljudet träder i st. f. e-ljudet. T. ex. fă^{1}ck, fick; gă^{1}ck, gick; tă^{1}gga, tigga; lă^{1}lla, lilla.

ĕ^3 i st. f. ĭ.
T. ex. ve^{3}ttne, vittne; kve^{3}lingar, tvillingar; tre^{3}ll, trilla; dre^{3}ck, dricka; he^{3}ck, hicka (Närpesm.).

ī^{ĕ2} i st. f. ĭ.
T. ex. mī^{ĕ2}tt, mitt; gī^{ĕ2}ft, gift.

ĭ^2 (ĭ med surrljud, jfr ofvan) i st. f. ĭ.
T. ex. tĭ^{2}mme, timme; sĭ^{2}st, sist.

y̆ eller ett ljud mellan y̆ och ŏ^2 i st. f. ĭ. T. ex. ly̆gga, ligga; fy̆sk, fisk; oftare höres hvy̆ssla, hvissla.

ä̆^{2}ĭ i st. f. ĭ.
T. ex. vä̆^{2}ĭn, vind; sä̆^{2}ĭst, sist (s. Blek.).

Jemförande ljudöfningar.

ī—ĭ: min (subst.), miņ (pron.); sina, besinna; tinar, tinnar; tvina, tvinna; vin, vinn; hvila, villa; vis, viss; tima, timme, fin, finne; hvit, hvitt; vid, vidd; viga, vigge; lin, linne; is, ister; ila, illa; mil, mild; sil, sill.

ĭ—ĕ^1: sitt, sett; hitta, hetta; gitter, getter; hvitt, vett; illa, elda; vicka, vecka; trilskas, tredskas.

ĭ—ä̆^{1}: sitt, sätt; mitt, mätt; mild, mäld; sill, säll; tilja, tälja; stilla, ställa; hitta, hätta; blinda, blända; hinder, händer; vind, vänd; vilja, välja; blinka, blänka; stinka, stänka; skinka, skänka; sticka, stäcka; blick, bläck; spinna, spänna; linda, lända; ligga, lägga; skilja, sälja; vilde, välde.

Rundade vokaler.

De rundade vokalljuden i högsvenskan äro (jfr tabellen):

å̄^{2} (kol), rundadt lågt ā^1*; den motsvarande obetonade vokalen är:

å̆^{2} (gått), rundadt lågt ä̆^{2}*);

å̄^{1} (gå), svagt rundadt ā^1;

ō (ko), starkt rundadt ā^1; den motsvarande obetonade vokalen är:

ŏ (oxe), rundadt ä̆^{2};

ū^1 (hus), rundadt högt ǟ^2*);

*) Icke befintligt i högsvenskan.

ŭ^2 (ung), rundadt ŏ^2;
ȫ^{2} (björn), rundadt ǟ^{2}; den motsvarande obetonade vokalen är:
ö̆^{2} (dörr), rundadt ä̆^{2};
ȫ^{1} (söt), rundadt ē^1; den motsvarande obetonade vokalen är:
ö̆^{1} (sött), rundadt ĕ^1;
ȳ (ny), rundadt ī; den motsvarande obetonade vokalen är:
y̆ (nytt), rundadt ĭ.

§ 14. å̄^{2}.

å̄^{2}, låg, bakre, trång vokal, rundad af ett i högsvenskan ej befintligt lågt ā^1; det betonade s. k. öppna å-ljudet i kol. Eller: tungans ställning lika som vid lågt ā^1. Läpparnes rundning svag, 1:a gradens rundning och sammandragning.

Anm. Detta ljud har stark benägenhet att i högsvenskan öfvergå till å̄^{1} och kan anses vacklande i de flesta fall. T. ex. så̄^{1}n, son; kol, kå̄^{2}l och kål, kå̄^{1}l uttalas ofta med samma slutna ljud (å̄^{1}).

Särskildt i Stockholmskan och Finsksvenskan torde å^1 vara öfvervägande.

Ljudöfning.

Dof, doft, dold;
lof, förkofran, moln, son, vilkor, sorl, kol;
sofva, lofva, dolde, förkolna, kora, porla;
ofvan o. s. v.
Solen doldes i moln. Sonen lofvade att förkofra sig. O. s. v.

Bland afvikande ljud.

ā^1 l. ā^2 i st. f. å̄^{2}.
I vårdslöst tal och i landsmål. T. ex. sā^{1}fva l. sā^{2}fva, sofva; lā^{1}fva l. lā^{2}fva, lofva.

ȫ^{3} i st. f. å̄^{2}. Detta ȫ^{3} öfvergår i Boh., Blek. och fl. st. till ett svagt rundadt u^2 eller ett ö^2 med dragning åt å. T. ex. kȫ^{3}l, kol; sȫ^{3}n, son; lȫ^{3}fva, lofva.
(Rekarne i Södermanl., Ångml.). Ljudet beskrifves ock sålunda, att det frambringas med tungan i hennes naturliga läge samt med svag rundning.

ō^2 i st. f. å̄^{2}.
T. ex. kō^{2}l, kol.
(Gotl.).

ĕ^{3}ŏ^2 i st. f. å̄^{2}.
T. ex. sĕ^{3}ŏ^{2}n, son.
(Gotl.).

u^3 eller ŏ^3 i st. f. å̄^{2}.
T. ex. sŏ^{3}n eller su^{3}n, son.
(Skåne m. fl. st.).

§ 15. å̆^{2}.

å̆^{2}, låg, bakre, vid vokal, rundad af ett i högsvenskan icke befintligt lågt ă^2; det obetonade å-ljudet i gått. För öfrigt som vid å̄^{2}.

Ljudöfning.

Andfådd, rått, blått, lång, mången, såld, kort, tjock, godt, torftig, somliga, torr, norra, norsk;

biskop, bröllop, boll, mått, håll, gång, krångel, morgon, afton, sång, ögon, spång, påsk, åska, stånd, stånka, ållon, torp, korg, pojke, sorg, gosse, kors, mott, Norge, skott, skock, konst, doft, sold;

vålla, gått, låtsa, måtta, stånda, såld, komma, stoja, hoppa, plocka, brottas, trolla, skorra, borra, orka, knorra;

månne, om, och, ofta, bort, blott, lagom o. s. v.

Anm. Stundom höres en tydlig skilnad mellan blå̆^{1}tt (af blå) och blå̆^{2}tt (blott), gå̆^{1}tt (af gå) och gå̆^{2}tt (godt) o. s. v.

Gossen vållade honom mången gång sorger och långvarigt krångel. Månne han icke gått för långt? En skock pojkar stojade under många språng. Gossen kommer ofta till oss. Det torftiga torpet ligger på blott ett skotthålls afstånd från slottet. Lifvet är kort, konsten lång. O. s. v.

Bland afvikande ljud.

å^1 i st. f. å̆^{2}.
I vårdslöst tal. T. ex. gå^{1}se, gosse; å^{1}m, om; å^{1}k l. å^{1}g, och; kå^{1}m, kom; tå^{1}rp, torp. I landsmål.

T. ex. lå[1]k, lock (Rågö- och Vichterpalm.); bå[1]r, borra; drå[1]p, droppa; å[1]s, oss (Närpes); å[1]ska, åska; å[1]ta, åtta; små[1]t, smått (i Nyl., dock sparsamt).

ō[1] i st. f. å̆[2].

T. ex. dō[1]ter, dotter.

ă[1] i st. f. å̆[2].

T. ex. tă[1]rr, torr; kă[1]rp, korp; să[1]rg, sorg.

(Möremålet före tungryggs-r; lă[1]ng, lång; gă[1]ng, gång; Fryksd. i Verml. samt troligen Roslagen och Blek.).

ă[2] eller å̆[3] i st. f. å̆[2].

I vårdslöst tal samt i landsmål. T. ex. fă[2]nga, fånga; kă[r]v (med nästan ohörbart r-ljud) korf; blă[2]tt, blått; lă[2]ck, lock; kă[2]pper, koppar; kă[2]ja, koja; să[2]m, som; să[2]mmar l. să[2]mmer, sommar.

ĕ[2] i st. f. å̆[2] (i synnerhet i den korta slutstafvelsen af vissa ord). I vårdslöst tal. T. ex. morgĕ[2]n, morgon; aftĕ[2]n, afton; ögĕ[2]n, ögon; ögĕ[2]na, ögonen; örĕ[2]n, öron; örĕ[2]na, öronen; pärĕ[2]n, päron; lingĕ[2]n, lingon; någĕ[2]n, någon samt femtĕ[2]n, femton; sextĕ[2]n, sexton jemte öfriga räkneord med ändelsen -ton; likaså öfvergår i vårdslöst tal det feminina substantivets ändelse -or till -ĕ[2]r; t. ex. gatĕ[2]r, flickĕ[2]r, menniskĕ[3]r, gator o. s. v.

ŏ̈ i st. f. å̆[2].

T. ex. gŏ̈lf, golf; tŏ̈rka, torka.

(Nyl.); tŏ̈[1]rp, torp; kŏ̈[1]rg, korg (Leksand, men der med någon dragning åt ŏ̈[2]); vidare förekommer detta uttalssätt i de sydligaste socknarna af Hall. temligen allmänt samt i S. Möre och S. Blek.

ŏ̈[3] (bredt ö med tungan i ställning för ä[2] och svag rundning) i st. f. å̆[2]

I vårdslöst tal. T. ex. hŏ̈[3]ppa, hoppa; ŏ̈[3]fta, ofta; drŏ̈[3]ppe, droppe; tŏ̈[3]lf, tolf; tŏ̈[3]rg, torg; sŏ̈[3]rg, sorg; Götebŏ̈[3]rg, Göteborg; Nŏ̈[3]rge, Norge; nŏ̈[3]rsk, norsk; ŏ̈[3]rka, orka; bŏ̈[3]rsta, borsta. g och k behålla mot högsvenskans ljudlagar sina hårda ljud framför detta ö.

T. ex. kŏ^{3}rg, korg; kŏ^{3}rs l. kŏ^{3}s, kors; kŏ^{3}rt, kort. I landsmål.
(Arbrå i Hels., Vestml. troligen, Fryksd., i vissa trakter af Dalsl., Vgötl. (särskildt i Göteborgsmålet) och Bohl. samt på Öland (Gärdslösa)).

ŏ^{2} i st. f. å̆^{2}.
T. ex. hŏ^{2}ppă^{3}, hoppa (Gotl.); kŏ^{2}mmid, kommit; mŏ^{2}ln, moln (Dalmålet); hŏ^{2}ppa, hoppa; sŏ^{2}ppa, soppa; kŏ^{2}p, kopp (Vestm. i Norb., Kopparb. m. fl. st., äfven flerestädes i Skåne, der ej sällan rent ŏ höres i st. f. å̆^{2}. T. ex. pŏst, på̆^{2}st; må̆^{2}rgŏn, må̆^{2}rgå̆^{2}n); förekommer äfven i vårdslöst tal.

y̆ i st. f. å̆^{2}.
T. ex. gy̆t, godt; spy̆t, spott (Vichterpalm.).

ū^{3} (bildas med tungan i a^{1}-, läpparne i ö-läge och skiljer sig från u^{2} endast genom svagare rundning) i st. f. å̆^{2}. T. ex. mū^{3}s, mossa; flū^{3}t, flott; drū^{3}pe, droppe; spū^{3}re, sporre; blū^{3}s, bloss; skū^{3}ta, skotta (Östra h. och N. Möre i Smål.). Stundom öfvergår detta ljud till ŭ^{2} (i upp), t. ex. stŭ^{2}rk, stork; i synnerhet i trakter, der ŭ^{2} öfvergår till å̆^{2} (t. ex. skå̆^{2}rk, skurk).

ă^{2}å̆^{2} i st. f. å̆^{2}.
T. ex. hă^{2}å̆^{2}lla, hålla; bră^{2}å̆^{2}t, brådt (S. Blek. samt Torsås och Madesjö i S. Möre).

ăŭ^{2} i st. f. å̆^{2}
T. ex. lăŭng, lång; (Berg och Frostv. i Jemtl., n. Upl., inre Smål. samt Hall.).

ŏ^{2}ĕ^{2} i st. f. å̆^{2}.
T. ex. sŏ^{2}ĕ^{2}d, soppa; fŏ^{2}ĕ^{2}s, fors (Elfdal i Dal.).

ā^{1}å̆^{2} i st. f. å̆^{2}.
T. ex. stā^{1}å̆^{2}ng, stång; gā^{1}å̆^{2}ng, gång.
(Jemshög i Blek., Torsås i S. Möre).

Jemförande ljudöfningar.

å̆^{2}—ă^{2}: vålla, valla; knorra, knarra; borr, barr; korg, karg; rosta, rasta; kosta, kasta; lossa, lassa; åtta, att;

mått, matt; toft (sittbräde i en båt) taft (ett slags siden) kopp, kapp; loppa, lappa; toppar, tappar.

§ 16. å̄^{1}.

å̄^{1}, medelhög, bakre, trång vokal, svagt rundad af ā^1; det s. k. slutna å-ljudet i gå.

Ljudöfning.

Få, blå, grå, svår, låg, våt, mån, ståtlig, dråplig;

gåfva, dråp, råd, dåd, råg, håf, språk, tråd, försåt, gåta, lås, kål, månad, år, gård;

gå, stå, låta, åtrå, fråga, råda, flåsa, låna, vårda;

på, från, åt o. s. v.

Rågen står så vacker i år. Låtom oss under denna svåra månad bistå vår måg med råd och dåd. Vi få ej underlåta att vårda vårt modersmål. O. s. v.

Bland afvikande ljud.

ā^1 i st. f. å̄^{1}.

T. ex. gā^1, gå; hā^{1}rder, hård (Estsv. och Nyl.).

å̄^{3} i st. f. å̄^{1}.

I vårdslöst tal. T. ex. krå̄^{3}ka, kråka; förmå̄^{3}ga, förmåga; slå̄^{3}, slå; två̄^{3}, två; gå̄^{3}fva, gåfva; språ̄^{3}k, språk; tå̄^{3}g, tåg; tå̄^{3}r, tår; lå̄^{3}ta, låta; kå̄^{3}nung, konung; stundom öfvergår detta ljud till ā^2. T. ex. mā^{2}ne, måne.

å̆^{2} i st. f. å̄^{1}.

I vårdslöst tal och förmodligen äfven i landsmål. T. ex. gå̆^{2}, gå; stå̆^{2}, stå; blå̆^{2}-kå̆^{2}l, (uttaladt nästan som blå̆^{2}kå̆^{2}l) blå-kål; då̆^{2}ld, dold; må̆^{2}ln, moln; förkå̆^{2}lna, förkolna. (I dold, moln, son, förkolna m. fl. (jfr ofvan) vacklar ljudet mellan å̄^{1} och å̄^{2}.)

u^3 i st. f. å̄^{1}.

T. ex. hu^{3}l, hål; spu^{3}r, spår; knu^3, knåda; ru^{3}g, råg. (Fryksd.).

å$^{2o^2}$ i st. f. å̄^{1}.
T. ex. trå$^{2o^2}$g tråg; lå$^{2o^2}$g, låg (Gotl.).
ŭ$^{3\breve{å}^2}$ eller u$^{3o^2}$ i st. f. å̄^{1}.
T. ex. skŭ$^{3\breve{å}^2}$l, skål; gŭ$^{3\breve{å}^2}$r, går (Skåne och mell. Blek.).
ă^{2}ŏ^2 i st. f. å̄^{1}.
T. ex. gă^{2}ŏ^2, gå; ă^{2}ŏ^{2}r, år (inre Smål. och i Hall. m. fl. st.).
ă^{1}o^2 i st. f. å̄^{1}.
T. ex. gă^{1}o^2, gå; mă^{1}ɵ^{2}l, mål (Halmst. och Årst. h. i Hall.).
ă^{2}å̆^{2} i st. f. å̄^{1}.
T. ex. gă^{2}å̆^{2}, gå; mă^{2}å̆^{2}ne, måne (S. Blek. samt Madesjö inom S. Möre).
ā$^{\breve{å}^2}$ i st. f. å̄^{1}.
T. ex. stā$^{\breve{å}^2}$, stå; pā$^{\breve{å}^2}$, på (Torsås i S. Möre, Jemshög samt kanske flerestädes i Blek.). Lā$^{\breve{å}^2}$dan stā$^{\breve{å}^2}$r i Torsā$^{\breve{å}^2}$s, Lådan står i Torsås.
ō$^{\breve{ö}^2}$ i st. f. å̄^{1}.
T. ex. skō$^{\breve{ö}^2}$p, skåp; ō$^{\breve{ö}^2}$ker, åker (Oviken i Jemtl.).
ū$^{1\breve{e}^2}$ i st. f. å̄^{1}.
T. ex. bū$^{1\breve{e}^2}$da, båda (verb.) (Elfdal i Dal.).
ŭå̆^{1} i st. f. å̄^{1}.
T. ex. ŭå̆^{1}ka, åka; fŭå̆^{1}r, får (Sjundeå och en del af Kyrkslätt samt Pyttis socknar i Nyl.); »förekommer äfven i Petalaks och, möjligen med reduceradt ŭ, i Närpes i Öbott.»

Jemförande ljudöfningar.

å̄^{1}—å̆^{2}: få, fått; gå, gått; så, sått; blå, blått; tråda, trådde; våt, vått; gråta, grotta; skålar, skollar; måne, månne; gås, gosse; skåra, skorra.

§ 17. ō^1.

ō^1, medelhög, bakre, trång vokal, starkt rundad af ā^1; det betonade o-ljudet i ko.

Den bakåt dragna tungan höjes medelhögt med samma utbredning som vid ā^1 (tungans bredd i hvilande

läge), under det att läpparne starkt sammandragas, så att minsta möjliga ljudöppning dem emellan uppstår. 3:dje gradens rundning och sammandragning.

Anm. Motsatsen mellan tungans naturliga utbredning och läpparnes starka sammandragning gör detta för högsvenskan kännetecknande ljud mycket svårt, ofta omöjligt för utländingen, som vid försöket att uttala det samma frestas att antingen sänka tungan (då ljudet drages åt å^{1}) eller utbreda henne (då ljudet drages åt u).

Ljudöfning.

Grof, mogen, klok, tokig, god, stor, gjord (göra), spord (spörja), nordisk;

åbo, otro, bro, grop, bof, hof (måtta), hof (häst-), lof (omgång), skog, tok, Norden, moder, bot, sot, Oden, Tor, rot, ord, horn;

ropa, hof (lyfte), profva blota, knota, tog, skona, jorda, fordra, frodas, for;

o, jo o. s. v.

Fordom blotade man i Norden åt Oden och Tor. Tor har gifvit upphof till orden tordön och torsdag. Der man tog soten, får man taga boten. O. s. v.

Bland afvikande ljud.

ŏ^{1} i st. f. ō^{1} (i synnerhet framför r-ljudet).

I vårdslöst tal. T. ex. fŏ^{1}r, for; svŏ^{1}r, svor; bŏ^{1}rt, bort (af böra); fŏ^{1}der, foder; rŏ^{1}der, roder; rŏ^{1}pa, ropa.

Anm. I detta fall får ljudet af o ej sällan en dragning åt å^{2}.

u^{3o2} i st. f. ō^{1}.

T. ex. gu^{3o2}d, god; bu^{3o2}, bo; ku^{3o2}, ko (Sydsv. mål).

ō^{1ĕ2} i st. f. ō^{1}.

I vårdslöst tal. T. ex. svō^{1ĕ2}r, svor; jō^{1ĕ2}rd, jord; fō^{1ĕ2}t, fot; blō^{1ĕ2}d, blod.

ŭ^{2}**o**^{2} i st. f. ō^{1}.

T. ex. sŭ^{2}o^{2}l, sol (S. Blek.).

o^{2} i st. f. ō^{1}.

T. ex. bo^{2}k, bok; ro^{2}liger, rolig (Nyl.); tro^{2}, tro; mo^{2}r, mor (Pargas); sto^{2}l, stol; mo^{2}der, moder (Vasa län);

so^{2}l, sol (Kalixm. i Nbott.); ko^{2}ne, kornet (Frostv. i Jemtl.).

o$^{\breve{å}2}$ i st. f. ō^1.

T. ex. o$^{\breve{å}2}$n, horn; ko$^{\breve{å}2}$n, korn (Mora).

å̄^{2} i st. f. ō^1.

T. ex. stå̄^{2}b, stop; rå̄^{2}bte, ropade; bå̄^{2}g, bok; klå̄^{2}g, klok; vå̄^{2}re, vore (Åtradalen).

Jemförande ljudöfningar.

ō^1—å̄^{2}: lof (omgång), lof (beröm); lofva, (sjöterm); lofva.

ō^1—å̄^{1}: for, får; svor, svår; log, låg; mon, mån; hof (häst-), håf; otro, åtrå.

ō^1—å̆^{2}: god, godt; skot, skott; mota, måtta; hopa, hoppa; sopa, soppa; bort (böra), bort (adv.); ok, och; kloka, klocka; boken, bocken.

§ 18. ŏ^1.

ŏ^1, medelhög, bakre, vid vokal, starkt rundad af å̆^{2}; det obetonade o-ljudet i gods, hon.

Anm. Det obetonade ŏ blir något mera öppet än ō, hvilket bäst förnimmes, om de båda ljuden hviskas fram efter hvar andra: ō, ŏ, såsom de ljuda uti orden: kō, hŏn. (Jfr Anm. sid. 23.)

Ljudöfning.

Trodd, bebodd, tom, from, ond;

gods, otta, hon, ost, prost, moster, uppfostran, oxe, bom, bomb, blomma, stomme, bonde, orm, onsdag, dom;

bodde, rodde, trodde, hosta boxa, bomma o. s. v.

Hon är uppfostrad af sin fromma moster. Bonden rodde öfver till godset, der han trodde, att prosten bodde. O. s. v.

Bland afvikande ljud.

ō^1 i st. f. ŏ^1.

I vårdslöst tal. T. ex. ō^{1}xe, oxe; mō^{1}ster, moster; ō^{1}st, ost; prō^{1}st, prost; rō^{1}de, rodde.

Anm. I detta fall inträffar ej sällan vokalglidning. T. ex. mō^{ĕ2}ster, trō^{ĕ2}de.

å̆^{2} i st. f. ŏ^1.
I vårdslöst tal. T. ex. å̆^{2}xe, oxe; bå̆^{2}m, bom; tå̆^{2}m, tom; tå̆^{2}mt, tomt (adj.); frå̆^{2}m, from; blå̆^{2}mma, blomma; å̆^{2}rm, orm; då̆^{2}m, dom; då̆^{2}mare, domare. I landsmål: Gotl. m. fl. Detta ljud får ofta en dragning åt å^3 eller ă^2; t. ex..să^{2}cken, socken; blă^{2}mma, blomma.

Anm. I *forsla, socken, rom* vacklar ljudet mellan ŏ och å̆^{2}, men bör dock vara ŏ.

ŏ^2 i st. f. ŏ^1.
T. ex. hŏ^{2}n, hon; bŏ^{2}de, bodde; blŏ^{2}ma, blomma; dŏ^{2}m, dom; dŏ^{2}mare, domare. (I sydsvenska mål.)

ŭ^2 i st. f. ŏ^1.
T. ex. hü̆^{2}n, hon; bü̆^{2}nde, bonde; dü̆^{2}m, dü̆^{2}mare, dom, domare (I sydsvenska mål).

^{u}o (u som ett mycket kort förslag) i st. f. ŏ^1. T. ex. b^{u}odde, bodde.

å^2, understundom öfvergående till ĕ^2 i synnerhet i räkneorden. I vårdslöst tal. T. ex. niå̆^{2}, tiå̆^{2} l. niĕ^2, tiĕ^2, nio, tio.

y̆ i st. f. ŏ^1.
T. ex. y̆st, ost (Vichterpalm.).

ŏ^{2}ĕ^2 i st. f. ŏ^1.
T. ex. bŏ^{2}ĕ^{2}rd, bord; fŏ^{2}ĕ^{2}t, fot; ŏ^{2}ĕ^{2}p, hop (Elfdalsm. i Dal.).

Jemförande ljudöfningar.

ŏ^1—å̄^{1}: bodde, både; rodd, råd; trodd, tråd; hon, hån.

ŏ^1—å̆^{2}: rodde, rådde; trodde, trådde; otta, åtta; rott, rått; lotsa, låtsa; kort (subst.), kort (adj.).

ŏ^1—ō^1: hon (pron.), hon (ho); trodde, tro; bodde, bo; skodd, sko; snodd, sno.

§ 19. ǖ^1.

ǖ^1, hög, blandad, trång vokal, rundad af ett i högsvenskan icke befintligt högt ā^2; det betonade, s. k. slutna u-ljudet i hus. Eller: den halfvägs framskjutna tungan höjes till gommen, med samma utbredning som

vid a^2, medan läpparne starkt sammandragas, men vanligen på samma gång utskjutas en grad starkare än vid ō.

Anm. Till ū^1 fins i högsvenska begreppsord, betraktade i och för sig, intet obetonadt motsvarighetsljud (ŭ^1), hvilket dock påträffas i åtskilliga landsmål samt i norskan. Deremot förekommer ŭ^1 i hjelpord, t. ex. prepositioner, som på grund af sin ställning i satsen förkortas (jfr betoningsläran), samt i en eller annan interjektion. T. ex. ŭ-hu, hŭ-hu o. s. v.

Ljudöfning.

Sju, tjusande, mjuk, sjuk, bruten, knuten, ljus, ful, gul, mulen, sur, brun;

brud, brū^{1}dgŭ^{2}m, prut, skrud, ljud, sup, uf, tjuf, grufva, fluga, duk, hus, brus, fjun, mur, bur, skur;

kufva, rufva, buga, duga, bruka, duka, ljuda, bjuda, skjuta, krusa, ljusna, gulna, lura, mura, skura;

ju, nu, ut.

Bruden var ej ful i sin ljusa skrud. Sluta nu utan prut, som Knut bjuder dig. Duken ljusnar genom långvarigt bruk. Skjut ut slupen ur båthuset! I krig skjutes med kulor och krut. Ufven hvars ljud är så fult är till färgen brungul. O. s. v.

Bland afvikande ljud.

ŭ^1 i st. f. ū^1.
I vårdslöst tal. T. ex. mjŭ^{1}k, mjuk; sjŭ^{1}k, sjuk; fŭ^{1}l, ful; sŭ^{1}p, sup; knŭ^{1}t, knut.

ŭ^2 i st. f. ū^1.
I vårdslöst tal. T. ex. sjŭ^{2}kdom, sjukdom; sjŭ^{2}kna, sjukna; någon gång äfven mjŭ^{2}kt, mjukt; ljŭ^{2}sna, ljusna.

ū^3 i st. f. ū^1.
T. ex. dū^3, du; bū^{3}ren, buren; brū^{3}ten, bruten; sū^{3}pen, supen.
(Delsbo, Ögötl. (Ydre), s. Vgötl. samt troligen större delen af Smål. (Östra h., Stranda och båda Möre, dock icke Torsås), äfven Oroust i Bohl. samt Nordal och Vedbo i Dalsl.).

ō^2 i st. f. ū^1.
I tillgjordt tal. T. ex. brō^{2}k, bruk; brō^{2}d, brud; brō^{2}s, brus; ljō^{2}s, ljus; tjō^{2}sa, tjusa; sō^{2}pa, supa.
I landsmål. (Nyl.).

ŏ^2 i st. f. ū^1.
T. ex. flŏ^{2}gi, flugit; flŏ^{2}ti flutit; hŏ^{2}vi, hufvud; stŏ^{2}vi, stuga (Rågö och Vichterpalm.); brŏ^{2}ti, brutit; bŏ^{2}ri, burit; hŏ^{2}vu, hufvud (Nyl. och Närpes).

ȳ eller ett mellanljud mellan ū och ȳ i st. f. jū^1 eller ū^1.
I vårdslöst tal. T. ex. tjȳf, tjuf; tjȳgo, tjugo; ljȳs, ljus.
I landsmål. T. ex. tjȳf, tjuf; djyp, djup; tjyr, tjur; skȳda, skjuta; lȳva, ljuga (Skåne m. fl. st.).

å̄^{2} i st. f. ū^1.
T. ex. brå̄^{2}ten, bruten (Torsås samt Hall.).

ȫ^{2} l. ȫ^{3} i st. f. ū^1.
T. ex. smȫ^{2}la, smula; hȫ^{2}, (hĕ^2), huru (S. Blek., Bohl., vissa delar af Vgötl. m. fl. st.).

ū^{lĕ2} i st. f. ū^1.
I vårdslöst tal och i landsmål. T. ex. bū^{lĕ2}d, bud; fū^{lĕ2}l, ful; gū^{lĕ2}l, gul; sjū^{lĕ2}k, sjuk (Hall. m. fl. st.).

Anm. Framför afvikande r-ljud öfvergår ĕ^2 stundom till orent ă^2 hvilket ljud blir ett slags ställföreträdare för det mer eller mindre undertryckta r-ljudet. T. ex. djū^{lĕ2}r l. djū^{ă2}, djur (Kalmarorten m. fl. st.).

å̄^{1} i st. f. ū^1.
T. ex. bå̄^{1}d, bud; då̄^{1}g, duga; bå̄^{1}n, bulna (Närp.).

^{ŏ1}ū^1 i st. f. ū^1.
T. ex. ^{ŏ1}ū^{1}tan, utan; d^{ŏ1}ū^1, du (S. Blek.).

ai i st. f. ū^1.
T. ex. ais, hus; knait, knut (Orsa i Dal.).

åi i st. f. ū^1.
T. ex. åitä^3, ute; såipa, supa (Mora).

ăă^2 eller e^{3}o^2 i st. f. ū^1.
T. ex. hăă^{2}s, hus; klăă^{2}t, klut; slăă^{2}tä^3, sluta (Gotl.).

ă^{2}o^2 i st. f. ū^1.

T. ex. ă^{2}o^{2}t, ute; tă^{2}o^2, tu (Elfd. och Våmh. i Dal.).; bjă^{2}o^{2}de^3, bjuda (Gotl.).

§ 20. ŭ^2.

ŭ^2, **medelhög, blandad, vid vokal, rundad af ĕ^2; det obetonade, s. k. öppna u-ljudet i upp.** Eller: den halfvägs framskjutna tungan lyftes medelhögt mot gommen, med samma utbredning som vid ĕ^2; läpparnes rundning svag.

Anm. Något betonadt motsvarighetsljud (ū^2) till ŭ^2 fins ej i högsvenskan.

Ljudöfning.

Ruggig, full, rutten, drucken, svullen, funnen, stungen, skum, stum, lummig, krumpen, trumpen;

glugg, skugga, lugn, ugn, udd, kudde, utter, hund, kund, lund, must, guld, mull, krubba, gubbe, gumma, tumme, tum, tupp, skurk, burk;

funno, spunno, förbluffa, snudda, rusta, skulle, bulta, skubba, rubba, tubba, sluppo, brumma, förtunna, förstumma, hurra, studsa, putsa;

under, stundom, upp o. s. v.

Guld ej annat är än mull. Gummorna sutto i lugn vid ugnen och spunno. De funno skugga i en lummig lund. Gubbens tumme var svullen. Den tunga muggen var full af mustigt skummande mumma (öl). O. s. v.

Bland afvikande ljud.

ŭ^1 i st. f. ŭ^2.

T. ex. ŭ^{1}p, upp; sŭ^{1}da, sudda; ŭ^{1}l, ull; fŭ^{1}l, full; tŭ^{1}l, tull; kŭ^{1}st, kust; pŭ^{1}st, pust; gŭ^{1}ma, gumma; dŭ^{1}m, dum; skŭ^{1}ta, skutta; rŭ^{1}ten, rutten; gŭ^{1}l(d), guld; skŭ^{1}l(d), skuld; hŭ^{1}n, hund; rŭ^{1}la, rulla; kŭ^{1}na, kunna.

(Kalmarorten, Fryksd. i Verml., äfven, ehuru sparsamt, i Ögötl., Vgötl., Hall., Bohl., Rag. i Jemtl.).

ū^1 i st. f. ŭ^2.

I vårdslöst tal. T. ex. ū^{1}p, upp; ū^{1}l, ull; pū^{1}st, pust; kū^{1}st, kust; gū^{1}ma, gumma; rū^{1}ten, rutten.

I landsmål. T. ex. rū^{1}m, rum; skū^{1}m, skum; sprū^{1}nd, sprund; grū^{1}nd, grund (Nyl. och Öbott. (Närpes)).

ŏ^2 i st. f. ŭ^2.

T. ex. ŏ^{2}ndă^{3}r, under; hŏ^{2}nd, hund (Gotl.); hŏ^{2}ng, hund (Skåne). (Ljudet förekommer i skånska, norrl. och gotl. mål, men öfvergår stundom, särdeles i Skåne, till ŏ^1; t. ex. hŏ^{1}ng, hund; Lŏ^{1}nga hŏ^{1}nga gjö^1, Lunda hundar skälla).

ŏ^1 i st. f. ŭ^2.

I vårdslöst tal. T. ex. sŏ^{1}ga, sugga; tŏ^{1}ga, tugga; skŏ^{1}ga, skugga; rŏ^{1}m, rum; hŏ^{1}ndra, hundra; ŏ^{1}ng, ung; lŏ^{1}gn, lugn; sŏ^{1}ka, sucka; tŏ^{1}m, tum. I landsmål.

(N. Möre af Kalm. län, Öland, Södt. (stundom), Rosl., Hels. (Arbrå och Delsbo), s. Ångml., Härj., Jemtl., Bohl., Vgötl. (delvis) och Skåne samt enstaka i Verml. och Hall.).

å̆^{1} l. å̆^{2} i st. f. ŭ^2.

T. ex. å̆^{1}ng l. å̆^{2}ng, ung; tå̆^{1}ng l. tå̆^{2}ng, tung (Bohl. m. fl. st.).

å̆^{2} i st. f. ŭ^2 (i synnerhet framför afvikande r-ljud).

I vårdslöst tal. T. ex. skå̆^{2}rk l. skå̆^{2}k (med ett svagt ersättningsljud för r), skurk; bå̆^{2}rk, burk; tå̆^{2}rk, turk; kå̆^{2}ra l. kå̆^{2}a, kurra.

I landsmål. T. ex. kå̆^{2}ne, kunde; skå̆^{2}le, skulle; å̆^{2}d, udd, klå̆^{2}ba, klubba (Åtradalen, Vadsbo i Vgötl. samt Närpes).

ŏ^3 i st. f. ŭ^2.

I vårdslöst tal. T. ex. lŏ^{3}mpen, lumpen.

^{ŏ1}ŭ^1 i st. f. ŭ^2.

T. ex. k^{ŏ1}ŭ^{1}na, kunna; sk^{ŏ1}ŭ^{1}lă^3, skulle (s. Blek.).

Jemförande ljudöfningar.

ū^1—ŭ^2: mulen, mullen, kulen, kullen; slup, sluppo; ful, full; gul, guld; sura, surra; mura, murra; skuta, skutta; sluta, slutta; duga, dugga; brun, brunn; huru, hurra; ut, upp o. s. v.

ŭ^2—ŏ^1: tum̆, tom; dum, dom; bundo, bonde; stumme, stomme; rum, Rom; lummig, lom (fågel); udde, bodde; skudda, skodda; snudda, snodda o. s. v.

§ 21. ȫ^2.

ȫ^2, låg, blandad, trång vokal, rundad af ǟ^2; det betonade, s. k. öppna ö-ljudet i björn. Eller: den i munhålan framskjutna tungan sänkes mot nedre gommen, med samma utbredning som för ä^2, under det att läpparne svagt rundas och utskjutas.

Anm. Detta ljud vacklar ofta, än närmande sig ȫ^1, t. ex. i bön, lön, än ett ljud mellan ö och a (ö^3), i synnerhet framför r, t. ex. rörd, störd.

Ljudöfning.

Bördig, grön, skön, vördig;

örlig, örn, björn, börd, börda, förman, Göran, gördel, hör (lin), hörn, körning (körna), körtel, lördag, Rörik, röring (ankarring), stör, törel (ört), törn, törne, uppbörd;

göra, körna, mörda, vörda;

för (prep.) o. s. v.

Bland afvikande ljud.

ȫ^1 i st. f. ȫ^2.

I öfverförfinadt tal och i landsmål. T. ex. smȫ^{1}r, smör; bjȫ^{1}rn, björn (Verml.); grȫ^{1}n, grön; lȫ^{1}n, lön (Hall.).

ö̆^{2} i st. f. ȫ^2.

I vårdslöst tal och i landsmål. T. ex. smö̆^{2}r, smör (Rågöarne och Vichterpal).

ȳ *ȳ* st. f. ȫ^2.

T. ex. ȳvi, öfver (Nyl.); bȳr, börda (Döderhult).

ee i st. f. ȫ^2.

T. ex. beer, björn; skeel, skörd (Delsbo).

ī i st. f. ȫ^2.

T. ex. īra, öra (Delsbo).

ȫ^3 (närmande sig ǟ^2) i st. f. ȫ^2.

T. ex. tȫ^{3}r, töras; snȫ^{3}r, snöre; bjȫ^{3}n, björn (Dalbymålet).

ǟ^{3} eller ǟ^{2} med dragning åt ǟ^{2} i st. f. ȫ^{2}.
I vårdslöst tal. T. ex. bjä̆^{3}rn, björn; små̆^{3}r, smör.

y̆ȫ i st. f. ȫ^{2}.
T. ex. fy̆ȫra, föra (Sjundeå och tillgränsande del af Kyrkslätt samt stundom i Pyttis socken i Nyl.).

å̆^{1}ĭ i st. f. ȫ^{2}.
T. ex. grå̆^{1}ĭn, grön (Gotl.).

y̆ö̆ i st. f. ȫ^{2}.
T. ex. ky̆ö̆ra, köra (Upl.).

Jemförande ljudöfningar.

ȫ^{2}—ǟ^{2}: förd, färd; hörd, härd; vörda, värda; örnar, ärnar; törna, tärna; örlig, ärlig; vördig, värdig; körna, kärna; skört (adj.), skärt (adj.).

§ 22. ö̆^{2}.

ö̆^{2}, låg, blandad, vid vokal, rundad af ä̆^{2}; det obetonade motsvarighetsljudet till ȫ^{2}; det s. k. öppna ö-ljudet i först.

Anm. Äfven detta ö-ljud vacklar i en mängd ord mellan mera öppet och mera slutet ljud.

Ljudöfning.

Bestört, böjd, löjlig, mörk, nöjd, röjd, större, trött;

ört, björk, blöja, börs, dörj, dörr, flöjt, Fröja, fröjd, fönster, fötter, Göja (-e månad) knöster (knoster, stenkrossningsslägga), kröjsel (glasmästarverktyg), körfvel, körsbär, löja, löje, löjtnant, lönn, mjölk, möjsel (hästsjukdom), mörja, mört (fisk), mörsare, nöje, pörte, rönn, skört, slöja, slöjd, slöjf, söndag, sörja, tröja, törst, vört;

böja, börja, dröja, höja, nöja, plöja, röja, skönja, smörja, snörpa, spörja, störta, sörja, sörpa, sörpla, töja;

förr, först o. s. v.

Anm. Ett ljud mellan ö̆^{1} och ö̆^{2} höres i t. ex. beröm, glömd, söm, fönster, mönster, dölja, följa.

En björk höjer sig invid fönstret. Det dröjer ej länge, innan han börjar blifva nöjd. Slöjdaren röjer trötthet. O. s. v.

Bland afvikande ljud.

ŏ¹ i st. f. ŏ².
I vårdslöst tal, vanligen före undertryckt r, samt i tillgjordt tal. T. ex. fŏ¹st, först; drŏ¹ja, dröja.

ŭ² i st. f. ŏ².
T. ex. mŭ²rk, mörk; bŭ²rja, börja; trŭ²ska, tröska; fŭ²ter, fötter
(Bohl., Dalsl. m. fl. st.).
Torde i de flesta fall vara samma ljud som det näst följande.

ŭ³ i st. f. ŏ².
T. ex. fŭ³ter, fötter; fŭ³nster, fönster; sŭ³ndri, söndrig
(Ydre och vissa delar af N. Möre (Förlösa)).

å̄² i st. f. ŏ².
T. ex. då̄²ren, dörren (Skåne).

å̆² i st. f. ŏ².
T. ex. få̆²r, förr; då̆²r, dörr; må̆²rk, mörk; bjå̆²rk, björk; bå̆²rja, börja; nå̆²jd, nöjd; trå̆²ja, tröja; trå̆²ska, tröska; få̆²nster, fönster; så̆²nder, sönder; få̆²ter, fötter; mjå̆²lk, mjölk
(Smål., Multrå i Ångml.); få̆²st, först; tå̆²st, törst; bå̆²rja, börja (Skåne, Öl.); framför afvikande r-ljud: små̆²ä̆², smör (Resmo på Öl.); trå̆²skel, tröskel (Nyl.). Ej sällan öfvergår detta å̆² till ä̆¹; t. ex. fä̆¹r, förr.

ä̆¹ i st. f. ŏ² framför afvikande r-ljud.
T. ex. fä̆¹r, förr; vä̆¹r⁴t, vört; stä̆¹r⁴t, störst; tä̆¹r⁴sti, törstig; mä̆¹rk, mörk; bä̆¹rja, börja; smä̆¹rja, smörja o. s. v. (Möremålet).

ŏ³ långt och kort, i st. f. ŏ².
Detta ljud får t. ex. i Stockholmsmålet stundom en guttural anstrykning. T. ex. fŏ³r, förr (Stockh.); stŏ³re, större.

ĕ¹ i st. f. ŏ².
T. ex. smĕ¹rje, smörja (Elfros i Härj.); mĕ¹lja, mörja.

ī i st. f. ŏ².
T. ex. dīli, dölja (Råneå, Ö. Kalix); līlin, löjlig (Delsbo, Orsa och Rättvik). Äfven förekommer ĭ i st. f. ŏ². T. ex. kĭt, kött.

ȳ i st. f. ö̆^{2}.

T. ex. bȳri, börja; rȳdi, rödja; smȳri, smörja; spȳri, spörja m. fl. (Närpes).

Jemförande ljudöfningar.

ö̆^{2}—å̆^{2}: sörja, sorg; börjar, borgar; vört, bort; skört, kort; mörk, kork.

ö̆^{2}—ŭ^2: lögn, lugn; lönn, lund; björk, burk; förste, furste; mörka, murkla; rönn, rund; sönder, sundet;

ö̆^{2}—ȫ^{2}: förr, för.

§ 23. ȫ^{1}.

ȫ^{1}, medelhög, främre, trång vokal, rundad af ē^1; det betonade ö-ljudet i hö, söt.

Eller: den i munhålan helt framskjutna tungan lyftes medelhögt mot gommen med samma utbredning som för ē^1, medan läpparnes rundning och utskjutning blir en grad starkare än för ȫ^{2}.

Ljudöfning.

Öde, ödmjuk, öflig, öfre, öfrig, ökänd, blöt, döf, för (arbetsför), glödande, höflig, höfvisk, hög, lödig, lös, plötslig, röd, skröplig, skör, slö, snöd, snöplig, spröd, söfd, söt, trög;

ö, ödla, öfning, öga, ök, öken, öknamn, öl, Öland, öre, Öresund, örlax, bröd, bröder, bödel, böter, död, frö, fröken, föda, föl, glöd, gröda, gröpe, gök, göl, göpen, gös, Göta, hö, höfding, höfvidsman, höfvan, hög, hök, hökare, klöf, klöfver, knöl, knös, krögare, kök, köl, köp, körning (köra), löf, lök, löpe, löpgraf, lösen, mjöd, mö, möbel, möda, möderne, mögel, nöd, nöt, oföre, pöbel, pöl, rö, röding, rök, rös, röta, sjö, sköte, snö, spröt, spö, spöke, strö, stöd, stöfvare, stök, söl, tö, tös;

öda, öfva, ögna, öka, ösa, bedröfva, behöfva, beslöt, blöda, bröt, böd, böka, böla, böta, dröp, dö, döpa, eröfra, flöda, flög, flöt, frös, föda, föra, fösa, göda, göt, höfvas,

höra, höta, klöf, klösa, knöt, kröka, kröp, köp, köra, ljöt, löda, lög, löga, löpa, löpna, möta, njöt, nöp, nös, pröfva, pösa, röfva, röt (impf.), röta, sjöd, skröt, sköt, sköta, slök, slösa, slöt, smög, snöt, strö, ströfva, strök, stöpa, stöta, sög, söka, söp, tjöt, tröt, töfva;

öfver, föga, höger, söder o. s. v.

Sitter i högen högättad höfding. Klöfver är af högre värde än hö. Sök att öfva ditt öga! O. s. v.

Bland afvikande ljud.

ö̆^{1} i st. f. ȫ^{1}.

I vårdslöst tal. T. ex. sö̆^{1}fde, söfde; hö̆^{1}fding, höfding.

I landsmål. T. ex. ö̆^{1}gva, öga (Rågö- och Vichterpalm.).

ö̆^{2} i st. f. ȫ^{1}.

T. ex. sö̆^{2}fde, söfde; stö̆^{2}pte, stöpte; sjö̆^{2}n, sjön; snö̆^{2}n, snön.

ū^{2} i st. f. ȫ^{1}.

T. ex. rū^{2}t, röt (Möre, Härj.).

ī i st. f. jö^{1} eller ȫ^{1}.

T. ex. mīl, mjöl; fīl, fjöl (Råneå och Kal.); blīta, blöta; līsa, lösa; stīta, stöta; rīk, rök; blīda, blöda; mīta, möta (Delsbo).

ȳ i st. f. ȫ^{1}.

T. ex. stȳdja, stödja; mȳgla, mögla (Nyl.).

ē^{1} i st. f. ȫ^{1}.

T. ex. brē^{1}dr, bröder; grē^{1}vst, gröfst; sē^{1}ki, söka; brē^{1}, bröd (Rågö- och Vichterpalm.); rē^{1}der, röd; brē^{1}, bröd; dē^{1}d, död (Borgå i Nyl.); fē^{1}a, föda; grē^{1}a, gröda; mē^{1}a, möda (Delsbo); bē^{1}la, böla; blē^{1}da, blöda; brē^{1}, bröd; ē^{1}ver, öfver; mjē^{1}l, mjöl; sē^{1}tja, söka (Orsa); brē^{1}t, bröt; klē^{1}v, klöf (Rättv.).

ǟ med dragning åt ö i st. f. ȫ^{1}.

T. ex. sǟt, söt; mǟt, möta; stǟp, stöpa (Dalbymålet).

å̄^{2} i st. f. ȫ^{1}.

T. ex. frå̄^{2}s, frös; brå̄^{2}d, bröt (Åtradalen).

ȫ^{lĕ2} i st. f. ȫ^{1}.

I vårdslöst tal. T. ex. fȫ^{lĕ2}ra, föra.

ē^{lĕ2} i st. f. ȫ^{1}.

T. ex. brē^{lĕ2}, bröd; ē^{lĕ2}ga, öga; rē^{lĕ2}, röd; slē^{lĕ1}g, slö; sē^{lĕ2}, sjö; snē^{lĕ2} snö (Delsbo).

ai i st. f. ȫ^1.
T. ex. stait, stöta; daia, dö; snaia, snöa; mailas, möglas (Orsa undantagsvis); grait, gröt (i estsv. utom Rågöarne, Vichterpal och Dagö).

äi i st. f. ȫ^1.
T. ex. äik, ök; häi, hö; gräit, gröt (Rågöarne, Vichterp. och Dagö).

å^{1}i i st. f. ȫ^1.
T. ex. då^{1}i, dö (Kalix i Vbott.); blå^{1}it, blöt (Gotl.).

ă^{2}o^2 i st. f. ȫ^1.
T. ex. lă^{2}o^{2}s, lös (Offerd. i Jemtl.).

ŭ^{2}o^2 i st. f. ȫ^1.
T. ex. hŭ^{2}ǫ^{2}k, hök; rŭ^{2}o^2, röd (större delen af Jemtl.). Förmodligen samma ljud som uti ru$^{2o^2}$, röd (Vemd. i Härj.).

ao^2 i st. f. ȫ^1.
T. ex. gao^{2}k, gök; lao^{2}s, lös (Estl.); förekommer äfven i vissa delar af Vbott.

y̆ȫ i st. f. ȫ^1.
T. ex. sy̆ȫp, söp; hy̆ȫ, hö (Sjundeå och tillgränsande del af Kyrkslätt samt stundom i Pyttis socken i Nyl.).

Jemförande ljudöfningar.

ȫ^1—ö̆^{2}: slö, slöja; höga, höja; hög, höjd; löga, löja; rö, röjd; frö, fröjd; mö, mörk o. s. v.

§ 24. ö̆^{1}.

ö̆^{1}, medelhög, främre, vid vokal, rundad af ĕ^1; det s. k. slutna ö-ljudet i rödt, sött; obetonadt motsvarighetsljud till ȫ^1.

Anm. Detta ljud sträfvar starkt att öfvergå till ö̆^{2} och är för närvarande ett af de mest vacklande vokalljuden i högsvenskan.

Ljudöfning.

Önskan, beröm, bröllop, bröst, böcker, böckling, bössa, döttrar, fnöske, Gösta, höft, höst, jösse, löfte, löss, mönja, möss, mössa, röst, rötter, stötta, tröst, töcken, töm;

ömka, ömsa, önska, bösta, dölja, dōma, följa, föll, glömma, gömma, högg, hölja, rödja, sjöng, sjönk, skölja, stötta, tröska, tömma;

öster o. s. v.

Om hösten, så snart det vardt rödt i öster, möttes de vid tröskverket. O. s. v.

Bland afvikande ljud.

y̆ i st. f. ŏ¹.

I vårdslöst tal. T. ex. my̆te, mötte; dy̆t, dött; »fy̆d i Ö²sta(d)», född i Ystad. I landsmål. T. ex. try̆ska, tröska; ly̆s, löss; my̆s, möss (Nyl.).

ŭ² i st. f. ŏ¹.

I vårdslöst tal. T. ex. rŭ²t, rödt; strŭ²t, strött. I landsmål. T. ex. stŭ²te, stötte; mŭ²te, mötte (Bohl. m. fl. st.).

ĕ² i st. f. ŏ¹.

T. ex. trĕ²st, trösta (Borgå i Nyl.).

ăi i st. f. ŏ¹.

T. ex. träiter, trött (Rågöarne, Vichterp. och Dagö).

ă²o² i st. f. ŏ¹.

T. ex. stră²o²m, ström (Offerdal i Jemtl.).

Jemförande ljudöfningar.

ō¹—ŏ¹: slö, slött; hög, högt; hö, högg; röd, rödt; nöd, nödd; blöt, blött; sköte, skötte; möte, mötte; stöta, stötta; öst (ösa) öster; föl, föll; löf, löfte o. s. v.

§ 25. ȳ (ȳ¹).

ȳ, hög, främre, trång vokal, rundad af ī; det betonade y-ljudet i ny. Eller: den i munhålan helt framskjutna tungan lyftes till gommen (nära tandfästet) med samma utbredning som för ī, under det att läpparnes utskjutning blir en grad starkare än för ö¹.

Ljudöfning.

Ny, blyg, lydig, yr, dyr, sydlig, ytlig, tydlig, ryslig;

by, dy, gny, sky, kypare, lyte, knyte, syl, syn, dyna, myra, styre;

lysa, sy, ryta, yra, frysa, tyda, lyda, skyla, styra, hyra; ty, fy o. s. v.

Hon syr en dyna. Stormbyn ryter; det yrar och det fryser. Nymånen lyser i skyn. O. s. v.

Bland afvikande ljud.

y̆ i st. f. ȳ.

I vårdslöst tal. T. ex. by̆ta, byta; ry̆sa, rysa; dy̆na, dyna.

ī i st. f. ȳ.

I vårdslöst tal. T. ex. bīta, byta; rīsa, rysa; dīna, dyna.

I landsmål.

T. ex. bī, by; grīn, gryn (Rågöarne och Vichterpal, Nuckö, Vorms och andra ställen i Estl.; Borgå i Nyl.; Elfros i Härj.; Borgsjö, Attmar och Torp i Medelp.; Delsbo och Bjuråker i Hels.; Lima, Orsa och Rättvik i Dal.; Vingåker i Söderml. och enligt en uppgift äfven i Mellösa i Nerike).

ȳ^{2} (med surrljud) i st. f. ȳ.

(Förekommer på samma orter som **i** med surrljud i st. f. **i**; jfr ofvan).

ū^{1} i st. f. ȳ.

T. ex. bū^{1}, by; nū^{1}pa, nypa; brū^{1}ta, bryta; dū^{1}r, dyr; sū^{1}l, syl

(Vgötl. utom vissa delar af Kind och Mark); flū^{1}, flyga; äugbrū^{1}n, ögonbryn (Rågö- och Vichterpalm. i Estl. samt äfven i vissa Öbottniska mål).

ȳ$^{\breve{e}2}$ i st. f. ȳ.

I vårdslöst tal. T. ex. nȳ$^{\breve{e}2}$pa l. nī$^{\breve{e}2}$pa, nypa; dȳ$^{\breve{e}2}$na l. dī$^{\breve{e}2}$na, dyna.

$^{\breve{o}1}$ȳ i st. f. ȳ.

T. ex. t$^{\breve{o}1}$ȳ, tyg (S. Blek.).

$^{\breve{a}2}$ȳ i st. f. ȳ.

T. ex. f$^{\breve{a}2}$ȳra, fyra (Finveden i Smål.).

o^{2}**i** i st. f. ȳ.

T. ex. no^{2}i, ny (Piteå).

jå^{ĕ2} i st. f. ȳ.
T. ex. fljå^{ĕ2}ga, flyga; njå^{ĕ2}pa, nypa (Elfdal i Dal.).

Jemförande ljudöfningar.

ȳ—ī: lyda, lida; frys, fris; rys, ris; lytet, litet; byta, bita; dyna, dina; gryn, grin; by, bi; syn, svin o. s. v.

§ 26. y̆ (y̆¹).

y̆, **hög, främre, vid vokal, rundad af ĭ; det obetonade motsvarighetsljudet till ȳ.**

Ljudöfning.

Snygg, stygg, trygg, nykter, nytt, bygd;
dygd, nyck, dryck, lykta, yxa, skydd, hydda, skytt, ryttare, syster, synd, mynt, styrka, kyrka;
yppa, syfta, rycka, rygga, skydda, bytt, flytt, lyssna, syssla, fylla, dyrka;
nyss o. s. v.
Lyckan är flyktig. Dygden bör skyddas af styrkan. Systrarna syssla med brygd. Kyrkan är färdigbyggd. O. s. v.

Bland afvikande ljud.

ȳ i st. f. y̆.
I vårdslöst tal. T. ex. nȳkter, nykter; sȳskon, syskon.

ĭ eller ett ljud mellan ĭ och ĕ¹ i st. f. y̆.
I vårdslöst tal. T. ex. bigga, bygga; stigg, stygg. I landsmål.
T. ex. bĭgi, bygga; stĭk, stycke (Rågö, Vichterp., Nuckö, Vorms och andra st. i Estl., Borgå i Nyl., Elfros i Härj., Borgsjö, Attmar och Torp i Medelp., Delsbo och Bjuråker i Hels., Lima, Orsa och Rättvik i Dal., Vingåker i Södml.); tĭtsa, tycka; lĭka, lycka (Orsa); nĭtjel, nyckel; rĭdjen, ryggen (Rättvik).

ŏ¹ i st. f. y̆.
I vårdslöst tal och i flere landsmål. T. ex. lŏ¹fta, lyfta; bŏ¹ta bytta; hŏ¹la, hylla; stŏ¹ke, stycke; tŏ¹ka, tycka; nŏ¹kel, nyckel; rŏ¹g, rygg; bŏ¹ga, bygga
(Vgötl., Smål., Dalsl., Bohl., s. och mell. Hall.).

ŏ² i st. f. y̆.

I vårdslöst tal. T. ex. snŏ²g, snygg; stŏ²g, stygg; nŏ²kter, nykter; rŏ²g, rygg; bŏ²gd, bygd; lŏ²ka, lycka; nŏ²kel, nyckel; ŏ²xa, yxa. I landsmål.

T. ex. ŏ²ks, yxa; stŏ²ke, stycke; bŏ²kse, byxor; nŏ²ta, nytta (S. Blek.).

Anm. I de bildades samtalsspråk höres nu allt oftare: kyrka, ej kŏ²rka; deremot nästan alltid: fŏ²rtio, ej fyrtio.

ŭ² i st. f. y̆.

T. ex. lŭ²fta, lyfta; bŭ²ta, bytta; sŭ²n, synd (Bohl.).

ŭ¹ i st. f. y̆.

T. ex. sŭ¹n, synd (Vgötl.).

ŏ¹y̆ i st. f. y̆.

T. ex. sŏ¹y̆dä, sydde; sŏ¹y̆n, synd (S. Blek.).

Jemförande ljudöfningar.

y̆—ȳ; nytt, ny; sytt, sy; skytt, sky; ytterlig, ytlig; synd, syn; lydda, lyda; tydda, tyda; ryss, rys; hyssa, hysa.

y̆—ŏ¹: fylla, föllo; hylla, höllo; nytt, nött; sytt, sött; skytt, skött; lydda, lödda; yster, öster; tycken, töcken; lyfte, löfte.

y̆—ŏ²: synda, söndag; synder, sönder; myrten, mörten; hymn, sömn.

KAP. V.

De högsvenska konsonantljuden jemte de förnämsta afvikelserna från de samma i landsmål och ovårdadt tal.

(Jfr konsonanttabellen.)

§ 1. De högsvenska konsonantljudens antal.

Af enkla konsonantljud finnas i högsvenskan *sexton*, nemligen *sex slutna orala* p, b, t, d, k, g; *tre slutna nasala*

m, n, n^g; *fem öppna* f, v, s, tj (uti tjena, känna) och j; samt *två halföppna*, l, r. Dessutom finnes ett sammansatt konsonantljud, nemligen det på flere olika sätt tecknade sch-ljudet uti orden sju, sken, stjerna, o. s. v. Till konsonanterna räknas, ehuru oegentligt, äfven utandningsljudet h.

Anm. h är, såsom ofvan är nämdt, ej en konsonant eller ett sorlljud i egentlig mening, emedan luftströmmen vid dess bildning hvarken afspärras eller sammanpressas genom någon aktiv verksamhet hos talverktygen. Vid h går utandningsströmmen genom den vidöppna ljudspringan utan att påträffa något *särskildt* hinder i ansatsröret, hvarför h snarare förtjenar att kallas en klanglös vokal än en konsonant. Det svaga ljudet vid h uppkommer genom luftströmmens friktion mot ansatsrörets väggar.

För ofvan nämda sexton enkla konsonantljud finnas i det högsvenska skriftspråket särskilda tecken, utom för ng-ljudet, som tecknas dels med g, såsom i *vagn* ($van^g n$), dels med ng, såsom i svänga ($svän^g a$), dels med blott n framför ett följande k, såsom i vanka ($van^g ka$).

n^g-ljudet eger följaktligen icke något eget enkelt skriftecken i högsvenskan, utan betecknas med ett sammansatt (ng) och tvenne från andra ljud lånade enkla tecken (n och g.)

x och det i rent svenska ord icke brukliga z beteckna icke sammansatta konsonanter, utan äro enkla tecken för två på hvar andra följande konsonantljud, nemligen x för k och s samt z för t och s.

I högsvenskan fins blott ett enda slag af s-ljud, hvilket är klanglöst, men ej så hårdt som det tyska s. k. hårda s-ljudet. c är i svenska ord ett öfverflödigt skriftecken, i vissa fall görande tjenst i stället för k-ljudet samt för s-ljudet i vissa från främmande språk hemtade ord.

§ 2. De högsvenska konsonantljudens beteckning i välläsningsläran.

(Jmfr konsonanttabellen.)

Siffran, som är tecknad till höger om hvartdera af tecknen för tungkonsonantljuden, är ämnad att angifva dels ljudets beskaffenhet af antingen tungspets- eller tungryggsljud, dels också sjelfva ljudbildnings- eller artikulationsstället. Sifferföljden 1—5 betecknar således tungspetsljud samt siffrorna 6—9 tungryggsljud, och hvarje särskild siffra

inom hvardera sifferföljden angifver i sin ordning ett af tungspetsens 5 eller tungryggens 4 ljudbildningsställen. Följaktligen uttrycka siffrorna 2 och 6, att de sålunda betecknade ljuden bildas mot tandfästet, antingen med tungspets (2) eller tungrygg (6). Siffrorna 3 och 7 angifva ljud, bildade mot främre gommen. O. s. v.

Anm. Genom detta beteckningssätt är man i stånd att angifva de förnämsta skiftningarna i konsonantljuden, utan att för hvartdera af dem behöfva söka ett särskildt tecken, och för det andra äro de sålunda ordnade ljuden lättare att i håg komma, än om siffrorna, såsom hos Brücke, Sievers m. fl. ljudfysiologer, mer eller mindre godtyckligt vidfogas skriftecknen.

Halföppna konsonanter eller halfkonsonanter.

§ 3. r-ljud.

Det gemensamma för de olika slagen af r-ljud är: tungans muskler något spända, den utandade luften utströmmar längs tungans midt.

1. Tungspets-r-ljud.

r^3, midtvarts öppen, trång, klingande halfkonsonant, väsentligen frambragt medelst tungspetsens dallrande mot främre gommen; det högsvenska r-ljudet i träd, rak. Eller: med något trång muskelspänning försättes den uppåt-bakåt böjda tungspetsen, med tillhjelp af den utandade, i midten af tungans öfre yta framdrifna luftströmmen, i en dallrande rörelse mot främre gommen, medan samtidigt röstbanden äro försatta i dallring eller tona.

rh^3 eller **r^3** med ett svagt surrljud eller utan att tungspetsen är försatt i fram- och tillbakagående rörelse förekommer ofta inuti orden framför tand- och tandfäste-ljud. Tungan befinner sig härvid i r-läge, med spetsen riktad mot främre gommen och utan annan vibration än den, som härleder sig från det i dallring försatta struphufvudet. T. ex. bort, bord, barn, Lars, Karl.

a) Närmare bestämningar angående r^3.

Vid detta ljuds frambringande möter luftströmmen, som redan i struphufvudet blifvit försatt i dallring, intet hinder förr än vid den uppåtböjda tungspetsen, hvilken af den samma kastas mot främre gommen (och dervid stötvis kommer i beröring med tandfästet), men på grund af sin muskelspänning sträfvar att återtaga sitt förra läge. Härigenom erhåller tungspetsen en dallrande rörelse, som fortfar lika länge, som utandningsströmmen fortgår. Det dallerljud, som häraf uppstår, utgör tillsammans med rösttonen det betecknande för detta ljud.

Dallringen i det högsvenska r-ljudet är så snabb och intensiv, som om den vore frambragt genom blott en enda kraftig muskelrörelse. En dallring med skarpa afbrott eller s. k. rullning tillhör ej detta ljud, men kan stundom, åtminstone till en början, ej undvikas af den, som vill inlära det samma. Rullningen kan derjemte anses som en nyttig tunggymnastik, men bör, så snart möjligt är, bortarbetas. I synnerhet inuti orden förefaller i vanligt tal en dylik rullning osvensk och obehaglig. Under inflytelsen af häftiga sinnesrörelser, t. ex. vrede, höres understundom ett dylikt ljud äfven i högsvenskan t. ex. Her-r-re!

b) Den språkliga betydelsen af det högsvenska tungspets-r-ljudet.

Detta r-ljud, det svåraste, men tillika ett af de vigtigaste bland högsvenskans språkljud, förutsätter styrka och smidighet i talverktygets rörliga delar, framför allt i tungans och till en del äfven i läpparnes muskler, hvilka egenskaper måste komma de flesta af språkets öfriga ljud till godo, i synnerhet sådana, som företrädesvis taga tungans eller läpparnes eller båda dessa mundelars verksamhet i anspråk. Detta r-ljud hjelper sålunda till att göra konsonantljuden kraftiga och bestämda i och för sig samt i deras inbördes förbindelser, på samma gång detta r-ljud, till följd af sitt frambringningsläge i munhålans främre del, ej i så hög grad bidrager att fördunkla vokalljuden, såsom fallet är med de r-ljud, som frambringas längre bakåt, mot svalget. Så t. ex. synas de mål, i hvilka det om muskelsmidighet vittnande r^3 förekommer, vara mera än de öfriga (som hafva tungryggs-r) i stånd att göra b-, d- och g-ljuden bestämdare och fastare i förhållande till p-, t- och k-ljuden, att hålla högsvenskans a-, ä-, e-, ö-, i- och å-ljud rena från inblandning af andra vokalljud o. s. v. I de sydsvenska målen sammanhänger sålunda väsentligen det med svag muskelkraft fram-

bragta tungryggs-r-ljudet med deras jemförelsevis slappa eller sväfvande å- och o-ljud; deras a² i st. f. det kraftiga högsvenska a¹; deras böjelse att ersätta konsonanterna p, t, k med de svagare b, d, g, och dylika egendomligheter. Det högsvenska tungspets-r-ljudet eger sålunda en genomgripande betydelse för hela språkets ljudegendomlighet ur kraftens, tydlighetens och välklangens, med ett ord, ur ljudskönhetens synpunkt.

c) **Regler för inlärandet af tungspets-r-ljudet.**

I det fall, att större svårigheter skulle möta vid ljudets inlärande, må följande iakttagas. Då vid detta r-ljud tungspetsens läge är likartadt det vid t-ljudet (med den vigtiga skilnad likväl, att munhålan vid det senare ljudet är spärrad af tungan, och dennas muskler äro helt spända); och då derjemte läpparne, på grund af tungans tillbakadragning (innan den kastas mot tandfästet) och deraf följande utbredning, sträfva att draga sig åt sidorna som vid skarpt uttaladt slutet e-ljud, så erhålles den lättaste öfvergången till detta r-ljud, om man efter ett skarpt uttaladt *te* söker uttala stafvelsen *re* med föregående stark utandning (*hre*). Härvid bör så förfaras, att man efter en fullständig inandning utandas en stark och ihållande luftström med läpparne i e-ställning, under det att samtidigt nedre käken något framskjutes framför den öfre och tungspetsen med halfspända muskler böjes uppåt-bakåt mot hårda gommen, men *utan att beröra denna.* Tungspetsen kommer härvid, så länge luftströmmen och muskelspänningen fortfara, i samma slags dallrande rörelse som en vid ena ändan fastgjord rörlig och af en luftström i rörelse försatt fjeder i en skallra. Sedermera öfve man sig att inskjuta r-ljudet mellan de kraftigt uttalade t- och e-ljuden: *te! hre! tre!* Man iakttage, att utandningen, underkäkens framskjutning och tungans upplyftning må ske samtidigt. En och annan torde ännu lättare kunna nå målet, genom att söka skarpt och bestämdt uttala stafvelserna *de! te! tre!*

Nästan en hvar, som ej lider af fel i talverktygen, kan efter flere eller färre försök inlära detta ljud, ehuru dess

lediga och okonstlade uttal merendels fordrar någon tids ihärdig och metodisk öfning.

Ljudöfning.

de! te! tre! te! re! tre!

Tredsk, treflig, trött, tråkig, trolsk, trotsig, trofast, trasig, trumpen, dräglig, dråplig, drifven, drucken, frisk, fredlig, fryntlig, frågvis, frusen, fri, from, vred, vrång, vriden, bred, brant, brun, bristfällig, brokig, braskande, brusande, grå, grann, grof, grön, krånglig, krigisk, krokig, prunkande, riktig, röd, redlig, rysk, arm, artig, ärevördig, yr, dyr, svår, skär, torr, virrig, färre, smärre, större, barsk, svart, värd, djerf, hjertlig, boren, flera, fladdrande;

tran, tryck, trots, tröst, trädgård, tråg, träd, treudd, troll, tröskverk, trohet, tröghet, trupp, tross, dräll, drill, drägt, drifhus, drots, drinkare, drank, dryck, fransman, frihet, frakt, vrål, bränningar, brygga, brand, bröd, krus, krut, gröt, ränker, riddare, ros, sporrsträck, springare, vår, bär, barr, borr, dörr, kärr, sparre, herre, aborre, börd, mark, kort, sorg, harm, värn, harpa, flickor, menniskor, spillror, förvirring, blomsterkransar, torsk, kors, kurs;

trefva, traska, trassla, trippa, trilla, trolla, tråckla, tröska, träda, tråda, tränga, stråla, sträfva, drilla, draga, droppa, drypa, dräpa, dröja, dricka, fria, fråga, frusta, fresta, frälsa, frakta, vränga, vrida, vråla, vräka, braka, brista, brusa, bränna, bryta, brottas, bringa, bräcka, prunka, pråla, prisa, springa, spraka, spricka, gripa, gräla, gråta, granska, kriga, kräla, krympa, kränka, skrida, krypa, rasa, reta, ringa, röra, töras, spara, spira, darra, surra, vira, knorra, storma, borsta, ärna, sorla, ordna, gjorde, borde;

strax, bra, redan, här, der, fjerran, öfver o. s. v.

De tre tredskande, men dristiga drängarne trädde fram, trötte af trätan, så snart de hörde trumman. Den raske riddaren från Frankrike red på sin frustande springare i sporrsträck öfver den brakande bryggan, men bryggan brast, och riddaren störtade ned i de brusande bränningarne.

Vackra, röda rosor spira i rikliga massor framför grottan i trädgården, der flera flickor arbeta för att vira blomsterkransar kring äreporten. Den rasande branden grep allt vidare omkring sig; darrande och förskräckta sprungo menniskorna om hvar andra, och hvarje minut gjorde förvirringen större. Präktigt prunkade de dyrbara rummen, der de främmande inträdde, öfverstrålande hvar andra i dyrbara drägter. O. s. v.

Ax flätar Frej kring
Konungens krona.

Karg var ej kungen,
Kring sig han strödde
Dvergarnes dag-glans,
Drakarnes bädd.

Derför var dyre
Drotten oss kär.

Gångaren gode
Gnäggar derinne,
Skrapar med guldhof
Grundmurad graf.

Nu rider rike
Ring öfver Bifrost,
Svigtar för bördan
Bågiga bron.
Upp springa Valhalls
Hvalfdörrar vida;
Asarnes händer
Hänga i hans.

Och hänryckt grep han i harpan med senfull hand.
Ej veklig vällust, ej qvinnoglam ljöd från dess strängar.
Om frihet sjöng han, om ära, om fosterland,
Om segersömnen på Rotas blodiga sängar.

— — — — — — —

Tills du stolt ej fördrog,
Hvad från tronen befalls,
Och han vredgad dig tog
Öfver strålande hals
Och dig hof med förakt
Som en boll i det blå. O. s. v.

Jag sveper vingen om nordanstormen
Och rullar dynande våg mot strand.
Af statssystemer jag krossar formen
Och vrider viggen ur dundrarns hand.

Mandom, mod och morske män
Bo i gamla Sverige än.
Kraft i arm och kraft i barm
Ungdomsvarm i bardalarm.

---

2. Afvikande tungspets-r-ljud.

rh³, utan (aktiv) dallring, i st. f. r³. (Jfr ofvan).

Anm. Från struphufvudet fortplantas nemligen ända ut i tungans spets en svag dallring, utan att tungans egna muskler dervid äro på något sjelfständigt sätt verksamma, hvilken dallring förnimmes såsom en svag kittling på det ställe af tandfästet eller gommen, som under ljudningen stundom beröres af den spända tungspetsen. Det af denna dallring frambragta svaga ljudet blir jemte rösttonen här ett slags ersättningsljud för det verkliga r³, i synnerhet in uti orden, äfven i de mål, som hafva r³. I dagligt tal träder ofta detta ljud i st. f. r³, framför d, t, n, s, l.

rh³, assimileradt eller undertryckt, i st. f. r³.

rh³ försmälter gerna med ett följande d, t, s, l, n, eller blir endast svagt hörbart, hvarvid tillika den följande konsonantens läge uppflyttas, d. v. s. tungspetsen riktas

mot hårda i st. f. mot främre gommen, hvarvid rh^{3} stundom alldeles undertryckes. (De sålunda uppflyttade konsonanterna pläga kallas supradentaler). T. ex. bo(rh^{3})d eller bod, bord; hjä(rh^{3})ta l. hjätta, hjerta; päla, perla; smätta, smärta; jän l. ja^{2}n, jern; bā^{1}n, barn; bå̆^{2}t, bort; kå̆^{2}s, kors
(Hels., Härj., N. Möre m. fl. st.)
Eller också öfvergår rh^{3}, på samma gång den följande konsonanten uppflyttas, till

rh^{4} och **rh^{5}**, med tungspetsen närmande sig i förra fallet hårda, i det senare bakre gommen, i st. f. r^{3}, hvilka ljud i sin ordning, i synnerhet om de frambringas med svagare muskelspänning, förvandlas till ett svagt

lh eller ett ljud mellan l och rh^{4} (rh^{5}) i st. f. r^{3}, i synnerhet framför d. T. ex. bolhet (eller borhdet), bordet; fälhas (eller fähras), färdas; fölhe, förde; gälhe, gärde
(Hels., Upl. m. fl. st.).

Anm. 1 Den mot gommen uppåtböjda tungspetsen försättes nemligen nästan i l-läge, om muskelspänningen i den samma till en viss grad försvagas.

Anm. 2. I ändelsen -aren undertryckes i vårdslöst tal jemte r vanligen äfven den efterföljande vokalen. T. ex. bokhållan, bokhållaren; skomakan, skomakaren. I många mål, liksom i vårdslöst tal, höras städse i best. formen bokhållana, bana, gossana, hästana i st. f. bokhållarna (-e) l. bokhållarena, barnen, gossarna (-e), hästarna (-e) o. s. v.

r^{1} och **r^{2}** i st. f. r^{3}, det förra med tungspetsen mellan tänderna, det senare med tungspetsen mot tandfästet, medan tungan för öfrigt befinner sig i r-läge. Båda dessa ljud, i synnerhet r^{1}, som mest förekommer, åtföljas af hvar sitt hväsljud (ett med r-ljudet försmält s^{1} eller s^{2}.)

h^{r}, klanglöst r, i st. f. r^{3}. Tungspetsen är i r-läge riktad mot gommen, men utan röstton. I st. f. r^{3} träder ett mycket svagt surrljud, åtföljdt af en stark utandning, i det luftströmmen framgår genom den vidöppna röstspringan utan att röstbanden tona. T. ex. i Ångerml.

framför p, tj, k, t. T. ex. Kohʳp, korp; dyhʳktjen, dyrken; buhʳk, burk.

Äfven i hastigt tal, i synnerhet efter klanglöst smällljud, förekommer stundom tonlöst r eller hʳ, d. v. s. blott ett svagt surrljud utan röstton, men jemte mer eller mindre stark rullning. T. ex. i kommandoord vensthʳ! höghʳ! i st. f. venster! höger!

3. Tungryggs-r-ljud i st. f. r^3.

Med tungspetsen stödd mot nedre tandradens fäste höjes tungans öfre yta eller tungryggen antingen mot tandfästet (r^6), eller främre gommen (r^7), eller mot hårda gommen (r^8), eller slutligen mot bakre gommen (r^9), utan att dock de båda mundelarne beröra hvar andra.

Då den utandade luftströmmen frampressas genom det trånga mellanrummet mellan tungan och gommen, frambringas ett svagt hväsljud, som närmar sig än förmjukadt g än ett svagt sch, som försmälter med ett svagare eller starkare kraxljud, hvilket uppstår derigenom, att någon del af gomseglet på grund af den delvis hämmade luftströmmens kraft försättes i dallring. Dessa båda ljud jemte struphufvudstonen utgöra tillsammans det fullständiga tungryggs-r. Detta ljud, såsom ett af gomseglets dallring åtföljdt hväsljud, är sålunda på grund af sin bildning ett helt annat ljud än r^3, i hvars ställe det i så många af Sveriges mål begagnas. Blott såsom dallerljud kan denna klass af ljud ega någon rätt att behandlas i sammanhang med tungspets-r-ljuden, från hvilka den skiljer sig ungefär lika mycket, som tungspetsen är skild från gomseglet.

Anm. 1. Framför ett i samma ord följande vanligt tj- eller ch-ljud måste naturligtvis det beslägtade ljudet i detta tungryggs-r försvinna, emedan eljest ungefär samma ljud skulle upprepas, hvilket ej kan ske, utan att uppehåll göres. Hvar helst tungryggs-r förekommer, höras sålunda: fötjena, fötjust, fököp (hvarvid tj-ljudet ofta närmar sig sch) i st. f. förtjena, förtjust, förköp o. s. v.

Anm. 2. Det ljud, som uppstår genom gomseglets dallring, kallas skorrning, hvilken antingen är lenare eller skarpare, i hvilket senare fall äfven den från gomseglet nedhängande tungspenen (uvula) försättes i en dallrande rörelse. Den skarpare skorrningen motsvarar den s. k. rullningen vid r^3.

4. Den geografiska utbredningen af de båda hufvudarterna af r-ljud.

Tungspetsens r (r^3) förekommer nästan uteslutande i de nordliga svensk-talande landsträckorna på båda sidor om Östersjön, vidare i Uppl., Söderml., Ner., Verml., Dalsl., Bohusl., norra delen af Kalmar län (t. o. m. Döderhult) samt på Gotland.

I Ögötl. åter, Vgötl. från och med Vadsbo hrd t. o. m. Kind, i n.ö. Småland (Aspelands och n. Vedbo h.) samt n.v. delen af Vestbo ḥ. finnes tungspets-r i in- och ut-ljud, såväl före som efter vokaler, utom när r-ljudet är långt i slutet af ord och före vokal; tungryggs-r förekommer deremot i detta sista fall och i början af orden. Sålunda heter det t. ex. tor^{3}p, vr^{3}ida, mer^3, men deremot r^7 och r^8 i röd, morra, vär (värre). Tungryggs-r ensamt är rådande i Skåne, Blek., södra delarne af Halland och Kalmar läns fastland.

Anm. r^9 förekommer åter mest i de sydliga landskapen, särskildt i Skåne, med lenare eller skarpare skorrning och stundom med lågt sänkt struphufvud, hvarigenom ljudet får en stark guttural anstrykning.

5. Andra ställföreträdare för r-ljudet.

v (dallrande) i st. f. r.

Luften frampressas mellan underläppen och öfre tandraden, någon gång mellan öfverläppen och undre tandraden, oftare mellan båda läpparne, hvilka, försatta i en svag dallring, modifiera rösttonen. Struphufvudstonen får sålunda till största delen gälla som ersättningsljud för r. Tungan är härvid orörlig. Ljudet förekommer i vårdslöst eller tillgjordt tal, stundom beroende på fel i tungan, oftast dock på bristande tunggymnastik i barndomen. T. ex. kvyddov eller ko^{v}yddo^v, kryddor; kŭ^{2}va eller kŏ^{v}a, kurra; gvund eller go^{v}und, grund; Fo^{v}edo^{v}ik eller Fedvik (med undertryckt r i första stafvelsen) Fredrik.

ă^2 1. ŏ^3 eller någon annan vokal med sväfvande ljud (vokalisering) i st. f. tungryggs-r, i synnerhet efter lång vokal. T. ex. dju^{ă2}, djur; mo^{ă2}, mor; fa^{ă2}, far.

Anm. Det sväfvande vokalljudet torde bero på den s. k. vokalglidningen, hvarigenom ett kort, vokaliskt efterslag för-

nimmes efter s. k. slutna, betonade vokaler (jfr ofvan vid $\bar{u}^1$, $\bar{o}^1$ o. s. v.), och r-ljudet måste då betraktas såsom undertryckt. Det ställföreträdande r-ljudet vore i sådant fall intet annat än en skiftning af struphufvudstonen. Här skulle sålunda ett slags hörselvilla göra sig gällande, i det att den talande trodde sig hafva frambragt ett r-ljud, då han i sjelfva verket blott hört den starka struphufvudstonen, som åtföljt vokalen eller diftongen.

§ 4. l-ljud.

Det gemensamma för de olika slagen af l-ljud är: tungspetsens muskelspänning slapp eller vid, den utandade luften utströmmar längs tungans sidoränder.

1. Det högsvenska l-ljudet (l^2).

l^2, sidvarts öppen, vid, klingande halfkonsonant, väsentligen frambragt genom den vida (löst spända) tungspetsens tryckning mot tandfästet; det högsvenska l-ljudet i le, alla.

Eller: med vid muskelspänning tryckes den uppåt-bakåt böjda tungspetsen mot tandfästet, då ett svagt, stundom knapt hörbart smäll-ljud uppstår, hvarefter, när tungan lemnar detta läge och luften mellan öfverkäken och den löst spända tungans öfre yta utstötes, ett något starkare smällande eller »plaskande» ljud uppkommer, hvilket senare är betecknande för det fullständiga l-ljudet, sådant det höres i slutet af ett ord eller framför vokal eller annan konsonant än d, t och n.

Anm. I sist nämda fall uppstår ej vid detta l-ljud något starkare smäll-ljud, emedan tungspetsen ej släpper tandfästet, utan liksom glider öfver i d-, t-, eller n-läget. Sålunda är det fullständiga l-ljudet delvis ett explosiv-ljud, som framför d, t och n blir ofullständigt.

Ljudöfning.

Smal, skral, bål-, snål, kal, ful, gul, fal, hal, hel, stel, alla, lilla, sälla, snälla, half, skälfvande, tolf, elfva, sköljd,

höljd, följd, böljande, hvilken, mjölkhvit, valkig, kalkig, folklig, slak, slipprig, slät, slö, slapp, slug, blank, blek, blid, blå, blyg, blodig, blöt, flack, flat, flere, flink, glad, gles, glödhet, glömd, klipsk, pligtig, vald, kalt, svä[l]lt, smä[l]lt, skralt, falt, lat, liten, lustig, luden, lydig;

al, bal, dal, mal, tal, sal, skal, val, qval, öl, mjöl, köl, söl, pöl, föl, fjöl, göl, ål, nål, mål, bål, kål, Pål, skål, skrål, hål, stål, prål, häl, fel, spel, gräl, del, pol, sol, stol (prest)-, bol, kjol (kjortel), viol, fiol, kil, sil, fil, jul, hjul, skjul, drul, nyckel, bygel, hyfvel, dyfvel, degel, igel, snigel, strigel, segel, regel, spegel, fåle, håla, såla, Vala, bila, pilen, mule, kula, kyla, sylen, sele, villa, piller, pulla, kulle, mylla, kyller, hylla, källa, skälla, dalfolk, delfin, Rolf, kalf, skalf, alf, elf, allvar, elfdans, sjelf, ulf, golf, hvalf, kolf, silfver, talg, alg, elg, helg, sälg, emalj, bälg, balja, bölja, kolja, galge, sölja, vilja, persilja, talja, tilja, butelj, balk, falk, kalk, talk, valk, bjelke, silke, Folke, folk, tolk, mjölk, stjelk, dolk, skalk, alka (fogel), valp, alp, tölp, felb, alm, malm, psalm, halm, vålm, bolmört, Hilma, slusk, slask, slagg, slägga, slunga, slinga, slyna, slånbär, slag, slagt, slägt, slut, slaf, slam, slammer, slända, släp, slödder, slöja, slöjd, slok, slant, slarf, slef, slem, slida, slott, slump, slut, sluss, slyngel, slåtter, släde, block, blad, blod, bläck, blemma, blixt, blomma, bloss, blånor, bläs, flanell, flaska, flicka, flin, flik, flisa, flit, flock, flod, fluga, flöjt, glam, glans, glas, glop, glugg, lampa, lem, lim, lista, lof, lust, Luther, lyra, lön.

stal, gol, tål, gala, hala, mala, tala, skala, dela, fela, hela, sela, spela, fila, kila, sila, gnola, sola (sig), kyla, skyla, kola, måla, pråla, såla, tåla, vråla, gräla, stjäla, böla, föla, söla, falla, kalla, skalla, spilla, (för)villa, bullra, rulla, skulle, tulla, fylla, hylla, mylla, fålla, hålla, vålla, fälla, hälla, ställa, (för)välla, höllo, skalf, skälfva, hvälfva, gilja, skilja, vilja, delgifva, dväljas, svälja, sälja, tälja, välja, dölja, följa, hölja, skölja, halka, kalka, valka, spjelka, mjölka, halp, hjelpa, stjelpa, hulpo, bolma, slagta, slank

(imprf.), slicka, slingra, slinta slipa, slita, slockna, sloka, slopa, sluka, slumra, slunga, sluta, slå, släcka, släppa, slägga, slänga, slösa, blanda, bliga, blunda, blåsa, bläddra, blända, blöda, fladdra, flagga, flamma, flaxa, flicka, flina, fly, flyga, flyta, flytta, flå, flämta, fläta, flöda, glida, glimma, glittra, glunka, glänta, glöda, glömma, leda, lida, lofva, luta, löda;

väl, i hjäl, bland, blott, eljest o. s. v.

Den late förleder den liflige både till att skolka och att skralt läsa öfver sina lexor, så att båda sluta som slarfvar eller som slika sluskar, hvilka, klädda i slitna kläder, gå och slå dank till dess de af slapphet stjelpas om kull eller slinta ned i det hjelplösa förfallet. Så slutas ej sällan ett uselt lifs trassel. O. s. v.

2. Afvikande tungspets-l-ljud.

l^4 (och l^5), det fullständiga s. k. tjocka l-ljudet, i st. f. l^2. Den starkt uppåt-bakåt böjda tungspetsen lyftes antingen mot hårda eller mot bakre delen af öfre gommen och kastas derefter med en bågrörelse, hvarunder äfven tandfästet beröres, mot nedre gomhvalfvet, hvarvid ett sammansatt ljud uppkommer, bestående af en struphufvudston, vidare ett svagt surrljud, då tungspetsen på grund af sin starka böjning något mera spänd än vid l^2 snuddar mot bakre gommen, samt slutligen af ett starkt smällande eller plaskande ljud, då tungan slänges mot nedre gommen. T. ex. Ol^4a, tal^4a, öl^4.

Anm. På grund af det tjocka l-ljudets bildning innesluter det uti sig både ett svagt r^4 och ett svagt l^2. Det först nämda svaga surrljudet höres tydligt, om man i ordet Ola något längre dröjer på ljuden Ol, innan man låter tungan falla ned mot gommen. Liksom m-ljudet förekommer i t. ex. kons sakta råmande, f- och v-ljudet i kattens fräsande, s-ljudet i ormens hväsning, så kunde det tjocka l-ljudet, på grund af tungans bågrörelse och det deraf väsentligen beroende starka plaskljudet, närmast jemföras med det ljud, som uppstår, då hunden dricker.

l^3 (ofullständigt tjockt l) i st. f. l^2. Detta ljud, som bildas derigenom, att tungan i l-läge sättes mot främre gommen utan att slå ned mot nedre gomhvalfvet, kan af detta skäl betraktas såsom ett ofulländadt tjockt l.

l^3d^3, l^3t^3, l^3n^3, l^3s^3 i st. f. l^2d^2, l^2t^2, l^2n^2, l^2s^2. Liksom r^4 assimilerar sig l^3 med ett följande tungspets-tandfäst-ljud, sålunda, att detta flyttas högre upp i gommen nästan i l^3-läge och l-ljudet antingen erhåller ett svagare ljud, liggande mellan r och l, eller ett svagt surrljud (på grund af tungspetsens starkare spänning), eller också helt och hållet undertryckes. T. ex. val^{3}d^3 eller var^{4}d^3 l. vā^{1}dd^2, vald; svā^{1}r^{4}t^3 l. svā^{1}t^3, svalt (af sval). Liksom vid r-ljudet uppslukas äfven ett mellan l och d, t eller n befintligt e uti böjningsändelsen i part. och sup. af starka verb samt best. formen sing. af nomen. Derjemte erhåller den *före* l liggande vokalen, på grund af tungans utbredning och läge uppåtbakåt, ett bredt ljud med dragning åt ä^2, å^3 eller ö^3. T. ex. khö^{3}t^3*) l. khö^{3}r^{4}t^3, kolet; gā^2(r^4)n^3 l. gā^{2}n^3, galen; gammar^{4}t^3 eller gammat^3, gammalt.

Anm. Det tjocka l utöfvar följaktligen liksom tungryggs-r-ljudet ett menligt inflytande icke blott på konsonant- utan äfven på vokalljuden.

I vissa trakter t. ex. Orsa i Dalarne blir tjockt l stumt framför v (f), g, k och m, stundom äfven d, (jfr engelska språket, då l-ljudet derstädes är l^3 eller l^4) möjligen på grund af svårigheten att omedelbart förflytta talverktygen från l^4- eller l^3-läget till v-, g-, k- och m-läget (emedan tungan i dessa fall sträfvar att sänka sig i sitt naturliga läge, innan hon öfvergår i det andra konsonantläget, hvilket vållar en betydlig kraftansträngning under snabbare tal). T. ex. kav, kalf; hav, half; få^{1}k, folk.

Anm. I högsvenskan är l stumt efter r i orden verld och karl samt i förbindelse med lj. T. ex. ljuf, ljus. I mål med tjockt l undertryckes ofta r-ljudet i de två förstnämnda orden. T. ex. kal^{4}en, väl^{4}a, karlen, verlden.

---

*) Det inskjutna h betecknar, att k skall läsas med s. k. hårdt ljud.

l^1 tungspets-tand-l (l interdentale) i st. f. l^2. Tungspetsen sättes mellan tänderna, under det tungan för öfrigt befinner sig i l-läge. Härigenom uppstår ett hväsljud jemte l, hvilket särskildt märkes hos läspande.

hl^{12} och **hl^{13}**. Klanglöst l. Tungan försättes i läge för l^2 eller l^3 med en stark utandning i st. f. röstton. (Det egentliga l-ljudet blir med andra ord nästan ohörbart). T. ex. bŭ^{2}hl^{12}t (bŭ^{2}ht) bulta (Ångerm., Jemtl., Hels., Öbott.), bă^{2}hl^{12}k (bă^{2}hk) balk (Ångerm., Jemtl.).

3. Tungryggs-l-ljud i st. f. l^2.

l^6 och l^7 i st. f. l^2, förmjukadt l (l mouillée). Då detta ljud bildas vid ungefär samma ställe å gommen som j-ljudet, ehuru med delvis olika tungställning, så erhåller detta dunkla l-ljud en tillsats af j-ljud, så nemligen, att de båda ljuden försmälta med hvar andra, eller frambringas utan att tungan dervid ändrar läge. Ljudet lär förekomma i Estsv. samt Närpesm. i Öbott. T. ex. gul^6, gull; fal^6, falla (på fl. st. i Jemtl. och Härj.).

4. Det tjocka l-ljudets geografiska utbredning och fonetiska förhållanden.

l^4 förekommer i Vestml., Ögötl., Vgötl., Upl., n.ö. Smål. m. fl. st.:

a) *i slutet af ett ord efter lång vokal.* T. ex. öl^4, mjöl^4, tal^4;

b) *mellan två vokaler.* T. ex. fă$^2l^4$a, falla;

c) *mellan kort vokal och följande p, m, v (f), j (g), k.* T. ex. hal^4m, halm; hal^4v, half; väl^4ja, välja; tal^4g, talg; fol^4k, folk;

d) *mellan läpp- eller gomkonsonant och vokal.* T. ex. bl^4å, blå, skraml^4a, skramla, kl^4ia, klia.

Anm. Efter i och stundom efter y finnes ofta l^2 i de mål, som eljest hafva tjockt l.

Slutna konsonanter.

a) Slutna läpp-ljud.

p, b och m.

§ 5. p-ljud.

p, sluten (explosiv), oral, trång, klanglös läppkonsonant; det högsvenska p-ljudet i papp. Eller: med spänd

muskelställning sammanpressas läpparne, hvarvid röstspringan vidgas, så att röstbanden icke frambringa någon ton; gomseglet upplyftes och spärrar vägen mellan svalget och näskanalen, hvarefter den sålunda från tvenne sidor afspärrade och sammanpressade luftströmmen vid läpparnes öppnande framrusar med ett smällande (explosivt) ljud.

Anm. Ett svagt och ofullständigt p-ljud anses äfven uppkomma vid läpparnes blotta sammanpressning, då luftströmmen härigenom samt genom gomseglets upplyftning plötsligt afspärras.

Ljudöfning.

Plump, skrumpen, klippig, tapper, näpen;

lapp, peppar, papper, plommon, poppel, pris, torp, korp, slup, rapp, begrepp, skäppa, äpple;

pipa, stapla, stappla, nappa, släppa, hoppa, köpa, pina, peka, plaska;

pang, på, upp o. s. v.

Han köpte det näpna torpet. De klipska men opålitliga pojkarne plundrade plommonträdet. O. s. v.

Bland afvikande ljud.

b i st. f. p, i synnerhet efter lång vokal i stammen. T. ex. reb, rep; aba, apa; gaba, gapa (Skåne, Blek., Hall., Bohl. m. fl. st.).

f i st. f. p i förbindelsen pt uti flertalet mål. T. ex. **täfft**, täppt; knafft, knappt; köfft, köpt.

§ 6. b-ljud.

b, sluten (explosiv), oral, vid, klingande läppkonsonant; det högsvenska b-ljudet i labb, bubbla. Eller: med lös muskelspänning sammanläggas läpparne lätt, medan näskanalen medelst gomseglet afstänges från svalget och röstspringan sammandrages, så att röstbanden frambringa en svag ton, hvilken ledsagar det vid läpparnes öppnande frambragta svaga smäll-ljudet.

Anm. 1. Skilnaden mellan p- och b-ljudet ligger sålunda väsentligen i muskelställningen. På grund af den lösa muskelställ-

ningen och den deraf beroende b-ljudet åtföljande rösttonen höres b-ljudet omedelbart efter en vokal, hvaremot ett, om också mycket kort, uppehåll göres mellan vokalen och ett efterföljande p-ljud. Man jemföre uttalet af labb och lapp.

Anm. 2. På grund af den svaga muskelställningen och den läpparnes lätta sammanläggning, som utgör ett väsentligt vilkor för det rena b-ljudet, är det lediga frambringandet af detta ljud ingalunda lätt för den, i hvars språk det kraftiga p-ljudet eger ett vidsträcktare omfång. Ofta höres både i Sverige och Norge, men i synnerhet i vissa delar af Tyskland, i st. f. b-ljudet ett ljud mellan b och p, eller ett svagare p, hvilket ljud skämmer uttalet af de språk, t. ex. franskan, der b-ljudet är rent och klingande.

Ljudöfning.

Barsk, bred, brokig, bister, klibbig, knubbig, blå, blödig; bad, backe, bark, brak, bruk, beck, bäck, bro, bord, gnabb, ebb, näbb, skrubb, klubba;

bryta, braka, bruka, blåsa, bita, blicka, klibba, rubba, gnabbas, babbla, begabba, bedja, begripa, blanda;

bah! bakom, bittida, bland o. s. v.

Barn bruka gnabbas. Bister biter berserk i sköld. Man begabbar ibland hvad man ej begriper. O. s. v.

Bland afvikande ljud.

p i st. f. b.

I ovårdadt tal. T. ex. klippa, klibba; snipp, snibb; puppla, bubbla. I landsmål.

(Ström i Härj.).

Jemförande ljudöfningar.

b—p.

Klibbig, klippig; labb, lapp; bar, par; bart, part; bäst, pest; båsen (bås), Posen (provins); bor, por; bark, park; blanka, planka; bris, pris; bragt, prakt; snabba, snappa; bank, pank; tubbar, tuppar; backa, packa; bocka, pocka; banna, panna; blommor, plommon; beta, peta; badda, padda; barm, parm (gammalt mått); bålen, Polen; biff, piff; Bildt, pilt; bunden, punden; blick, pligt; blunda, plundra; bly, plym; bär, Per; blåna, plåna; blöja, plöja; (prest-)bol, pol; bomb, pomp; bort (böra), port; bricka,

pricka; bulla, pulla; buckla, pucklar; bundet, pundet; buss, puss; buttra, puttra; bytt, pytt! båk, påk; bål, Pål; båta, påta; bölar, pölar; band, pant; bard, pard (panter); ben, pen (den utplattade delen af hammaren); bända, penna; bensel (kort snöre; sjöterm), pensel; byk, pik; bina, pina; block, plock; gubbar, guppar; blå, plåt; blödig, plötslig; Brunke, prunka; bilor, pilar; dubba, doppa; drabba, drapa; näbb, näpsa; käbbel, käppen; bryta, pryda o. s. v.

§ 7. m-ljud.

m, sluten (explosiv), nasal, vid, klingande läppkonsonant; det vanliga m-ljudet i hem, mamma. Eller: m är ett b med öppen näskanal, hvarför också, när den senare af någon anledning är täppt, b höres i st. f. m-ljudet. T. ex. babba, i st. f. mamma, o. s. v.

Anm. 1. Att m är nasalt eller ett näsljud betyder sålunda, icke blott att luftströmmen utgår genom näskanalen, utan också att den i munhålan genom läpparnes tillslutning från ett håll afspärrade luften försättes i dallring af den genom svalget framgående luftströmmen, hvarigenom den för m-, liksom för n-ljudet, egendomliga »resonansen» uppstår.

Anm. 2. Då läpparnes sammanläggning äfven vid m-ljudet åstadkommer ett svagt smäll-ljud, så kan m räknas till explosivljuden. m är ett slutet ljud, emedan det bildas derigenom, att luftströmmen hämmas i munkanalen, ehuru det å andra sidan är nasalt, öppet, hvarför också m liksom äfven n skulle kunna betraktas såsom ett slags halföppna konsonanter eller ställas på samma linie som r och l.

Anm. 3. m blir klanglöst i slutet af ord efter sådana klanglösa konsonanter som *t* och *s*, hvilka konsonantförbindelser förekomma i dylika från utländska språk härstammande ord som rytm, sarkasm, pleonasm, schism o. s. v. I st. f. m höres i nämda ord endast ett svagt klanglöst smäll-ljud, som lika gerna kunde kallas klanglöst b som klanglöst m. Efter en klingande konsonant t. ex. g i dogm höres deremot ett verkligt m-ljud.

Ljudöfning.

Mager, matt, menlig, min, mogen, många, mulen, stum, lam, tam, dum, dimmig, lummig, sömnig, omtänksam, hemsk;

medmenniska, minnesmärke, mildhet, mening, mörker, moder, morgon, misstag, gumma, amma, jemmer, ström, hem, dom, lom, samvete, hampa, smed, smink, fromhet;

mumla, möta, simma, dömma, komma, samla, tumla, hvimla, hemta, trampa, hamra, hämma, minska;

med, genom, såsom, samman o. s. v.

Man måste bemöta sina medmenniskor med mildhet. Genom meningsutbyte förekommes månget misstag. O. s. v.

Bland afvikande ljud.

b i st. f. m. I ovårdadt tal, eller då näskanalen af en eller annan anledning är täppt. T. ex. böta, möta; dabba, damma.

I landsmål höres ännu på många orter ett b inskjutet efter m eller mellan m och ett följande l eller r. T. ex. damb, dam; gamble, gamle; hambra, hamra (Härj., (Hede), Dal., Upl., Södt., Öl., Gotl. samt i finska och estsv. mål).

m[2], eller ett slags nasalt v — ett v med nedfäldt gomsegel — eller ett m, uttaladt med läppen mot tandraden, i st. f. m[1]. T. ex. nam[2]n l. navn, namn o. s. v.
(Nerike på några orter).

b) **Slutna tungljud.**

aa) **Slutna tungspets-ljud.**

t, d och n.

§ 8. t-ljud.

t[2], **sluten (explosiv), oral, trång, klanglös tungspets-tandfäste-konsonant; det högsvenska t-ljudet i te, att.**
Eller: med spänd muskelställning och stark utandning, hvarvid röstspringan vidgas och röstbanden ej tona, hvarjemte näs- och munkanalen afstängas från hvar andra medelst gomseglet, pressas tungans sidokanter mot de öfre kindtänderna, så att rummet mellan de något från hvar andra skilda tandraderna fylles, medan tungspetsen tryckes mot det öfre tandfästet. Härigenom varder utandningsströmmen fullständigt hämmad, hvarvid ett svagt smäll-

ljud uppstår. När tungspetsen drages tillbaka ur detta läge och luftströmmen frigöres samt utgår genom munöppningen, uppstår ett starkare smäll-ljud, som är betecknande för det fullständiga t-ljudet.

Anm. När t. ex. ordet ett uttalas antingen starkt eller hviskande, med fullt spända muskler, och man låter några ögonblick förflyta, innan tungspetsen tages från tandfästet, förnimmas tydligt såväl det första som det andra smäll-ljudet.

Ljudöfning.

Tam, tom, tolf, tung, två, tre, trött, godt;
gift, tid, torg, torf, tunga, hatt, mat;
tala, tömma, tveka, stinga, satte, vattna;
ändtligen, till, i tu o. s. v.

Bland afvikande ljud.

t^1 (vanligen tecknadt th), med tungspetsen tryckt mot tänderna. Förekommer i läspandes tal. I landsmål nästan som lent klingande tand-d, oftast efter vokal. T. ex. laivă^{2}t^1, lifvet (Dalmålet).

t^3, med tungspetsen upplyftad mot främre gommen, höres efter undertryckt r^3 (se ofvan) ofta i landsmålen.

Anm. Detta t^3 är det, som vanligen höres i engelska språket.

k^6 eller **k^7** i st. f. t^2, eller ett ställföreträdande ljud bildadt med tungryggen mot tandfästet eller främre gommen. Detta fula ljud förekommer i landsmålen någon gång framför v. T. ex. k^6vaga, tvaga; k^6värt, tvärt (Upl., några socknar af S. Möre och Hall., Nyl.).

d i st. f. t^2. Förekommer efter lång vokal i roten eller efter kort vokal i ändelsen. (Skåne). T. ex. mod, mot; tyda, tjuta; kommed, kommet.

t såsom slutljud i tonlös stafvelse bortfaller ofta i vårdslöst tal och i vissa mål, särskildt Stockh:s-målet. T. ex. tagi (eller taji) tagit, någe anna, något annat o. s. v.

§ 9. d-ljud.

d^2, sluten (explosiv), oral, vid, klingande tungspets-tandfäste-konsonant. Eller: d förhåller sig till t som

b till p. Mundelarnes läge är det samma för t och d; skilnaden ligger i muskelställningen och utandningen, hvarigenom d-ljudet varder klingande eller åtföljdt af röstton.

Ljudöfning.

Dum, diger, dunkel, ledig, glad;
dag, dal, del, dryck, dok, rad, blad, udde;
dela, duga, draga, dyka, hade, sade, gladde;
der, desto, dit, särdeles.

Bland afvikande ljud.

d[1] (vanligen tecknadt dh), med tungspetsen mot tänderna, i st. f. d[2].
I läspande samt äfven i tillgjordt tal. I landsmål. T. ex. jörd[1], jord; braud[1]i, bruden (Dalmålet).

Anm. Om tungspetsen stickes *mellan* tänderna, så framgår ur t[1] det starkare eng. th i think, liksom ur d[1] det lena engelska th- eller dh-ljudet i the. Slutljudet i det danska död, Gud är ett d[1], med den löst spända tungan stannande bakom de från hvar andra obetydligt skilda tandraderna.

d[3] (supradentalt d), med tungspetsen mot främre gommen, förekommer efter uppflyttadt r-ljud (r[4]) eller undertryckt r[3] (se ofvan.) T. ex. jo(r)d[3], jord.

Anm. I vissa Dalmål förekommer detta ljud öfver allt i st. f. d[2].

g[7] (g med tungryggen mot främre gommen) i st. f. d[2]. Ljudet bildas i g-läge men med tungan för öfrigt utbredd såsom vid d. I vårdslöst tal, stundom beroende på fel i talverktygen. Förekommer möjligen äfven i landsmål. T. ex. broger, broder; goger, god (Runö).

t[2] i st. f. d[2].
I vårdslöst tal. I landsmål, i synnerhet uti pers. och demonstr. pron. T. ex. tu, du; tem, de, dem
(Vgötl.); tom (dom), dem, de (Östersjöprov. sv. mål). I Vgötl. och Halland heter det t. ex. blaistu, blef du; mainste, mena de.

d bortfallet, ofta efter rotens vokal eller tungryggs-r. I vårdslöst tal och i landsmål. T. ex. rö, röa, röd, röda; or, ord; går, gård (Skånska och i allmänhet sydsv. mål).

Jemförande ljudöfningar.

d—t.

Dam, tam; döm, töm; dom, tom; dum, tum; dunge, tunga; dal, tal; dag, tag; dok, tok; däcket, täcket; dömma, tömma; diger, tiger; dimma, timma; dryck, tryck; dankar, tankar; de, te; dufva, tufva; deg, teg; dadel, tadel; dagg, tagg; dana, tana; (sena, verktyg vid räffångst); degel, tegel; dig, tig; du, tu; dill, till; doffel, toffel; doft, toft; dolk, tolk; don, ton; dopp, topp; draf, traf; drifvas, trifvas; drilla, trilla; droppar, troppar; drots, trots; drängen, tränger; drög, trög; dröja, tröja; dubba, tubba; dugga, tugga; durk, turk; dusch, tusch; dy, ty; tynga, dynga; Tyr (Nord. gudanamn, en runa), dyr; tyst, dyster; tå, då; tålig, dålig; tårar, dårar; täck, däck; tö, dö; (hår)test, däst; tina, dina; tvina, Dvina (flod i Ryssl.); tyna, dyna; töfva, döfva; stat, stad; vet, ved; tid, dit; redt, redd; sett, sedd; hvitt, vidd; lytta, lydda; rott, rodd; trott, trodd; bebott, bebodd; skott, skodd; mat, mad (sank äng vid en strand); bart, bard; vårt, vård; rita, rida; late, lade; bruten, bruden; afdagataga; fund, funt; mod, mot; bed, bet; rädda, rätta; bida, bita; träda, träta; blöda, blöta; ändra, äntra; leda, leta; låda, låta; båda, båta; bod, bot; bord, bort (böra); brodd, brott; bröd, bröt; stöd, stöt; hed, het; heder, heter; vid, hvit; hydda, hytta.

§ 10. n-ljud.

n², sluten (explosiv), nasal, vid, klingande tungspets-tand-fäste-konsonant; det högsvenska n-ljudet i nå, denne. Eller: n är ett d med öppen näskanal, hvarför, då denne är täppt, d-ljudet inträder i n-ljudets ställe. T. ex. däsduk. näsduk; däddas, nännas. n kan äfven, liksom m, kallas ett resonans-ljud. (Se ofvan).

Ljudöfning.

Ny, någon, nöjd, nyfiken, nogräknad, naken, narraktig. nattlig, nedrig, neslig, nidsk, noggrann, nordlig, nykter. nyttig, nådig, nödig, blind, spänd;

namn, napp, narr, natt, natur, necken, neken, nerking, näsa, nesa, Ni, niding, nisse, nipper, njuren, Norge, nors, nöten, nyck, nåd, nöd, näs, kanna, band, vind;

nafsa, nagga, nalkas, nicka, knycka, knäcka, knyta, nyttja, nita, nypa, nysa, nysta, nämna, nännas, näpsa, nöta, nöja (sig), närma, kunna;

nog, nu, nyligen, nej, nyss, nå, när, ännu.

Afvikande ljud.

n¹ (med tungspetsen mot tänderna) i st. f. n², hos läspande och i tillgjordt tal.

n³ (Supradentalt n) i st. f. n². Ljudet bildas med tungspetsen mot gommen, då n vanligen åtföljes af ett surrljud, hvilket förstärkes i samma mån tungspetsen uppflyttas. n³ förekommer särskildt efter r i nästan alla mål, som hafva tungspets-r. T. ex. fin³t (l. fi(r)nt, fint (Multrå i Ångml., äfven i Nerike m. fl. orter).

n⁶, med tungryggen mot gommen, hvarigenom n förmjukas och försmälter med ett svagt j-ljud (n mouillée). T. ex. kvin⁶a (l. kvin(j)a l. kvin(gj)a, qvinna (Skåne, Leks. i Dal., Verml., Öbott., Härj.)

n bortfallet framför t. T. ex. våt, vante (Härj. och Jemtl. (Frösön), Verml.); efter r. T. ex. kvar, qvarn (Hall., Hels., Leks. och Rättv. i Dal.).

bb) **Slutna tungryggsljud.**

k, g och nᵍ.

§ 11. k-ljud.

k⁸, sluten, oral, trång, klanglös tungryggs- (hård) gomkonsonant; det högsvenska k-ljudet i kaka, ek. Eller: med spänd muskelställning och stark utandning, hvarvid röstspringan vidgas och röstbanden ej tona, höjes mellersta delen af tungryggen mot mellersta eller hårda gommen med fullständigt stängsel, medan genom gomseglets upplyftning mun- och näskanalen afspärras från hvar andra. Så väl vid

mundelarnes sammanträffande som vid deras skilsmessa uppstår ett svagare eller starkare smäll-ljud.

Anm. De båda smäll-ljuden kunna tydligt förnimmas vid ett starkt uttaladt ack! om tungan får qvarblifva mot gommen några ögonblick, innan hon lossas ur sitt läge. I dagligt tal, i synnerhet i början af ord framför vokal, kan dock ej mer än det sista smäll-ljudet förnimmas.

Ljudöfning.

Kal, kall, kantig, karg, klar, klen, klipsk;
kaka, kackerlacka, kakel, kalk, kalkon, skank;
kackla, knaka, skaka, klacka, klicka, klunka;
knappt, kanske, kring, om kull.

Bland afvikande ljud.

k[7] med främre delen af tungryggen mot främre gommen samt

k[9] med bakre delen af tungryggen mot bakre eller mjuka gommen, hvarvid ljudet får en anstrykning af strupljud eller blir gutturalt; förekomma hos enskilda personer från olika orter i st. f. k[8].

g i st. f. k i samma fall, som b i st. f. p och d i st. f. t (Se ofvan). T. ex. leg, lek; stage, stake (Skåne m. fl. st.)

h eller en svag utandning i st. f. k.
T. ex. aht, akt. I tillgjordt tal.
(I Estsv. och Finsksv. mål, Härj.)

Anm. I finsk-svenskan är detta afvikande ljud måhända påverkadt af det sköna, lena aspirationsljud, som tillhör finskan och höres t. ex. i ordet Pohjola.

tj (ch), ett förmjukadt k, inuti orden stundom öfvergående till ett svagt tsch, i st. f. k.
T. ex. tjor*tj*a l. tschör*tsch*a, kyrka; mytje, mycket
(Skånska och Norrl. mål; Östg. skärgård, t. ex. hötja, öka; Fryksd. m. fl. st. i Verml., Nerike, Nyl.).

j i st. f. k framför t och s. T. ex. majt, makt; strajs, strax (Skåne och delar af Hall.).

t, mer eller mindre undertryckt af ett påföljande n-ljud i st. f. k.

Vid öfvergången från t till ett omedelbart derpå följande n-ljud ändras nemligen ej tungans läge, utan endast dess muskelställning, hvilken nedspännes (då ju n är liktydigt med ett nasalt d), hvaraf följer, att då näskanalen samtidigt öppnas genom gomseglets nedfällning, n-ljudet blir fullständigt men t-ljudet ofullgånget eller delvis undertryckt. T. ex. tniv, knif; tnappt, knappt. Stundom blir t-ljudet i denna förbindelse fullständigt undertryckt eller förnimmes endast såsom ett genom näsan uttaladt aspirationsljud. T. ex. hniv, knif; hnappt, knappt (Ale och Flundre här. i Vgötl., n. Ångml. m. fl. st.). Stundom öfvergår n till ng, (eller gomseglet nedfälles redan vid det första ljudet i ordet). T. ex. hngiv, knif.

t i st. f. k framför v.
T. ex. tvarn, qvarn (Upland).

§ 12. g-ljud.

g^8, sluten, vid, klingande tungrygg- (hård) gom-konsonant; det högsvenska s. k. hårda g-ljudet i gata, lag. Eller: mundelarnes ställning är den samma som vid k, endast muskelställningen och utandningen äro svagare. g är det vida, klingande motsvarighetsljudet till k.

Ljudöfning.

Gul, grön, grekisk; gran, gård, gräs; gå, våga, draga o. s. v.

Bland afvikande ljud.

g^7 med tungryggen mot främre,
g^9 med tungryggen mot bakre gommen och med gutturalt biljud förekomma i st. f. g^8, ehuru ej sällan beroende på någon egendomlig bildning af talverktygen.

k i st. f. g framför n.
T. ex. knida, gnida; knaga, gnaga
(Mellby i Vgötl. m. fl. st., Nyl., Öbott., (Närpes), fl. st. i Vasa län).

j i st. f. g. I flertalet af landsmålen, hvarvid dock märkes, att förmjukningen af g förekommer dels endast före mjuk vokal (i Norrland), dels äfven efter mjuk vokal (Skåne), dels slutligen oberoende af angränsande vokal (Smål., Vgötl., Ögötl., m. fl. st.).
T. ex. väj, väg; lajd, lagd; sajd, sagd (Skåne, Ner., Smål.); fåjel, fogel; majra, magra; sluj, slug (Aspeland, N. och S. Möre och Värend i Smål.); taji, tagit (Stockh.); fluji, flugit; huji, huggit (Öbott., Härj.).

dj i st. f. g mellan två vokaler.
T. ex. vädjen, väggen; rydjen, ryggen (Skåne, Öbott.); äfven heter det: sprundji, sprungit. (Dal., Vbott., Nyl.).

o²ᵛ (d. v. s. ett ljud mellan o² och v) närmast liknande det eng. w, och hvilket ljud i några mål öfvergår till v (Skåne) i st. f. ög, og, åg, ug. T. ex. o²va, öga; sko²ᵛ, skog (Hall., Boh., Smål.). I Skåne bortfaller ofta v. T. ex. ro²en, rågen; flo²an, flugan.

tj (svagt) utan kontakt i st. f. g (d. v. s. tungan i läge för tj utan att taga fäste vid t-läget) efter vokal. T. ex. skö¹tjen, skogen (Jemtl.).

Anm. g utelemnas i hvardagligt tal ofta uti ändelsen -ig; t. ex. toki, tokig; lusti, lustig.

§ 13. nᵍ-ljud.

nᵍˢ, sluten, nasal, vid, klingande tungrygg-gom-konsonant, det högsvenska nᵍ-ljudet i äng, vagn. Eller: nᵍ frambringas derigenom, att tungan sättes i g-ställning, medan utandningsströmmen, som tillhör det föregående vokalljudet, samtidigt utgår genom näskanalen.

Anm. Man skulle också kunna säga, att den föregående vokalen uttalas med öppen näskanal, hvarefter detta ljud sammansmälter med det svaga följande g-ljudet. För ögat framstår detta förhållande i sådana ord som vagn, lugn, der vokalen uttalas med näsljud, hvarpå följer ett svagt g- och ett tydligt n-ljud. Ännu tydligare skönjes dock vokalens nasalljud i sådana ljudförbindelser, som tecknas med vokal och ett följande nk. T. ex. Tänka = tänᵍka; stark = stanᵍk.

T. ex. tång, stank, lugn, vagn, ånga, sång, vinge, bank, bänk, bunke.

Bland afvikande ljud.

j i st. f. n^g framför n. T. ex. vöjn, vagn; rä^{3}jn, regn (Skåne).

n^{2}g^8 i st. f. n^g (då uttalet rättar sig efter skrifttecknen).
T. ex. in^{2}g^{8}en i st. f. in^{g}en. I landsmål (Gottl., Dal., Östersjöpr.).

Jemförande ljudöfningar.

g—k.

Galla, kalla; gapa, kapa; gala, kala; glappa, klappa; glasen, klasen; glaf, klav; gran, kran; gnabbas, krabbas (af krabba); graf, kraf; gast, kast; gafvel, kafvel; agg, ack; tagg, tack; gräfva, kräfva; gräla, kräla; gräslig, kräslig; glänta, klämta; glädje, kläde; gnägga, knäcka; slägga, släcka; grek, kräk; lega, leka; neg, nek; tig, tik; dig, dike; sig, sik; vig, vik; glida, klia; gny, kny; gry, kry; snygga, smycka; stygga, stycka; myggen, mycken; rygga, rycka; rugga, rucka; lugga, lucka; sugga, sucka; muggar, muckar; gull, kull; glunka, klunka; gubbar, kubbar; gula, kula; grus, krus; glo, klo; golf, kolf; bågar, båkar; gröna, kröna; sög, sök; hög, hök; gnaga, knaka.

n^g—n^{g}k.

angel (vinkel), ankel (fotknöl); pang! pank; rang, rank; dräng, dränk; säng, sänk; dänga, dänka; äng, enka; länga, länka; stänger, stänker; tänger, tänker; blänger, blänker; vingar, vinkar; stinga, stinka; klinga, klinka; flinga, flinka; ugnar, unknar; sjunga, sjunka; lunga, lunka; dungar, dunkar; sjungen, sjunken; stånga, stånka; sjöng, sjönk.

Öppna konsonanter.

a) Öppna läpp-tand-ljud.

f och v.

§ 14. f- och v-ljud.

f, öppen, trång, klanglös;

v, öppen, vid, klingande läpp-tand-konsonant; de högsvenska ljuden i få, vi, af. Eller: f- och v-ljuden fram-

bringas vanligen derigenom, att utandningsströmmen antingen frampressas (såsom vid f), eller sakta framsläppes (såsom vid v) mellan den lilla öppning, som uppstår, när underläppen sättes mot öfre tandraden.

Anm. Båda ljuden kunna också frambringas med öfverläppen mot nedre tandraden, hvilket dock vanligen hänvisar på någon egendomlighet uti talverktygen, t. ex. den s. k. galoschkäken (då underkäken är längre framskjuten än öfverkäken.)

Bland afvikande ljud.

f- och **v**-ljuden bildade genom utandningsströmmens frampressande mellan läpparne. f-ljudet blir i sådant fall liksom fördunkladt och v-ljudet öfvergår lätt till

b i st. f. v.
T. ex. bride, vrida (Leksand i Dal) eller till

u eller ett ljud, liggande mycket nära detta. T. ex. kuarn, qvarn; suålna, svalna (Dal., Estsv.); eller slutligen till

o^{2v} eller ett v bildadt med rundade läppar utan tillhjelp af tänderna (ljudet i dess helhet närmast liknande det engelska w); t. ex. to^{2v}ätta, tvätta; do^{2v}ala, dvala; so^{2v}ätt, svett (i flere svenska mål efter t, d, k, s och sch). t före detta o^{2v} öfvergår stundom till tj. T. ex. tjo^{2v}ätta, tvätta, tjo^{2v}au, två.
(Ångerm., Härj., delar af Smål. och Vgötl.).

v bortfallet framför r.
T. ex. rå, vrå (Dal., fl. st. i Jemtl. och Härj.); eller efter l. T. ex. tål, tolf; halann, halfannan (Skåne); kal, kalf (Blek.); gålet, golfvet. (Sk., Hall., Blek.).

kv i st. f. hv, i hvilken förbindelse k utan tvifvel träder i st. f. det fordom hörbara utandningsljudet (h). T. ex. kva, hvad; kvalp, hvalp (valp) (Norrl., Idre i Dal. m. fl. st.)

go^{2u} (möjligen go^{2v}) i st. f. hv. T. ex. go^{2u}ass, hvass (Hels.). Stundom förekommer gv i st. f. hv. T. ex. gvass.

Jemförande ljudöfningar.

f—v.

Fackla, vackla; fal, val; falk, valk; fall, vall; fals, vals; fara, vara; fasa, Vasa; feja, väja; ferme, värme; fest, vest; fägnar, vägnar; fäktare, väktare; fälla, välla; fält, vält; färd.

värd; färdig, värdig; färja, värja; färre, värre; fet, vet; fred, vred; ficka, vicka; fika, vika; filar, hvilar; filt, vildt; fin, vin; finkar, vinkar; finna, vinna; fira, vira; fiska, viska (dam-); friden, vriden; frist, vrist; från, vrån; får, vår; förda, vörda; far, hvar: fardag, hvardag; fart, hvart; fena, Hvena (socken i Smål.); chef, skef; fina, hvina; hyfsa, hyfvel; gifta, gifva; häfta, häfda; skaffa, skafva; saffa, sofva.

b) **Öppna tungljud.**

s, tj (ch) och j.

§ 15. s-ljud.

s⁶, öppen, trång, klanglös tungrygg-tandfäste-konsonant; det högsvenska s-ljudet i så, oss. Eller: med spänd muskelställning och stark utandning, så att röstbanden ej tona, lyftes främre delen af tungans öfre yta mot tandfästet (utan att dessa mundelar beröra hvar andra), hvarjemte sjelfva tungspetsen intager ett läge *bakom* den främre delen af de från hvar andra något skilda tandraderna. När utandningsströmmen med riktning mot tänderna frampressas mellan den kanal, som bildas af tungryggen och tandfästet samt längre ned af tungspetsen och tandraderna, uppstår det klanglösa, högsvenska s-ljudet.

Ehuru detta ljud uttalas med starkare eller svagare hväsning i olika lägen och förbindelser, t. ex. oss, så, kors o. s. v., så fins dock i högsvenskan icke någon vid, klingande motsvarighetskonsonant (lent s eller z) till det klanglösa s-ljudet (såsom fallet är t. ex. i tyska och franska språken).

Ljudöfning.

Sann, sin, lös, svart, snygg, snuskig;
söm, sömn, slusk, slut, slant, slask;
så, synda, hissa, lossa, lassa, hosta, kosta;
så, sedan, som o. s. v.

Anm. Att ej det högsvenska s är ett tungspetsljud, kan erfaras, om vid öfvergången från s- till t-ljud fingret löst sättes mot tungspetsen. Vid s-ljudet befinner sig nem-

ligen fingerspetsen vid tungspetsens öfre yta; efter öfvergången åter till t-ljudet hvilar den mot tungans undre yta eller tungsömmen.

Bland afvikande ljud.

h^{12} med tungspetsen i l-läge men utan röstton (jfr ofvan vid l) i st. f. s^{6}l^{2}.
T. ex. h^{12}akt; slagt.
(S. Ångerm., Dal., Hels., Vestm., Nyl, Öbott., Estsv.).

d^{1} (eller ett lent, klingande tungspets-s) i st. f. s^{6}.
T. ex. kruyd^{1}, krus; ruod^{1}a, ros (Estsv.); gred^{1}ed, gräset (Ljunits i Skåne, der ljudet förekommer mellan två vokaler).

s^{1} (s. k. läspande s), då tungspetsen stickes fram mellan tandraderna.

s^{2} med tungspetsen mot tandfästet och

s^{3}, s^{4}, s^{5} med tungspetsen mot främre, mellersta eller bakre gommen, i st. f. s^{6}, hvarvid s-ljudet, ju längre bakåt det tages, får en allt starkare tillsats af sch. Dessa ljud förekomma ofta till sammans med det s. k. tjocka l, hvilket beror på kraftbesparingslagen, emedan öfvergången till l^{4} är vida lättare från s^{3} (med uppåt böjd tungspets) än från s^{6} (med nedåt böjd tungspets). T. ex. s^{3}l^{4}usk (schl^{4}usk) slusk; s^{3}l^{4}ita, slita; us^{3}l^{4}, usel; tras^{3}l^{4}, trassel (Verm., Ögötl, Vgötl. m. fl. mål); äfven: s^{3}å, så; s^{3}e, se; Os^{3}kar, Oskar; kors^{3}, kors.

§ 16. tj- och j-ljud.

tj^{7}, öppen, trång, klanglös;

j^{7}, öppen, vid, klingande tungrygg- (främre) gomkonsonant; det högsvenska tj-ljudet i känna, tjena och j-ljudet i ja, göra, gifva. Eller: de båda ljuden bildas sålunda, att mellersta delen af tungryggen lyftes mot främre gommen, utan att mundelarne beröra hvar andra, och då utandningsströmmen med riktning mot tandfästet antingen klanglöst frampressas, eller åtföljdt af röstton sakta framsläppes genom nämde öppning, uppstår i förra fallet tj-, i det senare j-ljudet.

Ljudöfning.

Kärlek, kärna, köra, kyla, kyssa, köpa o. s. v.; gerna, jern, ju, göra, hjelpa, ljuf, ljus, jul, hjul o. s. v.

Anm. Att luftströmmen riktas mot tandfästet, är lika väsentligt för tj- och j-ljuden som dess riktning mot tänderna för s-ljudet.

Bland afvikande ljud.

k (med hårdt ljud (kh)) i st. f. tj framför s. k. len vokal. T. ex. khär, kär (Gotl.); khil, kyla, (Södt.).

t[7]-tj[7] med beröring mellan tungrygg och gom vid bildningen af ljudets första del, i st. f. tj[7].

ts i st. f. tj.

T. ex. tsärlek, kärlek; tsöra köra; (Delar af Smål. m. fl. st.).

tj[8] eller ett tj bildadt längre till baka, såsom det tyska ljudet i doch, hvilket i svenskt mål lätt öfvergår till

sch i st. f. tj.

T. ex. schärlek, kärlek; schöra, köra.
(Smål. m. fl. st.).

tsch i st. f. tj.

T. ex. tschörtja kyrka; (jfr afvikande ljud vid k).

g med hårdt ljud (gh) i st. f. j framför s. k. len vokal.
T. ex. ghäst, gäst (Gotl., Estl. och Nyl.). Äfven i utljud höres i flere mål hårdt g i st. f. j.
T. ex. bergh, berg o. s. v.

j[8] (svagt) i st. f. j, som då bildas längre tillbaka än vanligt j-ljud. T. ex. korj[8], korj (korg); varj[8], varj (varg) (Vgötl., Bohl. m fl. st.).

dj i st. f. j.

T. ex. djiv, gif; djenom, genom.
(Vbott., Ångml.).

nj i st. f. j.

T. ex. nja, ja; njenom, genom (I landsmål och i ovårdadt tal).

i i st. f. j.

T. ex. ien, jern; iätt, hjerta (Gotl. Estsv., Nyl.).

Anm. Stundom sättes ett j framför vokal af e- eller ä-klassen. T. ex. jeld, eld; jenn, en; Jerk, Erik.

Jemförande ljudöfningar.

tj—j.

Kärl, jarl; kesa, jäsa; kette, jette; käck, gäck; källa, gälla; kärf, järf; kältar, hjeltar; kärna, gerna; tjern (liten sjö), jern; kär, ger; kerning (af smör), gerning; kelar, gälar; käle, gäl; tjäll, gäll; kängor, gängor; kif, gif; kifva, gifva; kifta, gifta; *k*ika, *g*iga; kisel, gissel; kissla (föda kattungar), gissla; kitta, gitta; killing, gylling (en hackspett); kyller, giller; kyckling, gyckel; (o)kynne, gynna; tjo! jo; tjuga, ljuga; tjur, djur; tjufva, ljufva; tjuta, gjuta; tjust, ljust; kök, gök; köl, göl; kör, gör; köra, göra; körtel, gördel; tjöt, Göt; kött, gödt (göda).

§ 17. Det sammansatta konsonantljudet sch.

sch[1]. Tungans mellersta del höjes mot hårda gommen i läget för tj, hvarjemte tungspetsen sänkes såsom vid s. Med spänd muskelställning och stark utandning frambringas i detta läge det högsvenska ljud, som höres i sju, skina, skjuta, stjerna.

T. ex. sju, skef, skjuten, sjuk, beskäftig;
sken, skjuts, stjert, sjukdom, rysja;
skyla, skjuta, sjuda, vyssja, hyssja, stjelpa, stjäla.

Bland afvikande ljud.

sch[2], ett mera starkt hväsande ljud än sch[1]. Tungans sidokanter utbreda sig mellan kindtänderna, medan dess främre del hålles mera sänkt samt läpparne, som vid ljudets frambringande medverka, intaga läget för ö? (Gotl., Öl., delar af Smål., Blek., Skåne).

stj (uttalet följer skrifttecknen) i st. f. sch. T. ex. stjerna i st. f. schärna (Gotl., Estl.).

sts i st. f. sch.

T. ex. stsana, stjerna (Orsa, Våmh. i Dal.).

Jemförande ljudöfningar.

j—tj—sch.

Gerna, kärna, stjerna; gjuta, tjuta, skjuta; gälla, källa, skälla; ljuga, tjuga, sjuka; hjul, kjol, skjul; gäla (om fisk.

kela, stjäla; jette, kette, sjette; järf, kärf, skärf; ger, kär, skär; gerning, kerning, skärning; gifva, kifva, skifva; gifta, kifta, skifta; giller, kyller, skyller; gynna, kynne, skymma; gör, kör, skör; ljöt, tjöt, sköt; gödt, kött, skött.

§ 18. Utandnings- (aspirations-) ljudet h.

(Jfr ofvan, sid. 77, Anm.)

Bland afvikande ljud.

kv i st. f. hv (jfr ofvan, sid. 104).

h uteslutet eller också insatt på oriktigt ställe förekommer i flere mål. T. ex. Prosten e[3]ter halm, och komministern e[3]ter ägg; i st. f.: Prosten heter Alm, och komministern heter Hägg.
(Rosl., Dal, m. fl. st.).

III.

Betoningslära.

KAP. I.

Betoningslärans allmänna bestämningar.

§ 1. Betoningens begrepp och ändamål.

Med betoning i språklig mening förstås det särskilda qvantitativa eller qvalitativa uttryck i menniskorösten, hvarigenom ett eller flere språkljud framhållas till skilnad från ett eller flere andra, på det att språkljuden må blifva lättare att uttala och lättare att uppfatta.

§ 2. Betoningens uttrycksmedel.

Dessa äro: 1) ljudlängd (uttalstid eller qvantitet i inskränkt bemärkelse); 2) ljudstyrka och tryck; 3) tonläge (läge på tonskalan) jemte tonsteg (intervall); slutligen 4) tonfärg eller röstens inre beskaffenhet (qvalitet) såsom uttryck för en viss känsla eller sinnesrörelse. De tre först nämda uttrycksmedlen äro af qvantitativ, det fjerde af qvalitativ art.

§ 3. Betoningens föremål.

Betoningen kan hafva till föremål: det enskilda språkljudet för sig, eller såsom del af en stafvelse; stafvelsen för sig, eller såsom del af ett ord; ordet för sig, eller såsom del af en sats och slutligen satsen för sig, eller såsom del af ett större föreställningssammanhang. T. ex. i *al* är a-ljudet, i *all* l-ljudet betonadt; i ordet *alla* faller tonvigten företrädesvis på stafvelsen *all;* i satsen: *Alla menniskor äro organiska varelser* faller den starkaste tonvigten på orden alla och organiska. I satserna: ***Man*** *säger*

att alla goda menniskor äro lyckliga, erhåller den andra satsen (objektssatsen) starkare betoning än den första. Men derjemte kan ett ord eller ett satssammanhang uttalas med olika betoning allt efter den känsla, af hvilken det är ett uttryck. Sålunda uttalas interjektionen ack! med en till qvaliteten olika betoning, allt efter som ordet är uttryck för glädje, smärta, längtan o. s. v.

§ 4. Betoningens indelning.

Efter uttrycksmedlen kan betoningen sålunda indelas i 1) *qvantitativ*, då betoningen beror på ljudningens längd, styrka, tonläge och dermed sammanhängande tonsteg; 2) *qvalitativ* eller *estetisk* (känslobetoning), då betoningen derjemte beror på ljudningens inre beskaffenhet (qvalitet).

§ 5. Den qvantitativa betoningens måttstock eller grundtonen.

Grundton kallas den qvantitativa betoning (den grad af ljudlängd och ljudstyrka, det tonläge samt det tonsteg [intervall]), hvarmed en språkbeståndsdel, ett enskildt ljud, en stafvelse, ett ord uttalas under en likgiltig eller af ingen sinnesrörelse störd sinnesstämning.

En språkbeståndsdel säges stå *öfver* grundtonen, om han eger starkare betoning och större tonsteg, men stå *under* grundtonen, om han eger svagare betoning och mindre tonsteg, än då han uttalas i grundtonen.

En språkbeståndsdel, som står uti eller öfver grundtonen kallas betonad; står han under grundtonen, kallas han icke-betonad eller obetonad.

Med hänsyn till tonfallet står i högsvenskan hvarje språkdel, hvars tonföljd fortgår utan brytning, antingen jemnhögt eller uti en ensidigt stigande eller fallande riktning, under grundtonen. (Se nedan.)

Anm. 1. Så länge grundtonen ej är medelst något instrument bestämd i olika fall, så kunna naturligtvis olika meningar någon gång uppstå om hvad, som är eller icke är grundton. Uti

flerstafviga ord, der tonsteget är lättare att urskilja, är detta (jfr längre ned) den bästa kontrollen öfver, att ett ord hålles i grundtonen, antingen det för öfrigt uttalas med stark eller svag stämma. I hvarje hänseende torde dock antagandet af en grundton vara ett nödvändigt medel för att åstadkomma reda och öfverensstämmelse på den qvantitativa betoningens område.

§ 6. Den qvantitativa betoningens föränderlighet.

Hvarje enkelt språkljud, som uttryckes t. ex. genom ljudtecknen a, e, ö, b, k, r, uttalas med samma grad af längd och tryck jemte samma tonläge och tonsteg dem emellan. Sammansättas de åter med hvar andra, undergå de mångfaldiga förändringar. I sammansättningen af *ö* och *k*, *ök*, får *ö* större längd, tryck och tonhöjd och annat tonfall än *k*, som uttalas icke blott svagare och kortare, än då detta ljud uttalas för sig, utan äfven med ensidigt fallande ton; k-ljudet i ök kommer följaktligen under grundtonen. Tvärt om förhåller det sig i sammansättningen böck, der k-ljudet är det starkast betonade ljudet eller eger största längd, tryck m. m.

På samma sätt förhåller det sig med stafvelser och ord, som innehålla ungefär lika stora ljudmassor. Sålunda ega stafvelserna *ord* (*ård*), *nat*, *böck*, *er* samma betoningsgrad, uttalade hvar för sig, men ändra den samma vid sammansättning till *ordnat* och *böcker*, i hvilka ord den första stafvelsen kommer *öfver*, den andra *under* grundtonen eller varder obetonad.

Ännu mångfaldigare och i qvantitativt hänseende större förändringar kunna försiggå med orden, då de varda delar af en sats. Så t. ex. uttalas hvartdera af orden *gossen*, *skulle*, *hafva*, *sina*, *böcker*, *ordnade*, *uti*, *skåpet* med samma eller ungefär samma längd, tryck och tonläge. Sammansättas de deremot till satsen: gossen skulle hafva sina böcker ordnade uti skåpet, så bibehåller ordet *gossen* sin grundton, medan orden *böcker*, *ordnade* och *skåpet* samtligen erhålla en något starkare betoning än gossen och t. o. m. sins emellan uppvisa olika betoningsgrader *öfver* grundtonen.

under det att orden *skulle*, *hafva*, *sina* nästan alldeles förlora sin betoning eller sjunka under grundtonen, i det alla stafvelserna få nästan samma tonlängd, tryck och tonläge som t. ex. den obetonade stafvelsen -er i ordet böcker, uttaladt för sig, under det att samtidigt tonsteget dem emellan försvinner, så att de till sammans ljuda nästan som ett enda af korta, obetonade stafvelser sammansatt ord: skullehafvasina. På samma sätt förhåller det sig med stafvelserna i ordet *uti*.

§ 7. Tonsteget.

Då tonläget kan vara antingen högt eller lågt, så utgör ej ett ljuds högre läge i och för sig ett kännetecken på, att det är betonadt; utan ett af de förnämsta kännetecknen på ett ur tonfallets synpunkt betonadt ljud ligger i tonstegets längd mellan ett ljuds eller en ljudsamlings högsta och lägsta ton. Sålunda t. ex. skiljer sig tonsteget mellan stafvelserna i bǔren (af bära) endast med några toner från tonsteget mellan stafvelserna i bûren (af bur), ehuru den första stafvelsen i det förra ordet ligger lågt, i det senare högt. Uttalas bur i och för sig och i grundtonen, så befinnes ordet ligga i samma tonläge som första stafvelsen i bûren, hvilken följaktligen ligger i grundtonen. Insättes åter bûren i följande sats: Man bör skåda lejonet på **fältet**, icke i **buren**, så får bur starkare betoning (motsatsbetoning), än då det stod i grundtonen, hvilket märkes af icke blott den ökade längden och trycket utan äfven deraf, att tonsteget mellan *bur* och *-en* blir större, än då ordet uttalas i och för sig. På samma sätt ökas tonsteget i bǔren, om det får motsatsbetoning. T. ex. Bättre att **gå sjelf** än att blifva **buren.**

§ 8. Den qvantitativa betoningens indelning.

Den qvantitativa betoningen är:

A) *Etymologisk* betoning eller den qvantitativa betoning, som oföränderligen tillkommer ordet i och för sig eller på grund af dess bildningssätt och form;

B) *Logisk* eller förståndsbetoning, den qvantitativa betoning, som i olika grader kan tillkomma ordet såsom del af en sats eller ett större föreställningssammanhang.

§ 9. Förhållandet mellan den etymologiska och den logiska betoningen.

Den etymologiska betoningen utgör måttstocken för de logiska betoningsförändringar, som ordet kan undergå såsom del af ett större föreställningssammanhang.

A) Den etymologiska betoningen samt läran om tonvigten eller accenten med särskild hänsyn till högsvenskan.

§ 1. Den etymologiska betoningen.

Uttalet af ordet, antingen det består af ett eller flere ljud, företer en följd af toner med delvis olika ljudlängd och ljudstyrka, än glidande uti hvar andra, än språngvis följande hvar andra, och hvilken tonföljd uti någon del af ordet ändrar riktning eller brytes. Sammanfattningen af tonföljdens egendomliga bestämningar kallas ordets etymologiska betoning, melodi eller tonfall.

§ 2. Tonvigten eller accenten.

Tonvigten eller accenten i högsvenskan är den del af ordets etymologiska betoning, der tonföljdens riktning ändras, och der ljudet i sammanhang med denna brytning erhåller en större längd och ett starkare tryck än närmast föregående och efterföljande ljud eller ljuddelar.

§ 3. Närmare bestämningar af tonfallet och tonvigten (accenten) i högsvenskan.

Tonfallet i högsvenskan är antingen *högton* eller *lågton*.

a) Vid *högtonen* ansättes tonen under grundtonens medelton, hvarefter den glider uppåt med stigande ljudstyrka

ungefär tre till fyra toner, hvarefter riktningen afbrytes och tonen faller antingen till eller under sin utgångspunkt med en under grundtonen liggande ljudstyrka. Den tonvigt, som uppstår i brytningspunkten, kallas hög tonvigt eller högton. Högtonen med sin accent kan åskådliggöras medelst en med spetsen uppåtvänd vinkel, hvars ben omfatta hela ordet, och hvars spets är förlagd öfver den del af det samma, der tonföljdens riktning ändras. T. ex. fôten, jâ, ô *).

Anm. 1. Tonrörelsens riktningar, den punkt, der trycket blir starkast och tonriktningen afbrytes, samt skilnaden mellan ansats- och sluttonen o. s. v. blifva tydliga, om t. ex. ordet ja uttalas långsamt, och man låter j-ljudet tona i ansatstonen, innan rösten öfvergår till a-ljudet.

Anm. 2. Vid enstafviga ord märkes af den fallande riktningen oftast blott sjelfva ansatsen till den samma eller det dalande efterljud, som blir en naturlig följd af röstbandens aftagande spänning.

Anm. 3. Om högtonen stiger med mer än 3—4 toner eller t. ex. en sext eller oktav, blir uttrycket frågande, eller också hänvisar denna ökning af tonsteget på antingen motsatsbetoning eller en starkare känslobetoning. T. ex. Säger du ja? Är du lycklig? O, **ja!** (med utdragen ljudlängd och starkt tryck).

(I senare fallet märkes, huru oftast både tryck och ljudlängd ökas i samma mån som tonsteget.)

b) Vid *lågtonen* ansättes tonen ungefär som vid högtonen eller under grundtonens medelton, hvarefter den med stigande ljudstyrka glider nedåt några toner. Härefter böjer den sig uppåt och kastar sig liksom med ett språng öfver grundtonens medelton, liknande vid denna rörelse en belastad fjäder, som springer upp öfver sitt ursprungliga läge, sedan belastningen blifvit aflyftad. Den tonvigt, som uppstår i brytningspunkten, kallas låg tonvigt eller lågton. Lågtonen med sin accent kan åskådliggöras medelst en med spetsen nedåtvänd vinkel, hvars ben sträcka sig öfver hela ordet, och hvars spets är förlagd öfver den del af det

*) På grund af tekniska svårigheter användas här endast de mindre vinkeltecknen. hvilkas ben måste tänkas utdragna så, att vinkeln kommer att stå öfver *hela* ordet.

samma, der tonföljdens riktning ändras. T. ex. jǎga, ǒka, dǎrra *).

Att tonen vid högton faller, sedan han uppnått sitt högsta läge, liksom att han vid lågton stiger, sedan han uppnått sin jemförelsevis lägsta punkt, betyder endast, att tonen i och med röstbandens aftagande spänning sträfvar att återgå till medeltonen.

§ 4. Den etymologiska betoningens ljudstyrka.

Den etymologiska betoningens ljudstyrka företer en följd af till- och aftagande grader, hvilka stå i ett bestämdt förhållande till tonföljdens stigande och fallande, så nemligen, att ljudstyrkan är störst vid den ton, som ligger högst vid den uppåtböjda, eller lägst vid den nedåtböjda tongången. Liksom tonriktningen afbrytes i någon punkt af a-ljudet i ja eller r-ljudet i darra, så afbrytes också stegringen i tonstyrkan, sålunda nemligen, att samtidigt med den ändrade ljudriktningen rösten aftager i styrka, ända till dess ljudningen upphör. Vid slutljudets försvinnande förnimmes stundom ett något starkare tryck på grund af den friktion eller explosion, som uppstår, då de mundelar, medelst hvilka slutljudet bildades, skilja sig från hvar andra, eller då ljudströmmen genom ljudspringans hastiga öppnande afbrytes.

§ 5. Satser till närmare belysning af den etymologiska betoningen i allmänhet och tonvigten i synnerhet.

1) Förhållandet mellan ljudlängden, ljudstyrkan och tonläget i den högsvenska accenten.

Uti accenten i högsvenskan stå ljudlängd, tryck och ton i ett direkt inbördes förhållande, så att det språkelement, som är starkast accentueradt, eger den största ljudlängden, det starkaste trycket och det jemförelsevis högsta eller lägsta tonläget.

2) Skilnaden mellan talton och sångton.

Om a eller ja sjungas fram, så visar sig, att tonen, sedan den uppnått ett visst läge, derstädes förblifver hvilande eller jemnhög (om den nemligen är musikaliskt ren), så länge utandningsströmmen varar, hvarefter den, *samtidigt* med röstspringans öppnande å nyo, hastigt faller och upphör. Sångtonen — som äfven kan iakttagas hos barn, som hålla på att inlära innanläsningens första grunder efter någon mekanisk stafningsmetod — kan följ

---

*) Här gäller samma anmärkning som i noten å föregående sida.

aktligen betecknas sålunda: a, ja. Taltonens egendomlighet består åter deruti, att den glider uppåt eller nedåt, ungefär som då fingret glider öfver en ljudande sträng, eller genomlöper en följd af toner, mellan hvilka förefinnes ett mindre tonsteg (intervall) än mellan de vanliga sångtonerna. Denna glidning inträffar dock egentligen endast vid de betonade stafvelserna. De obetonade stafvelserna, och följaktligen äfven de ord, som i satsen blifva obetonade (se nedan), uttalas i ett mera jemnhögt tonläge eller med ett slags sångton.

Anm. 1. Så väl rösttonens glidning uppåt som den tilltagande röststyrkan kan härledas ur samma fysiologiska grund, den nemligen, att luftströmmen ej på en gång utan så småningom och då med allt större styrka pressas mot röstbanden, hvilka sålunda, ju starkare anloppet blir, försättas i allt starkare dallring eller åstadkomma ett större antal svängningar inom ett gifvet tidsmoment, hvarigenom åter tonen stiger.

Vid sång motväges röstbandens sträfvan att dallra i allt hastigare svängningar genom en särskild muskelansträngning. Denna ansträngning att hålla tonen jemn och ren afspeglar sig oftast i den sjungandes anlete, om personen ej lärt konsten att dölja detta naturliga ansigtsuttryck. På grund af detta fysiologiska förhållande är högtonen, som är förherskande i de flesta europeiska språk utom svenskan och norskan, den ursprungliga eller primära taltonsriktningen, hvaremot lågtonen måste anses såsom sekundär eller beroende på en särskild medelbar muskelansträngning.

Anm. 2. Att ett enkelt vokalljud, och sålunda ännu mer ett af vokal- och konsonantljud bestående ord, kan hafva tonvigt, d. v. s. ej blott en viss ljudlängd, utan också tonstegring och tonfall med till- och aftagande ljudstyrka, kan tydligt urskiljas af ett någorlunda öfvadt öra, i synnerhet om ljudet långsamt uttalas, och kan äfven åskådliggöras medelst fysiska experiment.

3) Den etymologiska betoningens ändamål.

Jemför man ljudlängden, ljudstyrkan och tonläget hos de särskilda ljuden uti ett ord med det sätt, hvarpå hvartdera af dessa uttalas för sig, så visar sig, att ett eller annat vunnit, ett eller flere andra förlorat i qvantitativ betoning. Då enkla språkljud uttalas efter hvar andra enstaka eller i grundtonen, erhålla de icke blott, såsom ofvan är nämndt, samma ljudlängd och samma till- och aftagande ljudstyrka utan äfven en högton, som kan spåras jemväl hos de klanglösa konsonanterna, för hvilkas dofva och klanglösa ljud dock alltid någon motsvarighet å tonskalan kan urskiljas, t. ex. a, l, m. Om emellertid dessa ljud uttalas än så snabbt efter

hvar andra i grundtonen eller med ofvan angifna likartade qvantitativa betoning, så uppstår dock icke ordet *alm* utan endast trenne enkla språkljud a, l. m.. För att ordet alm skall komma till stånd, fordras, att alla tre ljuden undergå qvantitativa förändringar, så nemligen, att a och m erhålla minskad ljudlängd, a förlorar sitt tryck (och glider liksom öfver uti l-ljudet), hvarjemte både a- och m-ljudet förlora sin nedifrån-uppåt-nedåt gående tonriktning, i det tonen på a får endast en stigande och tonen på m endast en fallande riktning, medan hos l ljudlängden ökas jemte trycket, och l får slutligen såsom sätet för tonvigten behålla sin (brutna) högton, sålunda ălm̆.

På liknande sätt förhåller det sig med ljudförbindelser, som skola bilda stafvelser i ett (flerstafvigt) ord, t. ex. koj, or, na, hvilka uttalade efter hvar andra med ett sådant tonfall (äfven om ör och nă skulle uttalas med kortare ljudlängd) icke kunna bilda ordet kojorna, ty dertill fordras, dels att de båda sistnämda ljudförbindelserna skola förlora sitt tryck och sin högton, samt en del af sin ljudlängd, dels att den första ljudförbindelsen (koj), erfar en ökning i längd och tryck, dels slutligen, att den förvandlar sin högton till lågton, hvars riktning väsentligen beherskar hela ordet.

Härvid märkes dock, att tonriktningen på de två sista stafvelserna kan på grund af någon tillfällig anledning blifva sådan, som när ordet slutar en mening, d. v. s. tonriktningen kan blifva ensidigt fallande.

Men äfven om ordet består af blott ett enda ljud, t. ex. ö, så måste detta vara fullt bestämdt både med hänsyn till längd, tryck och tonfall för att vid uttalet igenkännas såsom det högsvenska ordet ö, till skilnad från t. ex. bokstafsljudet, som i olika förbindelser kan uttalas på mångahanda sätt, kort eller långt, med eller utan tryck såsom ŏ, ō, eller med lågton såsom ö-ljudet uti öka o. s. v. Uttalas ordet ö (insula) med alltför lång eller allt för kort ljudlängd utan tryck såsom det vida ō[1] eller med stöt (såsom i danska språket) eller med likformig ton som det framsjungna ō, eller med lågton (såsom i öka), så förfelas *ordet* ö, hvilket måste uttalas ô för att vid uttalet igenkännas för hvad det är.

Den etymologiska betoningens och särskildt accentens ändamål är sålunda:

dels att underlätta uppfattningen genom att vid uttalet skilja språkbeståndsdelar från hvar andra, genom att framhålla den ena på den eller de andras bekostnad;

dels att underlätta uttalet genom att gifva åt den utandningsström, som erfordras för frambringandet af ett eller flere språkljud, en stödjepunkt;

dels och förnämligast att konstant bestämma enskilda språkljud så, att de antingen hvart för sig eller till sammans kunna bilda en eller annan sjelfständig betoningsenhet, hvilken, om den derjemte motsvaras af en föreställningsenhet, kallas ett ord.

Anm. 1. En genom accenten åstadkommen organisk enhet af flere språkljud är dock icke nog för att bilda ett *ord*, ty om så vore förhållandet, har man sagt, så skulle t. ex. går du, du går kunna kallas *ett* ord. Till ordets begrepp hör äfven, såsom ofvan är anmärkt, att det skall utgöra ett sjelfständigt eller i och för sig brukbart språkligt uttryck för en föreställningsenhet eller ett begrepp t. ex. menniska, menniskor. Ordet är sålunda en genom den etymologiska betoningen konstant bestämd språkljudsenhet, hvilken ljudenhet i och för sig kan vara uttryck för en föreställningsenhet. Anmärkas bör dock, att om de båda orden *går* och *du* skulle tillsammans bilda ett *svenskt* ord, så måste det första ordet utbyta sin högton mot lågton. Det sammansatta ordet skulle sålunda heta gårdu.

Anm. 2. *Stafvelse* är ett sådant organiskt led af ordet, som kan med en oafbruten utandningsström uttalas. Sålunda äro *Berg* och *strand* stafvelser af ordet Bergstrand, men bergst är icke någon stafvelse af nämda ord, emedan denna ljudsamling, ehuru uttalad med samma oafbrutna utandningsstöt, ej är något organiskt led af ordet.

4) Tonvigten såsom den etymologiska betoningens stödjepunkt.

Tonvigten betecknar den ljudpunkt, kring hvilken vissa andra ljud eller ljudbeståndsdelar knyta sig såsom organiska led af en högre ljudenhet, ordet.

Hvarje ord måste derför ega accent, och intet ord kan ega mer än en beherskande accent.

5) Tonvigtens indelning.

Då uti tonvigten såsom qvantitativ betoning ingå såsom bestämningar både ljudstyrka, ljudlängd och tonfall, så kan tonvigten eller accenten indelas efter hvardera af dessa bestämningar, sålunda efter tonföljdens riktning (se ofvan) i *högtonsaccent* ^ eller ´, såsom den vanligen betecknas, och *lågtonsaccent* ˇ eller `; efter ljudlängden i *utdragen* och *sammandragen* samt efter ljudstyrkans be-

skaffenhet i *tryck-* och *stötaccent.* Den sammandragna accenten är vanligen stötaccent såsom t. ex. i danskan, der kort vokal betonas derigenom, att under ljudningen röstspringan hastigt och på en gång öppnas, så att ljudet i trots af den korta ljudlängden accentueras, till skilnad från de öfriga ljuden, medelst en stöt, t. ex. Hund, og, i hvilka ord de korta vokalerna u och o erhålla stötaccent. Accenterna kunna derjemte stå till hvar andra i förhållande af öfver- och underordning.

§ 6. Öfver- och underaccent i högsvenskan.

Då den etymologiska betoningens högsta uppgift är att förvandla språkljud till ord, lättare både att uttala och uppfatta, än om de enkla ljudbeståndsdelarne uttalades efter hvar andra i grundtonen, och då tonvigten (accenten) är den etymologiska betoningens stödjepunkt eller koncentrationspunkt, så följer häraf, att hvarje enkelt ord måste hafva en accent och icke kan ega mer än en sådan, samt att det sammansatta ordet måste ega en beherskande accent, till hvilken ordets öfriga accenter, der sådana finnas, måste träda i ett förhållande af underordning. Accenten i det sammansatta ordet indelas derför i *öfver-* och *underaccent.*

Underaccenten i högsvenskan är vanligen högton (jfr nedan). T. ex. hŭstâk. Underaccenten kan vara af olika grader (1:a, 2:a, 3:dje o. s. v. graden) allt efter sin styrka.

Anm. Underaccenten är ofta så svag, att den endast kan igenkännas på tonbrytningen, som städse förutsätter en särskild muskelansträngning.

§ 7. Tonfallets betydelse för språkets melodi.

Af de olika accenternas förekomst och utbredning beror väsentligen de särskilda språkens egendomliga lagbundna tonföljd eller melodi. Sålunda är den vidsträckta utbredningen af lågton ett väsentligt kännetecken för högsvenskan liksom för högnorskan, hvarigenom särskildt de bildades språk på ömse sidor om Kölen skiljer sig icke blott från de flesta främmande språk utan äfven från danskan, isländskan och åtskilliga svenska landsmål, t. ex. finsk-svenskan, gotländskan, målet i åtskilliga af de förnämsta dalsocknarne o. s. v., hvarest högton är öfvervägande.

Anm. 1. Högsvenskans melodi är, då den bestämmes icke blott af hög- och lågton utan äfven af öfver- och underaccenter, så att aldrig de två första stafvelserna i ett sammansatt svenskt ord hafva samma ton, långt mera omvexlande än de skandinaviska mål, i hvilka högton (akut) är öfvervägande, ehuru tonstegen i de senare vanligen äro större, hvarjemte tonens ansättning är kraftigare eller försiggår mera stötvis än i högsvenskan. På grund häraf finner den, som är van vid högsvenskan, att högtonsmålen äro »sjungande» och melodien »hoppande», medan tvärtom t. ex. för den svensktalande finnen högsvenskan på grund af den mera omvexlande melodien förefaller vida mer »sjungande» än finsk-svenskan. I allmänhet torde dock vanan ininska intrycket af melodiens art i det egna målet.

Anm. 2. Svensken, i synnerhet uppsvensken, frestas lätt att vid uttalet af främmande språk, särskildt tyskan, inblanda lågton, hvilket tonfall ofta kan vara det enda, som förråder, att den talande är utländing.

§ 8. Accentens läge i svenska ord.

Grundregel: hufvud-accenten faller i svenska ord vanligen på första stafvelsen, antingen accenten är hög- eller lågton.

Undantag.

1) Verb på -era samt deraf härledda ord hafva accenten på näst sista stafvelsen t. ex. värdêra, värdêring, regêra.

Anm. I åtskilliga uppsvenska mål, i synnerhet i Uplands- och Stockholmsmålet, fins en sträfvan att liksom göra dylika ord mera svenska genom att betona dem med lågton, sålunda regěra forměra o. s. v.

2) Substantiv på -eri, hvilka hafva högton på sista stafvelsen, t. ex. bagerî, snickerî.

Anm. Den svenska accentens grundlag sträfvar dock att göra sig gällande äfven i dessa ord, hvilket visar sig deraf, att åtskilliga af de mest begagnade bland de samma ofta i dagligt tal samt i åtskilliga mål uttalas med hufvudtrycket på första stafvelsen. T. ex. fy̌lleri, tjǔfveri.

3) Subst. på -essa och -inna, hvilka på näst sista stafvelsen hafva lågton, t. ex. prinsěssa, grefvǐnna.

4) Ord sammansatta med s. k. tonlösa hjelpord såsom prefix t. ex. behöfva, entlediga, förrätta.

5) Enskilda ord: egentlig, offentlig, ordentlig, väsentlig, fiendtlig, erbarmlig, fullkomlig, gudomlig, eländig, barmhertig, ofantlig, oändlig, lekamlig jemte de af dessa bildade orden, såsom offentlighet o. s. v. månatlig (äfven månatlig), välsigna o. s. v. I odödlig, allsmäktig, lycksalig vacklar accentens tyngdpunkt mellan första och andra stafvelsen.

Anm. 1. Det förtjenar anmärkas, att de flesta motsvarande orden i tyskan hafva accenten på första stafvelsen, men att accenten, vid ordens öfverflyttning till svenskan, blifvit mot svenskt språklynne flyttad längre mot slutet, förmodligen för att uttalet måtte derigenom underlättas.

Anm. 2. Man märke likaledes, att alla ofvan nämda ord med högton äfven med hänsyn till bildningssätt bibehållit ett visst främmande tycke, hvarom äfven ordens höga, d. v. s. icke rent svenska, hufvudaccent ytterligare bär vittnesbörd.

§ 9. Hvardera accentens område i enkla ord.

Ehuru hufvudaccenternas områden ej ännu kunna fullständigt begränsas och bestämmas, så gälla dock följande regler:

A) **Högton ˆ (akut) hafva:**

1) Enstafviga ord t. ex. synd, sak, ful, half samt tvåstafviga former af dessa ord, bildade genom tillägg af slutartikeln -en, -et, -a; t. ex. synden, saken, träna (men deremot synder, sakerna o. s. v.); buren (af bur), men buren (af bära).

Anm. Orden ja, nej, nå, liksom ordet fan i svordom uttalas understundom med lågton, men blifva då tvåstafviga t. ex. jaa, nåå, faen o. s. v.

2) Tvåstafviga ord på -el, -en, -er, hvilka i fornspråket saknat vokal framför l, n och r och sålunda varit en-

stafviga, t. ex. âxel (skuldra), bêtsel, sôcken, vâtten (deremot ǎxel på en vagn liksom namnet Ǎxel); fâger, mâger, dâger, sâker (till brott); partiklarne êller, hêller, åter, ö̂ster, vêster, sö̂der, (i) sö̂nder, i hvilka ändelsens e är senare tillkommet (uti isländskan heldr, aptr, austr o. s. v.); subst. på afledt r, t. ex. å̂lder, fjä̂der, sîlfver samt subst. i plur. af den gamla starka deklinationen, t. ex. fö̂tter, fä̂der, hä̂nder, bö̂cker, de genom sammandragning uppkomna fâster, môster; pres. indik. af starka eller vokalförvandlande svaga verb, t. ex. fä̂ller, vä̂ljer, samt äfven i sådana verb, som hä̂nder, bö̂ter, hvilka uttalas med samma ton som subst. hä̂nder, bö̂ter.

Anm. Sådana substantiv med ändelsen -er, som uti isl. ega -ir (-er) i sing. eller plur., få deremot lågton, dock endast i singularis, om de höra till den gamla starka vokalförvandlande deklinationen, t. ex. fǎder, brǒder (men deremot fä̂der, brö̂der), mǒder, dǒtter, sy̌ster, sö̌ner, vä̌nner, rö̌ster o. s. v., och hvilka bibehålla sin ton äfven med bestämda artikeln t. ex. rö̌sterna.

3) Åtskilliga ord på -el: ä̂del, ênkel, ûsel, af hvilka blott det sistnämda är af rent svenskt ursprung, samt de från andra språk hemtade substantiven âdel, tâdel, sêdel (pl. sědlar), svâfvel, stö̂fvel (pl. vacklande, oftast stö̂flar).

Accenten i kabel och hyfvel är vacklande.

4) Tvåstafviga komparativ på -re, som jemte denna ändelse icke hafva någon form på -ra, t. ex. ä̂ldre, ŷngre, fä̂rre, stö̂rre, ŷttre, o. s. v. (medan deremot sådana som flěre, fö̌rre, som äfven hafva formerna flěra, fö̌rra, betonas med lågton).

5) Subst. på -ert, t. ex. Blêckert (ett slags vin), klŷfvert, pûffert, kôffert (alla af främmande ursprung).

I skonert är tonen vacklande.

6) Åtskilliga substantiv på -est hafva vanligen högton, t. ex. yn̂nest, ån̂gest, hyl̂lest (sällan förekommande), tîngest. I till fyllest är tonen vacklande. (Deremot finnes lågton i andra ord på -est, t. ex. el̆jest, der̆est, hvar̆est).

7) Åtskilliga ord på -ika: fän̂nika (namn på en trûppafdelning), nêjlika, rêmmika (boktryckeriterm), rät̂tika, röl̂lika.

8) Adjektiv på -isk hafva vanligen högton, t. ex. jôrdisk, hö̂fvisk.

9) Superlativ på -erst hafva likaledes vanligen högton, äfven i best. form, t. ex. bâkerst, bôrterst, înnersta, mêllersta.

10) Tvåstafviga imperativformer på -er, tillhörande det äldre bibelsspråket, t. ex. tâger och ä̂ter (deremot tăgen och ä̆ten).

B) **Lågton ˇ (grav) hafva:**

1) Tvåstafviga ord med ändelsen -a, särskildt alla verb, t. ex. äl̆ska, kal̆la, samt feminina och neutrala substantiv, såsom găta, ö̆ga; partiklar, t. ex. hem̆ma, nä̆ra, ger̆na, och böjda former t. ex. gŏda, bŭrna, största.

Und.: *hundra, samma,* hvilka dock, i synnerhet det senare, ofta äro vacklande, liksom det från finskan lånade känga. Utländska ort- och qvinnonamn på -a hafva merendels högton, t. ex. Spârta, El̂ba, Lâura, Hîlma, ehuru dylika namn, i den mån de genom att oftare begagnas blifvit mera inhemska, erhålla lågton, t. ex. An̆na, Klăra, Em̆ma, Hil̆da, Hul̆da o. s. v.

Anm. Samma förhållande kan iakttagas angående namn på manliga personer. Så ega de inhemska lågton, t. ex. Ĕrik, Gŭstaf, Ŏlof, Ăxel, medan de jemförelsevis mera främmande hafva högton, t. ex. Hênrik, Frêdrik, Âugust, Ûlrik.

2) Ord, i hvilkas böjning *a* eller *o* ingår, t. ex. dĕlar, hä̆star, măgrare, hå̆rdast, gător, ö̆gon, lăgom, stŭndom. Hit höra äfven i dĕlo, af fŭru; deremot heter det till sâlu.

Und. Verb med högton i infinitiven, t. ex. behöfvande, välsîgnat.

3) Ord på -al, -an, -ar, -are, -ad, -nad, -on, t. ex. gammal, hammare, morgon, helgon.

Ordet lakan är vacklande i tonen, eger dock oftast lågton.

4) Tvåstafviga ord på -e, -en, och -et, t. ex. ände, vrede, begge, brände, äfven, hvilket.

Und. Det från finskan härstammande pôjke, pôjkar.

§ 10. Accenten i ord bestående af begreppsstafvelse och en eller flere hjelpstafvelser.

Med begreppsstafvelse förstås rot- och stamstafvelse.

Till hjelpstafvelserna höra *a*) de från tyskan lånade prefixen, såsom be-, ent- och det obetonade för-; t. ex. betôna, entlêdiga, förtâga. Till hjelpstafvelser räknas vidare de fleste afledningsändelser, såsom -ig, -ing, -ling, -ning, -dom, -skap, -else, -se, -ska, -tig, -aktig, -bar, -sam, -het m. fl. T. ex. flyktig, flykting, sjukling, sjukdom, skickelse, svägerska o. s. v.

Med afseende på ord, bestående af begreppsstafvelser samt prefix eller ändelser, är att märka:

1) Hjelpstafvelsen, antingen den består af prefix eller suffix (efterhängd artikel, böjnings- eller afledningsändelse), varder obetonad, och ordet erhåller icke mer än en accent. T. ex. behôf, gossen, kallande, yngling.

2) Accenten blir, såsom ofvan är nämndt, högton i ord, uti hvilka man finner de från tyskan lånade prefixen be-, ent-, ge-, för- (när detta senare är liktydigt med det tyska ver- och någon gång äfven vor-). T. ex. behâg, behöfva, gestâlt, entlêdiga, förâkt, förvâra, förnâm, hvaremot det heter förhand, förmän o. s. v., hvilka ord äro verkligt sammansatta, och i hvilka för- eger adverbiel betydelse.

3) Accenten blir lågton i ord, som bestå af begreppsstafvelser samt en eller flere afledningsändelser. T. ex. sjǔkdom, yňgling, dǔglig, brǔkbar, mǎnskap, mǎnskapet.

Und. Tvåstafviga begreppsord med ändelsen -het, hvilka erhålla högton; t. ex. gôdhet, snålhet, frîhet. (I Svealand, i synnerhet i Upland och Stockholm, höras dock ofta gǒdhet, frǐhet o. s. v.).

Föregås ändelsen -het af ett annat tonlöst hjelpord af samma slag, inträder deremot lågton, t. ex, brǔkbarhet, sjǔklighet.

Anm. I ändelsen -skap är tonen, på grund af det slutna a-ljudet och det skarpa, exploxiva p-ljudet, starkare än i de flesta öfriga ändelser utan att dock uppnå grundtonens grad, hvilket tydligast höres vid tillägg af best. artikeln, t. ex. granskap, granskapet. En liknande anmärkning kan göras angående ändelsen -är, t. ex. i ordet konstnär, konstnärer.

4) På gränsen mellan prefix och verklig bestämning står förstafvelsen o-, som, ehuru i och för sig obrukbar och ej motsvarad af någon särskild föreställningsenhet, dock väsentligen bestämmer stamstafvelsens innehåll eller ger åt ordet i dess helhet en betydelse, som är motsatt den, hvilken uttryckes genom stamstafvelsen eller det ord, till hvilket denna hör. I dessa ord vacklar accenten och ligger än på andra stafvelsen från ordets början t. ex. ofântlig, oândlig, hvilka ord ej ega mer än en accent nemligen högton och sålunda öfvergått till enkla ord; eller också ligger accenten — i de flesta fall — på första stafvelsen, då ordet får både öfver- och underaccent, den förra lågton, den senare högton, eller måste ur accentueringens synpunkt betraktas såsom sammansatt. T. ex. ǒtîdig, ǒtrôgen o. s. v.

§ 11. Accenten i sammansatta ord.

Ett sammansatt ord är en sådan af en öfveraccent sammanhållen enhet af språkljud, i hvilken finnes minst en

med underaccent betonad begreppsstafvelse, och hvilken ljudenhet är uttryck för *en* föreställningsenhet.

Anm. Det sammansatta ordet är sålunda *ett ord*, emedan icke blott dess ljud sammanhållas af en öfveraccent (hvilket ju också inträffar med orden till mitt hus, i din gård), utan äfven emedan denna ljudenhet motsvaras af en sjelfständig föreställningsenhet (då deremot uti orden *i min gård* finnas flere sådana enheter, hvilka tillsammans dock ej äro sjelfständiga utan förutsätta ett annat, ett tillstånd eller en handling, uttryckt genom ett verb, hvartill dessa ord bilda en adverbiel bestämning); men det skiljer sig från det enkla ordet deruti, att det äfven har en eller flere underaccenter af olika grader eller flere stafvelser, som i olika grader utgöra tyngdpunkter för accenter. T. ex. hustâk, uthûs, kammâkare, ställningsvîrke, slöjdutställningshûs.

§ 12. Det sammansatta ordets inre kännetecken

är, att hvarje tillagdt led 1) antingen utgör en närmare bestämning till det eller de föregående t. ex. hustâk, uthustâk, gödboskapsutställning o. s. v.; 2) eller upphäfver det tillagda ledet det bestämbara ledets innehåll, hvarigenom hela ordets innehåll förvandlas till en motsats eller försämring af det enskilda ledets bestämningar, hvilket inträffar med sammansättningsleden o- och miss-, hvilket förstnämda (som ofvan är nämdt) i de flesta fall bildar verklig sammansättning med ett begreppsord, t. ex. otâcksam, obrûklig. Sammansättningsleden kunna för öfrigt utgöras antingen af två eller flere nomen, af hvilka det ena träder i attributställning till det andra; sålunda:

1) af subst., t. ex. hustak (tak på eller hörande till ett hus); eller
2) af adjekt., t. ex. godhjertad, finkänslig; eller
3) ett bestämmande subst. och ett bestämbart adjekt., t. ex. hoppfull (full af hopp). Då språket aktar nödigt att till ett ord sammansätta ett bestämmande adjektiv (ett epitet) med ett substantiv, får det sammansatta ordet ej sällan en helt annan betydelse än då orden blott samman-

ställas t. ex. småpengar, storpratare, svartkonstnär, snälltåg, sjukgymnastik, klensmed, grofsmed; hvaremot det sammansatta ordets betydelse blir liktydig med de sammanställdas uti t. ex. blåkål, hvitkål, surkål, blåmes, grönsiska, svartsoppa, gulsparf, gråsparf, hvitsippa, blåsippa. långref m. fl.;

4) af nomen och ett bestämbart verb (af hvilket dock blott stamstafvelsen qvarstår), t. ex. älskvärd (värd att älskas); slutligen

5) af verb och partikel i adverbiel ställning, t. ex. återföra (föra åter), ingå (gå in), antaga (taga an), ifylla (fylla i), af hvilka ord åter bildas substantiv, i hvilka partikelns ursprungliga adverbiela ställning igenkännes, t. ex. ingång, välförhållande o. s. v.

Anm. 1. En preposition i egentlig mening, eller en sådan som ej i och för sig bildar ett adverbial, utan endast utgör ett hjelpord för att uttrycka ett visst förhållande mellan tvenne begreppsord, t. ex. uti uttrycken komma i fråga, gå i kloster, slå i hjel, vara till salu, till fots o. s. v., kan ej utgöra led i ett sammansatt ord, hvarför sådana ord som ifråga, idag, ihjel, måste anses såsom sammanskrifna ord eller äro lika litet sammansatta som tillfotsresande eller idagkomma, om också många af dessa sammanskrifningar vunnit ett visst språkligt berättigande genom långvarigt bruk. I synnerhet tillsammans med verb, då hela ordet vanligen erhåller en på det osinliga området öfverflyttad betydelse, äro dylika sammanskrifningar än förvandlade till verkliga ord, igenkänliga på en i någon mån ändrad betoning (se nedan), t. ex. tillbakavîsa, o. s. v., då det deremot heter tillbaka (med högton); än kunna de ej utan svårighet undanrödjas såsom t. ex. ifråga komma, ihjelslå, ituslita m. fl.

Anm. 2. I det verkligt sammansatta ordet måste ingå minst ett begreppsord eller en stamstafvelse af ett sådant. En förbindelse af två partiklar måste derför betraktas ur accentens synpunkt som ett sammanskrifvet ord, betonadt såsom ett enkelt t. ex. förbi, omkring, nedåt, uppåt, hvaremot det heter uppåt (af uppäta).

§ 13. De förnämsta accentlagarne för sammansatta ord i högsvenskan äro följande:

1) *I det sammansatta ordet finnas, utom öfveraccenten, en eller flere underaccenter.*

T. ex. husmanskôst, intagningsbevîs, öfverståthållare.

2) *Öfveraccenten är förlagd till första ledets starkast betonade stafvelse.*

Från denna regel undantagas naturligtvis de ofvan nämda ord, som, af ett eller annat skäl, i och för sig ej hafva accentens hufvudtryck på första ledet. T. ex. boktryckeri.

Det torde få anses såsom särdeles betecknande för högsvenskan, att om den ena af dess accentgrundlagar, nemligen att accenten skall i det flerstafviga ordet falla på dess första stafvelse, i något ord ej kommer till stånd, så blir den andra grundlagen, att ordets öfveraccent skall vara lågton, ej heller tillämpad. Ett sådant ord blir sålunda, som ofvan är nämndt, ur betoningens synpunkt likställdt med ett enkelt ord, t. ex. oändlig, skomakare.

Vigtig med hänsyn till den följdriktighet, hvarmed betoningslagarne äro i språket genomförda, är också den omständigheten, att många sammansatta ord, som visserligen ega accentens hufvudtryck på första stafvelsen, men under form af högton, likaledes måste ur accentueringens synpunkt betraktas såsom enkla eller med blott en accent och slutstafvelsen obetonad. T. ex. söndag, måndag och öfriga namn på veckodagarne, helgdag, hvardag, guffar, (stundom äfven guffar), lifstid, stadshus, landsman, båtsman, ungkarl o. s. v., ehuru dessa ord, såsom bestående af begreppsord eller af ett begreppsord och en stamstafvelse till sådant, äro verkligen sammansatta. Att denna företeelse beror på ordens s. k. slitning, d. v. s. att de under flitigt bruk blifvit utsatta för ett vårdslöst uttal, är med hänsyn till vissa af dem alldeles tydligt. På grund häraf torde många dylika ord, i den mån uttalet blifver mera vårdadt, kunna äfven i den större allmänhetens tal återföras till hvad de verkligen äro, nemligen sammansatta ord, försedda med låg öfveraccent och hög underaccent. Så hör man äfven nu många af dem uttalas i vårdadt tal. I mer eller mindre vårdslöst tal heter det nemligen stă^{2}shus (stasshus), stă^{2}sman, med högton och sista stafvelsen obetonad, då man deremot i vårdadt tal hör statsmân, stads-

fiskâl (i motsats till stassfiskal), någon gång äfven stadshûset (ehuru språket genom den afvikande accentueringen i ord sådana som detta tyckes sträfva att skilja ett ord från ett likartadt af annan betydelse, sålunda stadshus (stadens gästgifvaregård eller gilleshus) från stadshûs (ett i staden beläget hus). På samma sätt har det i språkligt hänseènde mindre lyckliga ordet ungkarl möjligen fått sin högton med obetonad slutstafvelse för att kunna skiljas från ung karl). Det slitna och förderfvade ordet guffar får oftast högton, medan det mindre brukliga gudfâr, liksom gudmôr, alltid får lågton med hög underaccent, och på samma sätt båssman men båtsmân. Genom slitning har ordet skomakare äfven i vårdadt tal nu blifvit ett ur betoningens synpunkt enkelt ord, då deremot de mindre använda urmâkare, vagnmâkare, äro regelrätt betonade, ehuru man i landsmålen t. ex. i skånskan, der dessa senare ord måhända äro utsatta för starkare slitning, får höra urmagare. I Upland och Stockholm m. fl. st. höras nu allt oftare helgdâg, hvardâg, t. o. m. söndâg, måndâg o. s. v., hvarigenom slutstafvelsen får sin underaccent och derjemte blir fullt tydlig, då deremot denna stafvelse i det vårdslösa talet, just på grund af sin tonlöshet, undergår stympning och ljudförändringar, sålunda i måndä²s, måndes, tisdes, söndes (i st. f. måndags o. s. v.). Då emellertid det första sammansättningsledet i veckodagarnes namn är i och för sig obrukligt eller till sin betydelse mindre allmänt kändt, så torde det måhända ej vara skäl att söka återföra dessa ord till de sammansatta ordens klass, utan man måste nöja sig med att ljuden i de samma riktigt uttalas. Helgdag torde oftare få lågton, när det uttalas riktigt (ej som hällda eller i sammansättningar, hälldeskläder, hälldesmat o. s. v.).

Lagen, att det sammansatta ordets öfveraccent i svenskan bör vara lågton, framträder dock i sin kraftigaste form, när ett flerstafvigt ord med högton (t. ex. tryckerî, fyllerî, behâg, pôjke) fogas som bestämning till ett annat sammansättningsled, då accenten, utan att ändra tyngdpunkt, i de flesta fall vrides om till lågton t. ex. tryckerisal, behagsjuk, pojkstreck. Visserligen vacklar bruket ännu i många sammansättningar, ehuru den ifrågavarande lagen synes vara stark nog att så småningom göra sig allmänt gällande. Jemte söndagsbarn, lifstidsstraff, ungkarlsrum o. s. v. får man allt oftare höra söndagsbârn, lifstidsstrâff, ungkarlsrûm

Till ord med högton, hvilka såsom sammansatta egentligen borde ega lågton, höra äfven Halland, Småland, Öland, Gotland, Finland jemte öfriga ortnamn, i hvilka *land* ingår såsom sammansättningsled. Tillkommer ännu ett led, höres dock oftast lågton, t. ex. Smålandsöst, Ölandshäst, Gotlandskâlk. (Deremot heter det Hallandsås — med högton och första ledet utan egen accent och således i dubbelt hänseende oregelbundet — förmodligen emedan det är namn på ett inviduelt föremål till skilnad från en Hallands-ås.)

3) *Öfveraccenten är i regeln lågton, oberoende af hvilken accent ledet eger i och för sig som sjelfständigt ord, eller stamstafvelse till sådant, hvaraf följer, att första sammansättningsledet behåller sin accent, om denna hos ordet i och för sig är lågton; är åter accenten hos ledet i och för sig högton, så ombytes den till lågton vid sammansättningen.* Sålunda ega orden hûs, behâg högton, hvilken i sammansättningar ombytes, t. ex. husfrêd, behagsjûk; då deremot de första leden i faderskärlek, källsprång behålla lågtonen i fader, källa.

4) *Underaccentens ton är till arten motsatt öfveraccentens, sålunda i regeln högton, hvaraf följer, att om det med underaccent betonade ledet i och för sig har högton, bibehålles den; har det åter i och för sig lågton, ombytes accenten vid sammansättningen.* T. ex. tâk och kyrktâk, vâtten och springvâtten, medan orden källa, jägare o. s. v. ombyta accent i sammansättningarne helsokälla, fältjägare.

5) Såväl öfver- som underaccenterna kunna vara af olika grader med hänsyn till ljudlängd, tryck, tonläge och dermed sammanhängande tonsteg, hvarvid öfveraccenten dock städse måste ligga öfver grundtonen, medan underaccenten kan ligga uti den samma. Accenternas grader kunna betecknas med siffror inuti accentvinkeln.

6) Angående accenternas ömsesidiga qvantitativa förhållanden gälla följande regler:

a) *Öfveraccentens styrka ökas i direkt förhållande till sammansättningsledens antal;* och

b) *Sammansättningsledens betoningsstyrka minskas, ju närmare de ligga öfveraccenten.*

Dessa lagars verksamhet framträder tydligast, om man gifver akt på, huru både öfveraccentens och de särskilda sammansättningsledens betoningsgrader ändras vid hvarje nytt sammansättningsled,

-som tillägges. T. ex. om till ordet *mästare* fogas bestämningen *stâll-*, så icke blott byta de accent, så att *stall-* får lågton och *mästare* högton (underaccent), utan det första, det bestämmande ledets betoning (såsom säte för öfveraccentens spets) kommer öfver grundtonen och blir starkare än det sista ledets betoningsgrad, sålunda: *stallmästare*. Tillägges nu en ny bestämning eller ett tredje led, *hof-*, så visar sig, att i ordet *hofstallmästare* det mellersta ledet eller *stall-*, som i *stallmästare* var starkast betonadt, nu förlorar både i ljudlängd, -styrka och tonfall, så att det sjunker under grundtonen eller blir obetonadt, medan ledet hof- nu får en betoning, som kunde kallas en betoning af 2:dra graden, eller som är starkare än den, som tillkom ledet stall- i föregående ord, hvarjemte äfven -mästare vinner i betoning eller får en andra gradens underaccent, hvilket särskildt förnimmes i det längre tonsteget mellan ordets första och andra stafvelse. Både begynnelse- och slutled få sålunda starkare betoning i ett af tre, än i ett af två led sammansatt ord, under det att det mellanliggande ledet beröfvas sin betoning. Tillägges ännu ett led, så att ordet blir: *öfverhofstall-mästare*, så växa både det första och fjerde ledet ytterligare i styrka, det tredje (-stall-) vinner likaledes något, så att det kommer nära grundtonen, medan det andra ledet förlorar i styrka ännu något mera än stall- i föregående ord.

Den första af dessa lagar, nemligen att öfveraccentens styrka ökas i direkt förhållande tlll sammansättningsledens antal, eller att med andra ord det första ledet, såsom säte för accentens tyngdpunkt, blifver starkast betonadt, måste utan tvifvel härledas ur öfveraccentens begrepp att vara stödjepunkten vid sammanfattningen af ordets ljudbeståndsdelar till en ljudenhet (ett ord); ty i sådant fall fordras det ett större tryck, en större muskelansträngning för att beherska en större än en mindre ljudmassa, större styrka för att till ett helt sammansmälta flere än färre sammansättningsled.

Anm. 1. I mindre vårdadt tal behandlas ofta det af tre eller flere sammansättningsled bestående ordet sålunda, att öfveraccentens tyngdpunkt faller på sista ledet, medan de öfriga leden, sålunda äfven det första, blifva obetonade. T. ex. öfverståthållare, kallbadhûs.

Anm. 2. I de halfsvenska titelord, i hvilka ordet general utgör första sammansättningsledet, blir detta vanligen obetonadt. T. ex. general-tulldirektör, general-fälttygmästare.

B) Den logiska betoningen eller förståndsbetoningen.

Inledning.

Satslära.

§ 1. Satsen och dess indelning.

Sats kallas hvarje i och för sig begripligt utsägande af något om något (en person, en sak, ett allmänt begrepp o. s. v.).

Satsen är antingen

1) *enkel*, då i den samma finnes blott *ett* utsägningsord eller blott *ett* verb i finit form; t. ex. gossen läser; eller
2) *sammansatt*, då den består af flere till ett helt förbundna enkla satser, eller, med andra ord, eger flere verb i finit form. T. ex. Gossen läser, och flickan skrifver. Gossen läser och skrifver (= och gossen skrifver).

Den enkla satsen kallas *ursprunglig*, om den blott består af subjekt och predikatsverb, och *utvidgad*, om någon af dessa hufvuddelar i sin ordning eger bestämning.

Anm. 1. Man skilje sålunda i den utvidgade satsen mellan predikatsverbet och predikatet, som utgöres af verbet jemte dess bestämningar.

Anm. 2. Till de enkla, ursprungliga satserna hänföras vanligtvis äfven sådana, i hvilka predikatet utgöres af ett attribut, förbundet med subjektet genom någon finit form af hjelpverben vara eller blifva. T. ex. Han är en man. Han blef en man.

Satsen kallas *jakande*, då en bestämning utsäges om ett föremål, t. ex. Gossen läser; *nekande*, då en bestämning frånkännes ett föremål, t. ex. Gossen läser icke.

§ 2. Den enkla satsens hufvuddelar.

Den enkla satsens hufvuddelar äro: *subjekt*, det hvarom något utsäges, och *predikat*, det som utsäges om subjektet.

T. ex. Fadren (subjekt) arbetar (predikat). Fadren har arbetat.

§ 3. Den enkla satsens underordnade delar (bestämningar).

1. Predikatet utgör en bestämning till sitt subjekt, eller detta varder genom predikatet för tanken på ett visst sätt bestämdt..

Men subjektet, om det utgöres af ett nomen, kan äfven på annat sätt bestämmas eller genom *attribut*, och predikatsverbet kan i sin ordning bestämmas genom *objekt* och *adverbial*.

2. Den enkla satsens underordnade delar (bestämningar) äro sålunda antingen 1) *Attributsbestämningar* eller bestämningar till nomen (substantiv och adjektiv), adverb eller ord af annan ordklass utom verbet; och 2) *Verbalbestämningar*, nemligen objekt och adverbial. T. ex. Den starke (attribut) hästen drager vagnen (objekt) till staden (adverbial). Men hvardera af dessa bestämningar kunna åter ega en eller flere bestämningar. T. ex. Den ovanligt starke hästen drager den tunga vagnen till den långt aflägsna staden.

Anm. Det s. k. predikativet eller predikatsfyllnaden, som genom kopulan förbindes med subjektet, kan lämpligast hänföras till det medelbara attributet. I satserna Gossen är god och Gossen kallas god hänföres attributet till subjektet medelst verbet, ehuru detta i ena fallet är en form af verbet vara, och det andra af verbet kalla.

§ 4. De underordnade bestämningarnes indelning.

I. *Attributet* är antingen *Omedelbart* eller *Medelbart*.

1. Det omedelbara attributet är:

a) *Adjektivattribut* (epitet). T. ex. Den gode gossen. Det oumbärliga om är en konjunktion;

b) *Substantivattribut* aa) *Apposition*, eller ett substantiv i samma kasus som hufvudordet. T. ex. Konung Gustaf skickade sändebud till Frankrike. Gustaf, konungen (eller konung) af Sverige, skickade sändebud. Gustafs, konungens af Sverige, sändebud anlände till Frankrike; bb) *Genitivattribut* eller ett substantiv i genitiv såsom omedelbar bestämning till hufvudordet. T. ex. Gossens bok.

Anm. 1. När appositionen följer efter hufvudordet, kan den i de flesta fall betraktas såsom predikatsfyllnad i en förkortad sats, t. ex. Karl, konung af Sverige (= som är eller var konung af Sverige).

Anm. 2. Ett förklarande uttryck, som vanligen är en satsdel i en förkortad sats, benämnes äfven apposition. T. ex. Här, på detta ställe, stupade han. Han, nemligen konungen, talade. O. s. v.

c) *Adverbs-attribut* eller ett adverb, som omedelbart bestämmer ett adjektiv eller ett annat adverb. T. ex. En mycket flitig gosse. Det var just här.

2. Det medelbara attributet är:

a) *Predikatsfyllnad* eller ett nomen, som genom predikatsverbet tillägges hufvudordet. Predikatsfyllnaden kallas *subjektiv*, då den tillägges subjektet, t. ex. Karl XII benämdes jernhufvudet; *objektiv*, då den tillägges objektet, t. ex. Man kallade Karl XII jernhufvudet.

Anm. 1. Infinitiven i den s. k. ackusativen med infinitiv kan äfven betraktas som objektiv predikatsfyllnad. T. ex. Jag såg himlen klarna.

Anm. 2. Den subjektiva predikatsfyllnaden är *omedelbar* bestämning till predikatsverbet och måste såsom sådan betecknas i betoningsläran. Sålunda t. ex. Gustaf kallades den store.

b) *Prepositionsattribut* eller substantiv-attribut, som medelst preposition förbindes med ett nomen (substantiv eller adjektiv.) T. ex. En man af heder (= en hederlig man, en heders man). En ring af guld. Fattig på mynt, men rik på dygder. Ofta är prepositionen underförstådd, i

synnerhet då attributet utgöres af en infinitiv. T. ex. Konsten (af, till) att läsa (= läsandets, eller läsningens konst). Tapper (till) att strida, klok (till) att råda.

Anm. Man iakttage skilnaden mellan substantiv med preposition, då det står såsom attribut och såsom adverbial, t. ex. jernet i Sverige (attribut) (= det svenska jernet) är godt. Man bryter i Sverige (adverbial) ett godt jern.

II. *Verbalbestämningar* äro:

1) *Objekt* eller den bestämning, som angifver det omedelbara föremålet för den verksamhet eller det tillstånd, som ett transitivt verb uttrycker. T. ex. Hästen drager vagnen. Gustaf Vasa älskade sitt folk.
2) *Adverbial* (omständighetsbestämning) kallas hvarje bestämning, som uttrycker någon omständighet (till rum, tid, sätt, orsak, grad, omfång, ändamål, riktning [i andlig bemärkelse] o. s. v.) vid den handling eller det tillstånd, verbet angifver.

Adverbialet kan uttryckas genom ett *adverb*, t. ex. Han går *nu*. Han kommer *hit*. Han går *sakta*; eller genom ett eller flere *nomen med preposition* (hvilken stundom utelemnas). Han går till *staden klockan åtta*. Han läser med *all flit* och af *pligtkänsla*. Han hyllades af *alla*. Han gaf boken åt *sonen* (en närmare bestämning eller omständighet vid gifvandet af boken).

Anm. Både den s. k. agenten (han hyllades af alla) och dativobjektet (han gaf boken åt sonen) betraktas följaktligen här som adverbialbestämningar.

§ 5. Bestämningarnes inbördes förhållanden.

Hvarje slag af bestämningar till samma hufvudord stå till hvar andra i förhållande af antingen:

1) *öfver- och underordning*, då den ena är bestämning till den andra. T. ex. Det *ovanligt* sköna landet. Ett *mycket* stort hus. Han gick *ganska* fort; eller
2) *inordning*, då den ena bestämningen tillsammans med hufvudordet bildar ett enda begrepp, till hvilket den

andra bestämningen lägges som ett kännetecken. T. ex. Det sköna svenska höglandet. Den bergiga bohuslänska kusten. (Här bilda *svenska höglandet* och *bohuslänska kusten* hvardera ett begrepp, så att *sköna* är omedelbar bestämning ej till *höglandet* utan till det *svenska höglandet*);

3) *biordning*, då en hvar af bestämningarne i lika grad och omedelbart utsägas om hufvudordet. T. ex. Det *sköna, bördiga* landet. Han sköflade både byar och städer. Han arbetade flitigt, ordentligt och med uthållighet.

§ 6. Den sammansatta satsen.

Satserna eller leden i den sammansatta satsen kunna stå till hvar andra i förhållande af 1) *biordning*, 2) *öfver- och underordning* samt 3) *ömsesidig hänvisning*.

1) *Biordnade* satser kallas sådana led, hvilka, utan att bestämma eller i formelt hänseende hänvisa på hvar andra, äro förbundna eller kunna förbindas genom en kopulativ konjunktion *och*, *samt* o. s. v. T. ex. Våren kommer (och) skogen löfvas.

2) *Öfver- och underordnade satser*. I dessa utgör det ena ledet (den underordnade satsen) en bestämning till det andra (den öfverordnade), eller någon del deraf. Den underordnade satsen intager härvid en ställning, i hvilken den motsvarar en eller annan satsdel i den enkla satsen. De underordnade satserna kunna sålunda indelas uti:

a) *Attributsbestämningssatser*. T. ex. Den man, som är hederlig (= den hederlige mannen, mannen af heder), eger ett städse vakande samvete. Den bok, som nu tillhör gossen (= gossens bok), egdes förut af hans broder.

b) *Verbalbestämningssatser*. Dessa äro antingen:

aa) *Objektssatser*, som vanligen inledas af konjunktionen *att* eller af ett indirekt frågeord. T. ex. Vi veta, att jorden är rund. Hon frågade, hvem som upptäckte Amerika;

bb) *Adverbialsatser*, hvilka inledas af en temporal, deskriptiv, koncessiv, eller annan konjunktion, som kan uttrycka en omständighet vid den handling eller det tillstånd, som verbet i hufvudsatsen angifver. T. ex. Han gick ut, då solen gick upp (= vid solens uppgång.) Gerna återvänder man dit, der man tillbragt sin barndom (= till vistelseorten under barndomen.) Han räddade den sjunkande, i det han grep honom i håret och, simmande på ryggen, uppnådde han land. Han lade allt i ordning, ehuru tiden var knapp.

3) *Hänvisningssatser.* Dessa äro:

a) *Förutsättningssatser*, som uttrycka ett förhållande mellan grund och följd, orsak och verkan, ändamål och medel, hvarvid det led, som innehåller grunden, orsaken eller medlet, utgör förutsättningen. Hit höra de s. k. konklusiva eller slutledningssatserna, de konditionala, konsekutiva, kausala och finala satserna. T. ex. Om du älskar Gud (vilkor, grund), så älskar du ock din nästa. Han arbetade så flitigt (medel, orsak), att han blef rik. Hedra fader och moder (medel), på det att dig må väl gå på jorden (ändamål).

b) *Jemförelsesatser.* T. ex. Han fäktar bättre, än han läser.

c) *Motställningssatser* eller sådana, i hvilka leden stå i motsatsförhållande till hvar andra. Hit höra de adversativa, partitiva och disjunktiva satserna. T. ex. Gustaf III egde fransmannens fyndighet, men icke svenskens ärlighet. Erik XIV var än grym, än svag och efterlåten. Menniskan är antingen god eller ond.

§ 7. Satsförkortningar.

Till satsförkortningar räknas vanligen: *a*) participialkonstruktionen eller en konjunktions- eller relativ bisats, som förkortats derigenom, att subjektet och konjunktionen eller det relativa pronomen utelemnas och predikatsverbet

förvandlas till ett particip. T. ex. Lydande sitt samvete (= i det han lydde sitt samvete) lydde han den bäste af alla herskare; b) den s. k. ackusativen med infinitiv. T. ex. Jag såg solen gå upp (= att solen gick upp.)

Med afseende på satsförkortningarne kan anmärkas, att participiet i den s. k. participialkonstruktionen kan betraktas som ett attribut till subjektet i hufvudsatsen, ehuru det efter upplösningen ofta visar sig stå i stället för en adverbialsats eller ett led i en hänvisningssats. T. ex. Lydande hans råd (= i det jag lydde, adverbialbestämning), störtade jag mig i olyckan. Arbetande (= emedan han arbetade) för häftigt, blef han snart utmattad. Älskad (= varande älskad eller: som var älskad, attribut) af hög och låg, afled han plötsligt.

Den s. k. appositionen låter ofta upplösa sig i ett medelbart attribut. T. ex. Patkull, en livländare (= som var en livländare), stämplade mot Karl XII. (Jfr ofvan).

Genom en dylik upplösning framträder också oftast den s. k. absoluta ackusativen som en förkortad adverbiel bestämningssats. T. ex. Dig undantagen (= om eller då man undantager dig) voro alla nöjda.

KAP. I.

Allmänna satser angående förståndsbetoningen.

§ 1. Förståndsbetoningens begrepp och ändamål.

Förståndsbetoning är den art af betoning, som tillkommer ordet såsom del af en sats, eller satsen såsom del af ett större föreställningssammanhang, och har till ändamål att genom ett lagbundet framhållande af vissa delar (ord eller satser) göra det helas innehåll tydligare och klarare.

§ 2. Förståndsbetoningens måttstock eller grundtonen är ordets etymologiska betoning.

§ 3. Förståndsbetoningens grader.

Orden i en sats kunna liksom stafvelserna i ett ord (jfr ofvan) stå *uti*, *öfver* eller *under* grundtonen. Så väl under som öfver grundtonen finnes en mängd betoningsgrader, af hvilka blott en ringa del kan urskiljas. Ett ord, som står uti eller öfver grundtonen, kallas betonadt; står det under grundtonens betoningsgrad, kallas det obetonadt.

§ 4. Öfverglidningen.

Det sätt, hvarpå ett eller flere omedelbart efter hvar andra följande obetonade ord uttalas, kallas öfverglidning, emedan det obetonade ordet eller dess delar framsägas med kort ljudlängd, med svagt, stundom nästan omärkligt tryck och utan tonsteg mellan stafvelserna, t. ex. hăn skŭlle hăfvă sĭnă (jfr ofvan).

Anm. Den riktiga öfverglidningen är för välläsningen lika vigtig som den riktiga betoningen. Genom den senare framhållas begreppsorden i sina olika betoningsgrader; genom öfverglidningen af hjelporden framträda de betonade orden tydligare för uppfattningen, på samma gång den bidrager att göra talet lätt flytande, smidigt och mera behagligt. Att läsningen blir svårfattlig och obehaglig beror sålunda ofta icke blott på bristande eller felaktig betoning utan också på förbiseendet af reglerna för öfverglidningen.

§ 5. Begreppsord och hjelpord.

De ord, som kunna förekomma i en sats, indelas i *begreppsord* och *hjelpord*. Begreppsorden äro sådana, som i och för sig kunna till sitt innehåll af förståndet fattas, då deremot hjelporden äro sådana, som endast i förbindelse med eller i förhållande till begreppsord erhålla betydelse.

Till begreppsorden höra *nomen, verb* och *adverb;* till hjelporden *artikel, hjelpverb, egentligt pronomen, preposition* och *konjunktion.*

Artikeln, den bestämda liksom den obestämda, eger endast betydelse i förening med ett nomen, liksom hjelpverbet i förening med ett begreppsord; det förra hjelper endast till att närmare bestämma substantivets form, liksom det senare bestämmer verbets form, utan att ordets innehåll i ena eller andra fallet erhåller någon ny bestämning; egentligt pronomen (t. ex. sin, hans) får endast betydelse genom att sättas i förhållande till ett såsom bekant tänkt föremål; prepositionen tjenar till att uttrycka förhållanden mellan satsdelar liksom konjunktionen mellan satser. I och för sig uttrycka *hvarken, i, på, och* lika litet som -en, -et eller hjelpverbet *må* o. s. v. något begrepp.

Anm. 1. Utom egentliga pronomen finnas också oegentliga, som antingen äro adjektiv eller stå på gränsen till sådana, t. ex. *dylik, den samme,* eller äro sammansatta af ett hjelpord och ett adverb, t. ex. *den här, den der* (jfr nedan). Interjektionerna äro känslohjelpord, men kunna tillika betraktas såsom ställföreträdare för hela satser och erhålla vanligen en viss grad af qvantitativ betoning utom den qvalitativa, som är för dem egendomlig.

Anm. 2. Liksom indelningen af stafvelserna i begrepps- och hjelpstafvelser var af nöden för att bestämma skilnaden mellan betonade och obetonade stafvelser, så är indelningen i begreppsord och hjelpord en af de förnämsta förutsättningarne för läran om förståndsbetoningen.

§ 6. Förståndsbetoningens indelning.

Förståndsbetoningen indelas i:

1) *Bestämningsbetoning* eller den betoning, som begreppsord erhålla på grund af sin ställning i satsen (eller deras formela förhållanden) och

2) *Motsatsbetoning,* som beror på ordens eller satsernas innehåll, då detta är så beskaffadt, att det ena ledets bestämningar antingen i och för sig eller tillfälligtvis helt och hållet eller till en del upphäfva bestämningarne uti ett annat led i ett visst tankesammanhang.

§ 7. Grunden till bestämningarnes betoning.

Då det är genom bestämningarne, som ett föremål för den åskådande och framför allt tänkande uppfattningen är hvad det är och kan skiljas från andra föremål, särskildt sådana, som äro af samma slag, så måste under talandet bestämningarne starkare betonas än det bestämbara. Alltså heter det: Den *flitige* och *skicklige* ynglingen från *Småland*. — Häraf följer också, att om en bestämning i sin ordning eger en bestämning, så erhåller denna senare starkare betoning än den förra. T. ex. Den **väl** *målade* taflan. Den **utmärkt väl** *målade* taflan.

§ 8. Bestämningarnes grader.

Den bestämning, som står närmast hufvudordet, kallas en bestämning af 1:a graden; denna bestämnings närmaste bestämning blir en bestämning af 2:a graden. O. s. v.

Bestämningar af olika slag, som stå lika nära hufvudordet, eller utgöra bestämningar af samma grad, erhålla lika stark betoning. T. ex. Han begaf^{1} sig till sitt nya^{3} hus^{2} i förstaden^{3}. Gossen var i besittning^{1} af naturens^{3} bästa^{3} gåfva^{2}. Gossen var i besittning^{1} af den moderliga^{4} naturens^{3} bästa^{3} gåfva^{2}. (Naturens och bästa äro båda bestämningar till gåfva men af olika slag, ty det första är genitivattribut, det andra epitet. De äro derjemte af samma grad, ty ingen är bestämning till den andra, utan båda stå lika nära hufvudordet. På samma sätt förhåller det sig med objektet och adverbialets hufvudord, *staden* uti satsen: Hästen drager^{1} vagnen^{2} till staden^{2}).

§ 9. Förståndsbetoningens beteckningssätt.

Förståndsbetoningstecknen äro: För obetonade **ord** en *båglinie* (eller, för besparing af utrymme, en vågrät linie) *öfver* orden; för bestämningsbetoningens grader *siffror*, tecknade *öfver* orden, allt efter betoningens styrka; för motsats-

betoningen en våglinie (〰) eller ett tjockare vågrätt streck *under* motsatsleden (hvilka också kunna, särskildt i tryck, betecknas med s. k. fet stil); öfver ord, som stå i grundtonen, ett *kors*.

Anm. 1. Då subjektet eller dess hufvudord lättast igenkännes, begagnas här endast undantagsvis sist nämda tecken.

Anm. 2. Om en bestämning, som utgöres af ett hjelpord och sålunda är obetonad och obetecknad, sjelf erhåller ett begreppsord till bestämning, så erhåller den senare den betoning och det tecken, den första bestämningen skulle egt, om den varit ett begreppsord. T. ex. Man såg[1] honom glad[1]. Deremot: Man såg[1] gossen[2] glad[3].

Satsernas betoning kan betecknas på samma sätt som satsdelarnes sålunda: bestämningssatser med siffror och motstälda satser med våglinier o. s. v.

Anm. 1. Den rätta satsbetoningen fordrar en längre öfning, hvarför det torde vara nog för nybörjaren att rätt betona de särskilda orden och iakttaga, att bestämningssatsen eger en *något* starkare betoning än den sats eller det ord, som bestämmes.

Anm. 2. Strängt taget måste den siffra, som betecknar bisatsens betoningsgrad, tilläggas hvarje siffra öfver de särskilda orden i satsen, då den sålunda erhållna summan kommer att uttrycka hvarje ords betoningsgrad. T. ex. Har du hört[1] historien[2] om gossen[3], som gick[1+3] att söka[2+3] nordanvinden[3+3]? Detta leder dock, på grund af både örats och röstens bristfälliga öfning, till så stora svårigheter vid läsningen, att man i de flesta fall får nöja sig med att blott tillnärmelsevis uttrycka bisatsernas betoningsgrad.

Anm. 3. De särskilda leden uti biordnings-, hänvisnings- och motställningssatser erhålla lika stark betoning sins emellan. För att afgöra, till hvilken art sammandragna och förkortade satser höra, hvilken betoningsgrad de särskilda orden i sådana satser ega, måste man, som ofvan är nämdt, först upplösa dem.

§ 10. Bestämningsgradernas qvantitativa förhållanden inbördes.

Hvarje bestämning måste med hänsyn till ljudlängd, ljudstyrka och tonsteg stå öfver grundtonen, hvilken utgör de öfriga betoningsgradernas måttstock. Ett ord i grundtonen förhåller sig (med hänsyn till längd, styrka och ton-

steg) till en bestämning af 1:sta graden som 1 till $1\frac{1}{5}$ eller $1\frac{2}{5}$, och hvarje ny bestämning träder till den följande i ungefär samma förhållande, hvilket dock något minskas på grund af tonens tillbakadragning (jfr nedan).

Anm. 1. Att bestämningarne förete vissa betoningsgrader, betyder sålunda icke, att den ena uttalas en eller flera gånger starkare än grundtonen, betraktad som enhet, utan det plus, som den starkare betoningsgraden eger utöfver den svagare, utgör blott en större eller mindre bråkdel af enheten. Ehuru musikaliska tonförhållanden endast med svårighet låta tillämpa sig på taltonen, så skulle man kunna förtydliga nämda förhållande på följande sätt. Om man antager, att tonsteget från första till andra stafvelsen i ordet gossen, uttaladt med grundton, vore en qvint, så skulle tonsteget med hvarje betoningsgrad stiga blott en ton och den betonade stafvelsens styrka och längd ökas i förhållande till tonstegets utvidgning.

Anm. 2. Betoningsförhållandet uti en bestämning af första graden, t. ex. *gossens* i orden *gossens böcker*, skiljer sig sålunda med ungefär två tonsteg från betoningsförhållandet i ordet *böcker*, hvarvid stafvelsen *goss-* ansättes en ton lägre och stafvelsen *-en* en ton högre än motsvarande stafvelser i ordet böcker. Betonas de båda orden lika, så förlorar örat sambandet dem emellan — de uppfattas som två fristående ord, skilda åt medelst komma, eller sålunda: gossens, böcker; betonas *böcker* starkare än *gossens*, t. ex. gossens bö[1]cker, så träder ordet böcker i motsats till något annat, som tillhör gossen; betonas åter *gossens* för starkt, så träder detta ord i motsats till något begrepp af samma art, t. ex. flickans.

§ 11. Betoningens tillbakadragning.

När ett ords bestämningar i sin ordning ega bestämningar af flera grader, så är det mycket svårt, understundom omöjligt, att med rösten uttrycka betoningen fullständigt, hvarför det, i synnerhet i dagligt tal, inträffar, att ett ords betoningsgrad liksom minskas för hvarje ny bestämning som tillkommer. Man jemföre: Barnet äls[1]kade, Barnet äls[1]kade sin mo[2]der, Barnet äls[1]kade sin utmä[4]rkta mo[3]ders he[2]mvist. För att talet må blifva ledigt och naturligt, är det för de fleste nödvändigt att betona älskade i den sista satsen svagare än samma ord i första satsen. Dock är det

ett stort fel att minska betoningen till den grad, att något begreppsord kommer under grundtonen, så att t. ex. ett begreppsverb eller ett begreppsadjektiv öfverglides, såsom om det förra vore ett hjelpverb, det senare ett pronomen adjektivum. Det får sålunda icke heta: Du skall älska Gud öfver all ting; eller: Barnet älskade sin goda moders hem i st. f. Du skall älska Gud öfver all ting. O. s. v.

Då nemligen begreppsverbet *älska* öfverglides, som om det vore ett hjelpverb, så försvagas uppfattningen af begreppets innehåll för åhöraren, som ofta icke uppfattar eller uppfattar oriktigt, emedan den talande talat tanklöst eller med oriktig förståndsbetoning.

Grundregel i fråga om bestämningsbetoningen: Betona bestämningarne hellre för svagt än för starkt, dock aldrig så svagt, att någon af dem kommer under grundtonen.

Anm. Den alltför starka bestämningsbetoningen leder dels till ett onaturligt och obehagligt framstötande af ordens betonade stafvelser, dels till missförstånd med hänsyn till innehållet, emedan den starka bestämningsbetoningen af åhöraren lätt förblandas med motsatsbetoning.

§ 12. Motsatsbetoningens gradstyrka.

Ett ord med motsatsbetoning antages ega en betoningsstyrka, motsvarande en bestämningsbetoning af 3:dje graden. Man jemföre exemplen: En utmärkt väl målad tafla och **Fadren** var **svensk,** men **modren tyska** (i hvilka exempel fadren, modren, svensk, tyska och utmärkt skulle ega lika stark betoning).

§ 13. Öfversigt öfver de allmänna reglerna för förståndsbetoningen.

I. *Under grundtonen (eller såsom jemförelsevis obetonade) stå hjelporden: artikel, hjelpverb, preposition, konjunktion och egentligt pronomen, så vida de icke skola er-*

hålla motsatsbetoning. T. ex. Han skulle hafva afstått sina rättigheter åt den äldste brodern, om den senare så velat. (Deremot heter det: Han skulle hafva uppoffrat ***sina*** *rättigheter, men icke* ***brodrens.****)*

II. Uti grundtonen står, så vida ingen motsatsbetoning eger rum, subjektet, då det är ett begreppsord. T. ex. Solen lyser. Natten är skön.

Är subjektet uttryckt i flere ord, står endast hufvudordet, då detta är ett begreppsord, i grundtonen. T. ex. Att arbeta både med ***själens*** *och* ***kroppens*** *krafter är nödvändigt.*

III. Öfver grundtonen stå begreppsorden, när de utgöra bestämningar.

Bestämningsbetoning tillkommer sålunda:

1) *Predikatsverbet. T. ex. Hästen drager.*
2) *Verbalbestämningarne objekt och adverbial. T. ex. Hästen drager vagnen till staden.*
3) *Attributsbestämningar af alla slag:*
   a) *Omedelbart adjektivattribut (epitet). T. ex. En hederlig man.*
   b) *Omedelbart substantivattribut (apposition). T. ex. Karl, konungen af Sverige.*
   c) *Adverbsattribut. T. ex. Han är mycket god.*
   d) *Genitivattribut. T. ex. Gossens bok.*
   e) *Prepositionsattribut. T. ex. En man af heder. En tunna säd. Konsten att läsa.*
   f) *Predikatsfyllnad (subjektiv och objektiv). T. ex. Gustaf II Adolf var stor. Den bildade verlden kallade Gustaf II Adolf stor.*

IV. Bestämningens bestämning får starkare betoning än bestämningen sjelf. T. ex. En särdeles väl utarbetad uppsats.

V. Bestämningar af samma eller olika slag, som stå lika nära hufvudordet, erhålla samma betoningsgrader. T. ex. De nya, bruna hästarne drogo med stor ansträngning den tunga vagnen.

VI. Öfver grundtonen stå både begrepps- och hjelpord, när de erhålla motsatsbetoning.

Motsatsbetoning tillkommer:

1) Ord med ovilkorligt motsatt betydelse, antingen de stå i samma eller olika satser af ett tankesammanhang. T. ex. Den ***elake*** *afundas den* ***ädelsinnade.*** *Den* ***rike*** *var väl utrustad till* ***kroppen,*** *den* ***fattige*** *till* ***själen.***

2) Motstälda och motsvarande satsdelar i motställnings- och jemförelse-satser. T. ex. ***Du*** *är ett* ***barn,*** *men* ***han*** *är en* ***man.*** *Än* ***regnar*** *det, än* ***blåser*** *det.*

KAP. II.

Under grundtonen (så vida ej motsatsbetoning eger rum).

§ 1. Artikel och hjelpverb.

Artikel (fristående) och *hjelpverb* stå under grundtonen, emedan de ej äro verkliga begrepp, utan endast tjena att bilda olika former af begreppsord. (Jfr sid. 142!)

a) *Artikeln*, så väl den obestämda en, ett, som den bestämda fristående den, det, de. T. ex. En god man.*) Ett godt barn. Den ädle mannen. Det goda barnet. De vackra hästarne.

Anm. Räkneordet en, ett har bestämningsbetoning. T. ex. Ett barn (till skilnad från två, tre o. s. v.).

---

*) Subjektsorden uti dessa och följande exempel erhålla ej grundtonstecknet.

b) *Hjelpverben*, så väl de *temporala*, *hafva*, *skola*, som de *modala*, *skola*, *må*, *måste (månde)*, *kunna*, *vilja*, *böra*, *torde*, *tör*, och de *passivbildande vara*, *varda*, *blifva* samt i vissa uttryck *få*, *låta*, *komma*, *lär*. T. ex. Gossen har gått. Gossen skall hafva läst. Det skulle kunna hända. Han borde skämmas. Jag skulle vilja göra det. Det torde kunna ske. Han lär komma att spela en dålig fiol. Man får väl taga seden, dit man kommer. Han är blifven girig på äldre dagar.

Anm. När ett såsom hjelpverb begagnadt ord står såsom sjelfständigt verb, erhåller det naturligtvis betoning. T. ex. Gud är. Gud varder ej. Han har (= eger) penningar. Modren lär (= undervisar) barnet. Han vill det goda. Barnet kan (= har lärt) sin lexa.

§ 2. Egentliga pronomen.

Dessa stå under grundtonen, emedan de ej sjelfva äro begrepp, utan stå i st. f. sådana, eller erhålla sin betydelse i satsen endast genom att sättas i förhållande till de begrepp, i hvilkas ställe de stå. Sålunda skulle orden min, dina, de o. s. v. vara betydelselösa, om det ej funnes några bekanta personer, saker, eller förhållanden, till hvilka de hänförde sig.

a) *Personliga pronomen: jag*, *du*, *han*, *hon*, *det*, *vi*, *I*, *de* med sina former *mig*, *dig*, *oss*, *hans*, *honom* o. s. v. samt tilltalsordet *Ni*. T. ex. Jag går. O. s. v.

Und. När ett fristående personligt pronomen står tillsammans med en preposition, erhåller pronomen betoning, som om det vore ett begreppsord. T. ex. Han fick boken af honom. Gossen läste sin lexa hos mig.

1. För betoningen af pronomen i sådana uttryck som det är *han*, huset är *hans* o. s. v. ligger en dold motsats till grund. *Huset* är *hans* (och *ingen annans*) o. s. v. (jfr om motsatsbetoning).

Anm. Att tilltalsordet *Ni* stöter örat eller ljuder ohöfligt, beror ofta derpå, att det uttalas med betoning i st. f. att öfverglidas. *Ni* kan nemligen ej få annan betoning än motsatsbetoning, och ett betonadt *Ni* väcker sålunda ofta tanken på ett förhållande mellan en underordnad (den tilltalade) och en öfverordnad (den talande).

b) *Det reflexiva sig* och *de reciproka hvar andra, hvar annan.*

Detta senare pronomen, sammansatt af hvar och det ogentliga pronomen andra, annan, innebär en motsats och erhåller derför ofta motsatsbetoning, men ännu oftare bestämningsbetoning. T. ex. Han roar sig. Vi beflita oss derom (om det). De hjelpa **hvar andra** (en hvar hjelper den andre). De gingo ut på landet hvarannan, eller hvar annan, eller **hvar annan** (det senare mera sällan) söndag.

c) *Possessiva: min, mitt, din, sin, vår, edert* o. s. v. T. ex. Hedra dina föräldrar. Vår Gud är oss en väldig borg.

Und. När ett sådant pronomen adjektivum sättes efter sitt hufvudord, erhåller det ofta qvantitativ betoning på grund af känslobetoningen. T. ex. Moder min. Fader vår.

Anm. 1. I uttrycken huset är *mitt* o. s. v. betonas *mitt* af samma skäl som *hans* i uttrycket: huset är *hans.*

Anm. 2. I uttrycken: de *mina*, de *dina*, de *sina*, de *våra*, der pronomen possesivum erhåller betoning, har det senare ordet förlorat egenskapen af pronomen, all den stund det ej står i st. f. något nomen t. ex. *slägtingar, närmaste,* utan bildar tillsammans med ordet *de* ett uttryck, som är *liktydigt* med uttrycket min *familj*, mina *närmaste* eller de, som tillhöra min familj. Det samma gäller om det betonade *sitt* i sådana uttryck som: Man bör vårda sitt o. s. v., der sitt ej står i st. f. något visst nomen, utan är liktydigt med uttrycket *allt hvad som tillhör personen sjelf.*

Regel: När ett pronomen, med eller utan artikel, blir till innehåll liktydigt med ett begreppsord, erhåller det begreppsordets betoning.

d) *Demonstrativa* och *Determinativa: den, denne, desse* o. s. v.
T. ex. Denne man är soldat. Dessa barn hafva lärt att slöjda.

1. Dessa pronomen, som just äro till för att hänvisa på något till skilnad från något annat, erhålla ofta motsatsbetoning, om än motsatsens andra led då är doldt. I synnerhet inträffar detta, då hufvudordet är bestämdt af en relativ bisats. T. ex. **Den** konung, hvilken **vi** kalla störst (till skilnad från *andra* konungar, som andra gifva detta binamn). Satsen kan äfven läsas utan sådan betoning: Den konung, som vi kalla störst.

Und. När pronomen *den* eller *desse* stå ensamma utan hufvudord och bestämmas af en relativ bisats, erhålla de begreppsordets bestämningsbetoning. T. ex. Den (= den menniska) är icke galen, som rädes för det onda. Den är icke fattig, som råder öfver sitt.

2. Ordet *der* i den *der*, de *der*, som kan betraktas såsom adverbial i en underförstådd sats (den som är eller fins der), erhåller ofta betoning och alltid, när den der står ensamt eller liktydigt med det der föremålet. T. ex. Jag tycker om den der. Jag tycker icke om den der menniskan (*der* kan i ett sådant uttryck betonas eller ej.)

3. *Samme* i den samme, äfvensom *dylik, slik, sådan, likadan* äro adjektiv med demonstrativ betydelse, men betonas helst som nominaladjektiv. T. ex. En sådan man. Sådan var han, när han kom ur striden.

e) *Interrogativa: hvem (ho), hvilken, hvars, hurudan* o. s. v.
T. ex. Hvem har gjort detta? Jag vet ej, hvem som företagit sig detta arbete. Säg, hvad du vill.

I direkta frågor erhåller frågeordet ofta motsatsbetoning. T. ex. ***Hvem*** (Peter, Karl, Axel o. s. v.) har gjort detta? eller också ligger en sinnesrörelse (nyfikenhet, oro, vrede) till grund för frågan, hvarför frågeordet, i synnerhet när det står ensamt, ofta erhåller stark känslobetoning.

f) *Relativa: som, hvilken (hvars).* T. ex. Den, som **söker, han finner.** Hon såg, som den, som söker, ser.

g) *Indefinita: man* och *en (ens).* T. ex. Mot en sådan en Hvad man sig tyckte vara (medelbart attribut eller s. k. predikatsfyllnad) re'n.

1. För öfriga ord, som pläga räknas hit, nemligen *alle, mången, flere, annan, somlige,* och hvilka stå på gränsen till vanliga adjektiv, ehuru de i vissa talesätt erhålla en oegentlig betydelse, gäller regeln, att de i den senare (pronominela) bemärkelsen *icke* betonas, men deremot erhålla betoning, så snart de begagnas i bestämd adjektivisk betydelse. Orden *få, färre, ende, ömse* få nästan alltid betoning. T. ex. Alla menniskor tycka om honom (alla = de fleste som känna honom). Mången (= en och annan), som knappt kan gå, tror sig kunna flyga. Flere (= åtskilliga) menniskor drunknade. Deremot: Alla menniskor äro dödliga. Många menniskor sitta ännu i mörker och dödens skugga. **Anders** har **flere** (motsats) barn än **brodren.**

2. *Sjelf* framför sitt hufvudord betonas vanligen icke, hvaremot hufvudordet får motsatsbetoning; står det efter hufvudordet, erhåller sjelf vanligen motsatsbetoning. T. ex. Sjelfva **saken** lemnades oberörd. Deremot: Saken **sjelf** var vigtig. Saken talade för sig **sjelf.** Om gubben haft förstånd, han **sjelf.**

3. Orden *få, ende, ömse* erhålla nästan alltid bestämningsbetoning; *färre* och *flere* motsatsbetoning, när de be-

gagnas såsom verkliga komparativ. Står något af dessa ord som bestämning till ett annat indefinit adjektiv, erhåller det i vårdadt tal bestämnings- eller motsatsbetoning. T. ex. Ingen enda man räddades.

§ 3. Prepositioner och konjunktioner.

Dessa ord stå under grundtonen, emedan de icke uttrycka verkliga begrepp utan endast förhållanden mellan begrepp och satser (jfr ofvan sid. 142).

Alla s. k. egentliga prepositioner, äfvensom infinitivmärket att, äro i regeln obetonade. Hit höra *af*, *åt*, *om*, *till*, *med*, *vid*, *ur*, *för*, *från*, *öfver*, *under*, *efter*, *ofvan*, *bakom*, *kring*, *genom* o. s. v.

Und. Vissa tvåstafviga prepositioner, t. ex. öfver, under, ifrån, betonas ofta till sammans med ett fristående pronomen (utan att propositionen hör till verbet [se längre ned]). T. ex. Han kastade kappan *öfver* sig.

1. Skilnaden mellan egentlig preposition och preposition i adverbiel ställning.

Man iakttage noga denna vigtiga skilnad. Prepositionen uti egentlig mening uttrycker ett förhållande mellan flere nomen eller mellan nomen och verb; t. ex. En man af heder. Han vandrar på kryckor. Då prepositionen deremot står i adverbiel betydelse, utgör den blott en från verbet aflöst och efter det samma ställd partikel med adverbiel betydelse. Såsom del af verbet blir den efter verbet ställda prepositionen alltid betonad eller bibehåller den betoning han skulle hafva egt, om han sammanskrifvits med verbet, hvaremot det senare i regeln förlorar sin betoning. (Partikelns betoning angifver, att de båda orden äro med hvar andra organiskt förbundna äfven efter skilsmessan. T. ex. Åtgå, gå åt; öfverköra, köra öfver o. s. v. Sålunda: Tjugo ris papper hafva gått åt till boken. Han körde öfver barnet. Deremot: Han har gått åt staden till. Vagnen körde öfver bron. I förra fallet heta verben: åtgå (gå-åt), öfverköra (köra-öfver), i senare fallet: gå, köra.

2. Förhållandet mellan partikelns ställning och verbets betydelse.

Verbet med sin partikel efter sig eger vanligen en mera ursprunglig eller sinlig betydelse, då deremot verbet med partikeln fäst framför (som prefix) erhåller en mera härledd och osinlig betydelse. T. ex. Man går-in genom en dörr, men ingår på ett förslag. Man sätter-öfver (till häst) ett dike, men öfversätter en bok. Man hoppar-öfver en lina, men öfverhoppar ett ställe i en skrift o. s. v.

Ofta igenkännes prepositionens adverbiela ställning derpå, att verbet eger en helt annan betydelse, än då det står för sig eller åtföljes af en preposition, som hör till ett följande nomen, och hvilken till sammans med detta utgör en särskild satsdel. I förra fallet kan adverbialet åtföljas af ett annat adverbial (bildadt af preposition och nomen), hvilket i senare fallet ej är möjligt. T. ex. Han helsade på hos (= besökte) fadren; men: Han helsade på fadren (visade honom höflighet). Han sätter af med fart (= sätter sig fort i rörelse); men: Han sätter (= planterar) af en viss sort potater. Fartyget sätter på (= grundstöter) vid en sandbank. Modren håller af (älskar) sin son, och derför afhåller hon honom från dåligt sällskap. Man står mot (motstår) begärelsen, fienden o. s. v., men står (stödd, lutad) mot en dörrpost. Han tillbjöd sin tjenst och lofvade att bjuda till efter bästa förmåga för att hinna bjuda till bröllopet. Den sätter ofta lifvet till (tillsätter), som sätter sin lit till lyckan. Att göra sig till (vara onaturlig i sitt sätt) är att göra sig till narr. Nu tillkommer det honom att komma till (besöka) mig, när han kommer till landet.

Understundom synas både begreppsverbet och en följande till ett nomen hörande preposition (i adverbiel ställning) blifva obetonade, hvilket dock beror på, att den till verbet hörande partikeln bortfallit. T. ex. Han sprang eller hoppade i sjön (han sprang ned i sjön). Ännu mera förkortadt heter det: hoppa i (liktydigt med att hoppa ned i vattnet). Deremot skulle: Han hoppade i sjön betyda, att han hoppade på sjöbottnen eller något dylikt.

Samma förhållande eger rum med det adverbiela *när* i uttrycket vara *när* någon o. s. v. samt i det från tyskan lånade *förbi*, hvilket ofta antager en adverbiel ställning och derför betonas. T. ex. Han gick förbi här i går.

3. Oegentliga partiklar.

Sådana uttryck som: *i trots af*, *i mån af*, *till följd af*, *i jemförelse med*, *på grund af*, *för — skull* m. fl. betonas enligt reglerna. T. ex. I trots af sin föresats hängifver sig den svage åt lasten.

Anm. 1. De participiela bildningarne *undantagandes*, *angående*, *rörande*, *beträffande*, *vidkommande* liksom uttrycken *i anseende till*, *med hänsyn till*, *med afseende på* äro vacklande med hänsyn till betoningen, men förekomma oftast obetonade såsom verkliga prepositioner. T. ex. Rörande denna sak. Deremot: Rörande honom till tårar.

Anm. 2. I sådana uttryck som: Det förblifver oss emellan: det är ej mig emot; har den betonade prepositionen förlorat sin ursprungliga karakter och bildar jemte hufvudordet ett slags medelbart attribut med motsatsbetoning, hvarvid det andra ledet (hvilket i först nämda ex. kunde heta: — men får ej meddelas *andra* o. s. v.) är underförstådt.

Oaktadt, *oansedt*, *oafsedt*, *oberäknadt*, som likaledes begagnas såsom ett slags prepositioner, få vanligen betoning, då de sättas efter ett hufvudord i neutrum, tillsammans med hvilket de då synas återtaga sin egenskap af particip. Detta oaktadt. Oaktadt all vaksamhet bortstulo de hans egendom.

§ 4. Konjunktionens begrepp.

Fasthåller man, att konjunktion är en bindepartikel. så gäller regeln, att konjunktionerna äro obetonade, så snart de ej träda i motsatsförhållande.

§ 5. Skilnaden mellan konjunktionens och adverbets betoning.

Till adverben höra: *än — än*, *först — sedan — så — vidare — slutligen*. (*Sedan*, då ordet begagnas ensamt, kan äfven vara konjunktion.) *För det första — andra — tredje* o. s. v. äro adverbiela uttryck. *Än adverb*, *än konjunktioner* äro: *dock*, *ändock*, *ändå*, *likväl*, *deremot*, *fastmera*, *icke desto mindre*, *det oaktadt*, *alltså*, *derför*, *följaktligen*, *än*.

Såsom konjunktioner: t. ex. **Ryssland** är större än **England. Han gick,** när den **andre kom.** Då han gick derifrån, hade han glömt sin vrede. Ingen talade, sedan anföraren yttrat sig. Om du är god, så blir du glad. Han lyckades derigenom (adverbial), att han var ihärdig. Om du går till staden, så helsa min bror.

Såsom adverb: t. ex. An fins en flik af Finlands gamla färger qvar. Klockan slog ett, och då gick han. Gustaf II Adolf regerade till 1632, sedan kom Kristina på tronen, derefter (regerade) Karl X och Karl XI samt slutligen Karl XII. Att skämta ibland är tillåtligt. Må det ske så. Hon var så snäll, att hon blef afhållen af alla, som kände henne.

§ 6. Motsvarighetsförhållandet mellan konjunktion och adverb.

Ofta motsvaras ett adverb i ena satsen af en underförstådd eller uttryckt konjunktion i den andra, i hvilket fall adverbet borde betonas enligt regeln, ehuru detta i dagligt tal ej sker. I fall (adverb) du går till staden, (så) helsa min bror. Han går så snart, (som) han fått sin lön. Krukan går så länge till vattnet, (till dess) att hon spricker. Jag är så glad (att jag ej kan uttrycka det.)

Und. Adverbsattributet *så* förlorar i dagligt tal och i bunden stil oftast sin betoning och nedsjunker derigenom till ett tomt fyllnadsord.

Understundom stå de hvar andra motsvarande adverben och konjunktionerna till sammans i en sats, hvilken kan betraktas såsom ett slags apposition till adverbet, i hvilket fall det senare bör betonas, ehuru sådant vanligen icke sker, i det adverb och konjunktion betraktas såsom en sammansatt konjunktion. T. ex. Derför eller derigenom (adverb) att du ångrar dig (appositionssats), blir ej din onda gerning ogjord.

Sättes bisatsen inom komma, blir förhållandet tydligare: Derför, (nemligen) att du ångrar dig, blir ej o. s. v. Derigenom att, derför att, till dess att, under det att och dylika äro följaktligen sammansättningar af adverb och konjunktioner och kunna merendels skiljas genom komma, ehuru detta vanligen ej iakttages.

Anm. 1. *Dock, ändock, ändå, blott, äfven* få ofta motsatsbetoning.

Anm. 2. Hjelpord, i synnerhet pronomen men äfven hjelpverb. erhålla ofta betoning, när de hänvisa på eller stå i st. f. ett starkt betonadt begreppsord. T. ex. — — fick sitt bröd af *den* (torfvan). — — hvad man sig tyckte *vara* (en betydande person) o. s. v.

KAP. III.

Uti grundtonen (så vida ej motsatsbetoning eger rum).

1. *I grundtonen står* — så vida ej motsatsbetoning inträder — *subjektet eller,* då detta utgöres af flera ord, *dess hufvudord, när detta är uttryckt medelst ett begreppsord.* d. v. s. ett nomen eller ett begreppsverb i nominalform. T. ex. Gossen är flitig. Den gode bör ega ett oförskräckt hjerta. Att läsa är en konst.

Anm. Ett pronomen såsom subjekt står sålunda icke i grundtonen. T. ex. Jag går till staden.

2. Består subjektet af flere ord, både begrepps- och hjelpord, få endast de förra betoning och af dessa åter får endast hufvudordet grundton och de öfriga begreppsorden

bestämningston.. T. ex. Att hafva offrat sitt lif för fäderneslandet är berömvärdt. Att vara hemma är bäst. Det goda barnet är sina föräldrars glädje.

KAP. IV.

Öfver grundtonen.

A) Bestämningsbetoningen.

Begreppsordet såsom bestämning får starkare ton än begreppsordet såsom bestämbart. T. ex. En skrifven uppsats. En väl skrifven uppsats. En utmärkt väl skrifven uppsats. En man af heder. En man af bepröfvad heder. Han begaf sig till sitt nya hus.

Bestämningsbetoningen faller alltså svagare eller starkare, allt efter som bestämningarne stå mer eller mindre nära hufvudordet, på följande satsdelar, då dessa utgöras af begreppsord.

§ 1. Predikatsverb och verbalbestämningar.

1. *Predikatsverbet.* T. ex. Fadren lefver. Rosen blommar.

Anm. Verbet förlorar i dagligt tal sin ton i vissa uttryck, der det upphört att ega sin egentliga betydelse och sammansmält med bestämningen till ett enda begrepp. T. ex. Stå brud, stå lik, stå grön, hvit. Skogen står grön. Träden stå hvita. Hit höra äfven uttrycken: Gå på kalas, gå i skola, sitta på gymnasium, sitta i högsta klassen, ligga vid akademien m. fl.

2. *Verbets bestämningar: objektet och adverbialet.* T. ex. Kejsaren utdelade belöningar åt sina soldater för deras i slaget vid Jena ådagalagda mannamod.

Anm. 1. Då adverbet begagnas blott som fyllnadsord eller förlorar sin betydelse som bestämning, blir det obetonadt. Såsom dylika ord brukas adverben nog, väl, m.

fl., interjektionerna ja, nej, nå o. s. v. T. ex. Ja, det kan nog vara sant. Nå, hur går det? (Är anledningen till sådana uttryck som de sist nämda vigtig, betonas orden, framför allt interjektionerna ja och nå.)

Anm. 2. Genom slitning har adverbialet *ej* i dagligt tal nedsjunkit till ett obetonadt fyllnadsord.

§ 2. Attributsbestämningar.

1. *Omedelbart attribut af alla slag.*

a) *Adjektivattribut* (epitet) (hvartill äfven höra räkneord, så väl grundtal som ordningstal). T. ex. Den kloke Gustaf Vasa. Hvarför har menniskan fått två öron?

Und. Epitetet betonas ej, då det sammansmält med hufvudordet till ett enda begrepp, t. ex. Svenska Akademien; eller utgör ett sådant kännetecken hos begreppet, att dess nämnande är öfverflödigt, t. ex. ett litet barn, ett litet torp, min käre vän; eller slutligen står som en tom prydnad, t. ex. ödmjukaste tjenare.

Anm. Försöker man i dylika uttryck gifva bestämningarne en, om också obetydligt, starkare betoning än hufvudorden, så uppstår en helt annan mening. Det heter då: Svenska Akademien (i motsats till en annan, t. ex. den franska); det lilla barnet (till skilnad från ett större); uttrycket min käre vän innebär, att käre erhållit känslobetoning t. ex. vid öfvertalande, eller kan det betyda: min vän, som är kär i någon; ödmjukaste tjenare får lätt en anstrykning af löjlighet, af krypande eller t. o. m. af hånfull ödmjukhet.

b) *Substantivattribut* (apposition och genitivattribut). T. ex. Gustaf, kronprins af Sverige, är tillika Norges kronprins. Uti Döbelns, den finske generalens, historia finnes månget ärorikt blad.

Anm. I sådana uttryck som: konungariket Sverige, staden Rom o. d. torde det första ordet få anses hafva sammansmält med det följande till ett begrepp och derför

förlorat sin betoning. Det samma torde gälla om titelordets ställning till personens namn. T. ex. Konung Karl, grefve Brahe, general Adlersparre, herr Andersson.*) Deremot måste tillnamnet anses såsom en verklig bestämning till förnamnet såsom sjelfständigt hufvudord, vare sig att det förra är uttryck för en personlig egenskap, eller angifver den ort eller den slägt, till hvilken personen hör. T. ex. Karl den djerfve, Arvid Småländing, Synnöve (från) Solbakken, Axel Andersson.

Attributsförhållandet uttryckes äfven medelst prepositionen framför vissa adliga tillnamn. T. ex. Louis de Geer. Bernhard von Beskow.

c) *Adverbsattribut.* T. ex. En särdeles vacker tafla. Han kom just nu.

2. *Medelbart attribut* eller s. k. subjektiv och objektiv predikatsfyllnad samt prepositionsattribut. T. ex. Han är god (subj. predikatsf.). Gustaf utropades till konung. Han utnämde sin son till tronföljare (obj. predikatsf.). Konungen af Sverige (prepositionsattribut).

Anm. Det medelbara attributet är tillika omedelbar bestämning (adverbial) till verbet, hvarför ordet konung i ofvan anförda exempel bör betecknas med ².

B) **Motsatsbetoningen.**

§ 1. Närmare bestämning af motsatsbetoningens begrepp och ändamål.

1. Den öfver grundtonen liggande betoning, som hvarje ord, oberoende af sin ställning i satsen, kan erhålla, då det träder i motsatsförhållande till ett annat ord eller uttryck

*) Vill man deremot antaga, att det första ordet i dylika uttryck står i grundtonen, så skulle det andra ordet vara bestämning och derför betonadt. I franskan visar sig tydligare än i svenskan, hvilket ord, som är bestämning. T. ex. La ville de Paris. Le royaume de Suède. Le mois de Juin. Le nom de Louis. Utan tvifvel har det i nyare tider förslitna ordet herre ursprungligen varit hufvudord, emedan hvarje herre i forna dagar var herre till en besittning.

i samma eller annan sats af ett föreställningssammanhang, kallas *motsatsbetoning*.

2. Motsatsbetoningen åsyftar att dels medelst tonens styrka och längd, dels genom tonläget framhäfva de ord, som utgöra led i ett motsatsförhållande. Motsatsbetoningens styrka och tonsteg äro närmast att jemföra med en bestämningsbetoning af tredje graden (jfr s. 145). Hvad åter tonhöjden angår, så märkes, att ena ledet i motsatsförhållandet — ofta det första — ansättes i högre ton än det andra. T. ex. **Systern** är **gladlynt, men brodern** är **tungsint.** Skall det ena af motsatsleden starkare framhållas än det andra, så sker detta icke blott medelst ökad ljudstyrka, ljudlängd och större tonsteg, utan äfven genom ökad tonhöjd. T. ex. Hans **fader** är god och hederlig, men du skulle hafva sett hans **moder! Rider** du, eller **åker** du? I dessa exempel utgöra: systern — brodern, gladlynt — tungsint, fader — moder, rider — åker motsatsförhållanden.

Anm. Svarar någon på sistnämda fråga, så uttalar han vanligen begreppsorden i satserna: »Jag rider», eller »Jag åker» i samma tonhöjd som den, hvarmed frågaren uttalat dem.

§ 2. Skilnaden mellan bestämnings- och motsatsbetoningen.

Motsatsbetoningen skiljer sig från bestämningsbetoningen deruti:

att den kan träffa så väl begreppsord som hjelpord;

att den hufvudsakligen beror ej på ordens ställning i satsen, utan på meningens eller tankens innehåll;

att de ord, som erhålla motsatston, alltid utgöra led i ett förhållande;

att dessa led kunna befinna sig så väl i samma som i olika satser af samma tankesammanhang;

att betoningen åsyftar icke blott att framhäfva ett visst ord eller uttryck, utan också att för erinringen fram-

kalla ett annat ord eller uttryck, till hvilket det förra står i förhållande;

att slutligen det ena ledet ej behöfver vara i ord uttryckt, utan ofta är underförstådt.

Anm. Ur den senare synpunkten är motsatsbetoningen ett märkligt, utom den vanliga språklärans regler liggande, medel att göra talet kortfattadt. Derjemte vittnar motsatsbetoningen på ett synnerligen kraftigt sätt derom, att vi jemte orden ega ett annat vigtigt medel för att uttrycka inre tillstånd, nemligen betoningen.

§ 3. Begreppsordet kan på samma gång erhålla bestämnings- och motsatsbetoning.

Begreppsord, som erhålla motsatsbetoning, bibehålla derjemte sin bestämningsbetoning. T. ex. Den **late tjenaren** fick en **god husbonde** Han har **mycket i** sig, **litet på** sig. Det **är** (verkligen) **icke** sant (men kunde vara sant). Antingen är man **ensam** eller i **sällskap**. Jag talar nu icke om **en** (obest. art.) **man** utan om **mannen**.

Anm. Då motsatsernas riktiga framhållande medelst betoningen utgör ett nödvändigt vilkor, för att det framsagda innehållets vare sig sanning eller skönhet må komma till sin fulla rätt, så är det af stor vigt att, innan läsningen börjar, tillse, huruvida i det föreliggande stycket finnas några motsatsförhållanden. (Jfr Allm. regler för välläsningen.)

§ 4. Motsatsbetoningens indelning.

Motsatsbetoningen indelas i *ovilkorlig* och *vilkorlig.*

1) *Den ovilkorliga motsatsen.*

Ord med ovilkorligt motsatt betydelse kunna erhålla motsatsbetoning (eller sättas emot hvar andra), antingen de stå i samma sats eller olika satser af samma tankesammanhang och antingen med eller utan särskilda motsättande konjunktioner eller andra motsättningsord och oberoende af, om de utgöra motsvarande satsdelar. T. ex. **Liten** tufva stjelper ofta **stort** lass. **Liten** och **käck** stoppar stundom en **stor** (som

icke är käck) i säck. Man gör icke **rak** käpp af **krokigt** trä. **Fula skinn** kunna döljas under **vackra klutar.** Gud låter sin sol skina öfver **rättfärdiga** och **orättfärdiga.** Alltför **spetsig** blir snart **slö.** Af **sött vin** blir **sur ättika.** Af **morgonlöje** blir **aftongråt.** *) **Älska** (= du skall älska) din **broder,** men **hata** hans **fel.** **) Man blir icke **sjelf hvit** af att **svärta andra. Kärlek** utan **genkärlek** är en **fråga** utan **svar.** Ju **fetare köket** är, desto **magrare** blir **testamentet.** ***) Ingen är så **lång,** att han ej behöfver **sträcka** sig; ingen är så **liten,** att han ej behöfver **bocka** sig. Hvad gagnar **mycket veta** och **intet göra? Hoppas,** när dig går som **värst; frukta,** när dig går som **bäst!** Ju **mer** du dricker, dess **mindre** vet du, hvart ditt vett tar vägen.

Lång omväg
till **ovän** är,
fast hans gård vid **vägen** vore;
men till **god vän**
går det **genvägar,**
vore han än **fjerran** faren.

Ljuf varder **led,**
som för länge qvar
på en **annans** bänkar bidar.

---

*) De sammansatta ordens båda led träda här i motsats till hvar andra, hvilket har till följd att accenten fördelas och hvartdera af orden upplöses i tvenne.

**) Det hela sättes här i motsats till en af sina bestämningar.

***) Köket och testamentet äro bildliga uttryck för den allmänna motsatsen mellan det förstörda och det sparade.

Ack, jag vill **lefva**,
jag vill **dö** i Norden!*)

Och **sorg** är ändan,
Som skriften sagt,
Uppå all **glädje**
Och **glans** och **makt**.

2) *Den vilkorliga motsatsen.*

I vilkorlig motsats stå alla olika ord af samma slag, hvilka utgöra motsvarande satsdelar i motstälda satser, förbundna medelst motsättande eller inskränkande konjunktioner; eller *hvilka sättas i motsats till hvar andra genom motsättande adverb eller andra ord, som innebära en motsättning eller en jemförelse, utan att satsdelarne sjelfve behöfva vara till innehållet motsatta.*

1. Utgöras de motsvarande satsdelarne af samma ord, uppstår naturligtvis ingen motsats mellan dessa. T. ex. (mellan subjekten i satsen) Han är **god**, men han kan också vara **ond**. Deremot: **Hon** är **god**, men **han** är **sträng**.

2. De motsättande, i synnerhet de inskränkande, adverben erhålla ofta motsatsbetoning jemte de ord, som utgöra motsatsens egentliga led. T. ex. Ehuru (eller **ehuru**) han var **häftig**, var han **dock** **rättvis**.

I synnerhet betonas adverbet eller konjunktionen, när motsatsens ena led är underförstådt, liksom för att bestämdare rikta uppmärksamheten på det senare. T. ex. **Små** grytor hafva **ock** öron (icke blott de stora). Hon var **dock** (i trots af sina fel) den store Gustaf Adolfs dotter.

---

*) Egentligen en adversativ satsförbindelse: jag vill (ej blott) lefva, (utan) jag vill (också) dö i Norden.

§ 5. Olika slag af motsättningsord.

Motsatsbetoning faller sålunda på motsvarande satsdelar (uttryckta medelst olika ord), då satser eller satsdelar äro stälda i förhållande till hvar andra:

a) medelst adversativa konjunktioner (men, utan) eller adversativa adverb (deremot o. s. v.) eller en förbindelse af konjunktion och adverb (icke blott — utan äfven). T. ex. **Fadren** är af **svensk**, men **modren** af **tysk** härkomst. Tacka icke **mig**, utan tacka **Gud** för din räddning. **Hästen** var **ful**, (men) deremot var **vagnen vacker**;

b) medelst inskränkande konjunktioner eller genom dylika adverb (ehuru, fastän, om än, oaktadt, änskönt, dock, likväl, fast mera, icke desto mindre, eljest);

c) medelst partitiva konjunktioner eller adverb (dels—dels, än—än, ibland—ibland, först—sedan—så—vidare—slutligen, för det första, andra, tredje o. s. v.);

d) medelst disjunktiva konjunktioner (antingen — eller, hvarken — eller [ej heller]);

e) medelst en komparativ. T. ex. **Han** springer fortare, än **du**. **Han springer** fortare, än **du åker**. **Hans häst** är icke så god som **din**. **Hans oxe** är lika så god som **din häst**.

När en positiv i ena satsen motsvaras af en komparativ eller superlativ i den andra, få båda betoning. T. ex. När **kärare kommer**, måste **kärt vika**. **Fort** kom han **in**, men **fortast ut** igen.

f) Efter sådana ord som *just, verkligen, afgjordt,* när de begagnas för att framhålla en motsats. T. ex. **Just han** (underförstådt: och ingen annan) har föröfvat detta **dåd**. Detta är **verkligen vackert** (när man väntat motsatsen eller någon lägre grad af en viss egenskap o. s. v.)

Detta är **afgjordt fult** (i motsats mot andras oafgjorda eller tvekande tycken i detta hänseende).

Anm. I sådana uttryck erhåller äfven det motsättande adverbet motsatston (jfr nedan). Samma förhållande inträffar (såsom ofvan är anmärkt) med sjelf, i synnerhet när det sättes efter hufvudordet.

g) När satsdelar i tvenne med hvar andra förbundna satser omkastas, så att t. ex. den enas subjekt blir objekt eller predikatsbestämning i den andra, så erhålla de motsatsbetoning. T. ex. **Drängen** slog **hästen**, och **hästen** slog **drängen**. Faller **krukan** på **stenen**, så spricker hon, och faller **stenen** på **krukan**, så spricker hon **också**. (Andra ledet till **också** är ett underförstådt **icke blott** [då krukan faller på stenen o. s. v.].) Var icke så **arg**, att **du** biter **gåss** och icke så **from**, att **gässen** bita **dig**.

Anm. 1. Stundom kan ett af leden sjelft innebära en motsats, t. ex. jag vill hvarken vara **herre** eller **dräng**, utan min **egen man** (jfr nedan).

Anm. 2. Om de särskilda leden i ett motsatsförhållande äro uttryckta i flere ord, så erhålla endast de ord motsatsbetoning, som sins emellan utgöra motsatser. Framför allt gäller detta om hjelporden. T. ex. Den **ene** går **stugan** kring, men den **andre** vandrar upp till **Svea ting**. I detta exempel motsvaras **ene** och **stugan** i det ena ledet af **andra** och **Svea ting** i det andra, hvarför blott dessa ord men icke de öfriga erhålla motsatsbetoning.

§ 6. Underförstådda och förtäckta motsatsled.

Motsatsförhållandet kan vara dunkelt uttryckt, då antingen det ena ledet är underförstådt (delvis eller helt och hållet), eller också då ett eller båda leden äro framstälda i sådana ord, att motsatsen döljes eller kan blifva tvifvelaktig (förtäckt motsats). I förra fallet gäller regeln: *upp-*

sök motsatsernas underförstådda delar; i senare fallet: *reducera motsatsförhållandet eller bringa tanken uti det förmodade motsatsförhållandet under en allmännare och enklare form.*

Anm. I tydligt och uttrycksfullt tal framträder den underförstådda delen ovilkorligt för åhöraren blott genom den talandes betoning. T. ex. Går du till staden? hvilken fråga kan betonas på mångahanda sätt, utan att åhöraren i allmänhet misstager sig om det underförstådda ledet. T. ex. **Går** du till staden? Går **du** till staden? Går du **till** staden? Går du till **staden?** Svårare är detta urskiljande i skrift, hvarest man måste taga sin tillflykt till vissa i ögonen mera fallande stilsorter, för att utmärka en underförstådd motsats, hvilken utväg dock ofta möter svårigheter och derför jemförelsevis sällan begagnas. I de flesta fall hjelper man sig dock till rätta genom ett noggrant aktgifvande på tankesammanhanget.

1. Uppsökning af underförstådda motsatsled.

T. ex. Håll med **Gud,** så håller **Gud** med **dig** (= Håll d u med Gud o. s. v.). **Fröjd** af ondo är **qval** med **ändan** (= Fröjd, som har sin begynnelse af ondo o. s. v.). På **andra** s i d a n om berget bor **också** folk (= ej b l o t t på d e n n a sidan, utan också o. s. v.). **Lätt** att vara hjelte **hemma** (S v å r t att vara hjelte borta, i striden). Icke **alla** åsnor hafva **långa** öron (= utan n å g r a hafva korta). Hvarje uggla håller **sina** ungar för de **vackraste** (= och a n d r a s f ö r m i n d r e v a c k r a).

2. Upplösning och utveckling af förtäckta motsatsled.

Ett motsatsförhållande säges vara förtäckt, då i det ena eller i båda leden förekomma bildliga uttryck, som för den mindre skärpta uppfattningen dölja motsatsens led. Ofta motsvaras ett förtäckt motsatsled af en underförstådd motsats. Vill man i dylika mer eller mindre tvifvelaktiga fall bevisa motsatsförhållandets tillvaro, så måste det samma reduceras.

Att reducera ett motsatsförhållande betyder sålunda att uttrycka dess båda led i sådana ord, som angifva de allmänna begrepp, under hvilka den i mera särskilda (konkreta,

bildliga) föreställningar uttryckta tanken på ett eller annat sätt kan underordnas. Tanken varder på sådant sätt liksom afhöljd och framstäld under sin nakna form.

Sådana allmänna begrepp eller enkla former af motsatsförhållanden äro t. ex. *inre* och *yttre* (verksamhet eller tillstånd), *tänka* och *handla*, *vilja* och *kunna*, *verkligt* och *icke-verkligt* (dikt, alster af inbillning o. s. v.), *andligt* och *kroppsligt*, *rörelse* och *hvila*, *skönt* och *fult*, *angenämt* och *oangenämt*, *godt* och *ondt* (*dygd* och *last*), *födas* och *dö*, (*lif* och *död*), *helsa* och *sjukdom*, *rikedom* och *fattigdom*, *enskildt* och *offentligt*, *krig* och *fred*, *eget* och *andras* (främmande), *hemma* och *borta* o. s. v.

T. ex. Å bergig ås, der står mitt hus
högt öfver skog och sjö.
Der **såg** jag **första dagens ljus,**
och der vill jag **ock dö.**

Reduktion.

1:a ledet.	*2:a ledet.*
Att se första dagens ljus = födas.	dö.

Må ho, som **vill,** gå kring **verldens rund;**
vare **herre** och **dräng** den det **kan!**
Men **jag** står helst på min **egen grund**
Och är helst min **egen man.**

I denna strof finnas följande tydliga motsatser: vill och kan, herre och dräng.

Reduktion.

1:a ledet.	*2:a ledet.*
Ho som vill / Den det kan } = andra menniskor.	Jag
Verldens rund = Främmande grund = beroende.	Egen grund = oberoende.
Herre och dräng = beroende (ömsesidigt).	Min egen man = oberoende = icke herre, ej heller dräng (utan båda i en person).

Jag går ej stadigt **stugan** kring;
ty blir mig hågen varm,
Jag vandrar upp till **Svea ting**
med skölden på min arm.

Reduktion.

1:a ledet.	*2:a ledet.*
Stugan = hemma = det enskilda lifvet.	Svea ting = det offentliga lifvet.

Hjordar hugsa,
när hem de skola,
och **gånga** då af **gräset;**
men **ohyfsad man**
aldrig **känner**
sin **egen mages mått.**

Reduktion.

1:a ledet.	*2:a ledet.*
Hjordar hugsa, när hem de skola, och gånga då af gräset (= känna sin egen mages mått).	Ohyfsade menniskor (hugsa ej, när hem de skola och gånga sålunda ej från bordet) känna aldrig sin egen mages mått.

Grundtanken.

Djuren hafva ett slags naturligt vett.	Ohyfsade menniskor hafva ej ens naturligt vett.

Fä dör.
Fränder dö,
sjelf dör du likaledes;
jag vet **ett,**
som aldrig dör:
domen öfver död man.

Reduktion.

1:a ledet.	*2:a ledet.*
Fä = djur (egendom).	Fränder = menniskor.
Fä Fränder } = { andra annat	Du sjelf.
Fä Fränder Du sjelf } annat = det kroppsliga i verlden	Ett = domen = det sedliga omdömet = det andliga
dör = är förgängligt.	dör icke = är oförgängligt.

(Fä och fränder bilda sålunda motsatsförhållandet n:r 1, fä, fränder och du sjelf n:r 2, fä, fränder, du sjelf och det sedliga (andliga) n:r 3 o. s. v.)

Misstänksamheten tar en **hvit pudelhund** för en **mjölnardräng.**

Reduktion.

1:a ledet.	*2:a ledet.*
Hvit pudelhund = djur med hvit beklädnad.	Mjölnardräng = menniska i hvita kläder.

Han **äter,** så han **svettas,** och **arbetar,** så han **fryser.**

Här påträffas dels en klar motsats: svettas—fryser, dels tvenne förtäckta: äter—svettas, arbetar—fryser.

Reduktion.

1:a ledet.	*2:a ledet.*
Äta = vederqvickas = icke ansträngande verksamhet.	Svettas förutsätter, att verksamheten är ansträngande.
Arbeta = ansträngande verksamhet.	Frysa (under arbete) förutsätter icke ansträngande verksamhet.

I sin mera allmänna form skulle tanken följaktligen innebära: När han icke skulle anstränga sig, anstränger han sig och tvärt om. Vill man åter närmare utveckla motsatsen under en mindre allmän form, skulle tanken blifva: Han anstränger sig **så mycket** under **ätandet, att** han **svettas,** och anstränger sig **så litet** under **arbetet,** att han **fryser.**

Vårt land är **fattigt** skall så bli
För den, som **guld begär.**
En **främling** far oss **stolt förbi,**
Men detta landet **älska vi.**
För **oss** med **moar, fjell** och **skär**
Ett **guldland dock** det är.

Reduktion.

1:a ledet.	*2:a ledet.*
Fattigt, med moar, fjell och skär	Dock guldland
Den som guld begär	Vi = landets inbyggare = som ej begära guld
Främling	Oss
Fara stolt förbi (icke älska).	Älska.

Dock visst lär han de **äldre** gett **långt mer** än **billigt** var, Ty för den son, som **sist** blef **född,** fans knappt en **smula qvar.**

Reduktion.

1:a ledet.	*2:a ledet.*
Äldre = de först födde	Den sist födde
Långt mer än billigt var.	Knappt en smula = långt mindre än billigt var.

Korpralen **skrek** (förbittring) och **skrattade** (munterhet).

Och **Hjelten** var der, men jemväl **Behagen**,
En **segerkrans**, men som bland **blommor** tagen,
En blick till hälften **örn**, till hälften **näktergal.**

Reduktion.

1:a ledet.			*2:a ledet.*		
Hjelten	=	det manliga,	Behagen	=	det qvinliga,
segerkrans		krigiska,	blommor		fredliga,
örn		starka.	näktergal		sköna.

Utförligare prof på betoningstecknens användande.

1. Sverige.

Af E. G. Geijer.

Jag vet ett land, der himlen omkring fjellen
sig svänger präktig, djerf och underbar;
der tusen stjernor gnistra uti qvällen,
och högst står, trofast, nordens stjerna klar;
der **granens** hår och **björkens** kransa tjällen —
från bergen brusar floden stark och snar.
Der såg jag **himlen** först, såg **hafvet, jorden,**
Och jag vill **lefva** och vill **dö** i Norden.

---

2. Fänrik Stål.

Af J. L. Runeberg.

1. Till flydda tider återgår
Min tanke än så gerna,
Mig vinkar från förflutna år
Så mången vänlig stjerna.
Välan, hvem följer då mitt tåg
Till Näsijärvis dunkla våg?

2. Jag lärde känna der en man,
Soldat för **längesedan**
Nu egde **fänriks titel** han,
Men **lyckan** var i **nedan.**
Gud vet det, hur han kom en dag
Att bo i samma gård som jag.

3. Jag såg mig då som en person
Med **få**, ja **inga** brister,
Jag var student, på kondition
Och kallades magister.
Mitt ”**mensa**” gaf **mig** öfverflöd,
Den **gamle** åt på **nåd sitt** bröd.

4. **Jag** rökte ”Gefle **vapen**” jag
Och hade **sjöskumspipa;**
Den **gamle skar** af **blad sitt** slag,
Då han **ej** var i knipa.
I **sådant** fall blef **mossa blott**
Hans nötta **masurhufvuds** lott.

5. O tid af guld, o lif blott tändt
För nöjet och behagen,
Då man är ung och är student
Och har fullt upp för dagen,
Och **ingen annan** sorg försökt,
Än att **mustaschen växer trögt!**

6. Hvad visste **jag** af **andras nöd,**
Jag blott **min glädje** kände;
Min arm var stark, min kind var röd,
Och alla pulsar brände.
Jag var så yr, jag var så ung,
Och stolt som **jag** var ingen **kung.**

7. Men fänrik **Stål** satt utan knot
Förgäten i sin koja;
Han **sög** sin **rök,** han **knöt** sin **not**
Och lät **oss andra stoja.**

Vasserra, mot en **sådan en**
Hvad man sig tyckte **vara** re'n!

8. Det var min högsta lust att se
Den kantiga figuren,
Hans styfva skick, hans anlete,
Hans rock så ovant skuren,
Hans **örnenäsa mest** ändå
Med brillor utan skalmar på.

9. Jag gick till gubben ofta ned
Att gunstigt gyckel drifva.
Det var min fröjd, när han blef vred
Och kom sitt nät att rifva,
Då jag fick nålen ur hans hand
Och knöt en lycka falskt ibland.

10. Han sprang då ofta upp burdus
Och dref mig utom knuten;
Ett vänligt ord, en doft kardus,
Och fred var åter sluten.
Jag kom **igen,** som **förr** jag kom,
Och gjorde samma narri om.

11. Att äfven gubben haft sin dag,
Då han var ung i verlden,
Att **han** gått flera steg än **jag**
Och pröfvat mer på färden,
Var jag för höglärd att förstå,
Det kom ej för min tanke **då.**

12. Ej att han stått med svärd i hand
Och glad sitt hjertblod gifvit
För detta samma fosterland,

Som nu så kärt mig blifvit.
Jag var så yr, jag var så ung,
Han fänrik var, **jag mer** än **kung.**

13\. Men hur det hände sig en gång,
Fann jag mig mätt af ruset.
Det vinter var, min dag blef **lång,**
Fast den var **kort** till **ljuset;**
Det var så ovant mot **förut,**
Jag ville aldrig få den slut.

14\. Jag tog den första bok jag fann,
Blott för att döda tiden,
Det var en skrift af onämnd man
Om sista finska striden.
Den låg der **häftad,** som på nåd,
Bland husets **bundna** bokförråd.

15\. Jag tog den på mitt rum och satt
Och bläddrade i bladen,
Jag vet ej, hur jag så fick fatt
På Savolaks-brigaden.
Jag läste en rad, läste två
Mitt hjerta började att slå

16\. Jag såg ett folk, som **kunde allt,**
Blott **ej** sin **ära svika,**
Jag såg en här, som frös och svalt
Och segrade tillika;
Mitt öga flög från blad till blad,
Jag velat kyssa hvarje rad.

17\. I farans stund, i stridens brand
Hvad mod hos denna skara!
Hur kunde, arma fosterland,

Du **dock** så **älskadt** vara,
En **kärlek** få, så skön, så stark,
Af dem du närt med **bröd** af **bark!**

18. Min tanke genom rymder lopp,
Som **förr** den aldrig spanat,
Ett lif gick för mitt hjerta opp,
Hvars tjusning det ej anat,
Min dag flög som på vingar bort,
O hvad min bok mig syntes kort!

19. Den slöts, och qvällen likaså,
Dock glödde än min låga:
Jag fann[1] så mycket[2] återstå[3]
Att forska[3] om och fråga[3],
Så många dunkla föremål.
Jag gick till gamle fänrik Stål.

20. Han satt på samma plats som **förr**
Och samma syssla skötte.
Jag såg, att re'n i stugans dörr
En missnöjd blick mig mötte;
Det var, som om han frågt dervid:
Får[1] man ej ens till **natten**[2] frid[2]?

21. Men annat var det nu med mig,
Jag kom med ändradt sinne:
"Jag läst om Finlands sista krig,
Och äfven jag är Finne.
Min håg blef tänd att höra mer,
Kanhända får jag det af er?"

22. Så var min helsning. Gubben såg
Förvånad upp från noten,
En glans uti hans öga låg,
Som om han stått för roten:

"Jo, derom kan jag ge besked,
Om herrn så vill, ty jag var med."

23. Jag satte mig på sängens halm,
Han började berätta
Om Dunckers eld, om kapten Malm,
Om mången bragd för detta;
Hans blick blef ljus, hans panna klar.
Jag glömmer ej, hur skön han var.

24. Han sett så mången blodig dag,
Så många faror delat,
Ej segrar blott, men nederlag,
Hvars sår ej tid har helat.
Så mycket, som re'n[2] **verlden glömt[1],**
Låg i **hans trogna[3] minne[2] gömdt[1].**

25. Jag satt der tyst och hörde på,
Och intet ord förspildes.
Och natten hunnit halft förgå,
När jag från honom skildes;
Han följde mig till tröskelns rand
Och tryckte gladt min bjudna hand.

26. Se'n sågs han aldrig mera nöjd,
Om han ej mig fick skåda,
Vi delte sorg, vi delte fröjd,
Vi rökte Vapnet båda.
Nu var **han gammal, jag** var **ung,**
Jag blott **student, han mer** än **kung.**

27. De sägner här i sång jag satt,
Från gubbens läpp de stamma,
Jag hört dem mången stilla natt
Vid pertans matta flamma.
De tala några enkla ord,
Tag mot dem, dyra fosterjord!

3. Vårt Land.

Af J. L. Runeberg.

1. Vårt land, vårt land, vårt fosterland,
Ljud högt, o dyra ord!
Ej lyfts en höjd mot himlens rand,
Ej sänks en dal, ej sköljs en strand,
Mer älskad än vår bygd i nord,
Än våra fäders jord.

2. Vårt land är fattigt, skall så bli
För den, som guld begär.
En främling far oss stolt förbi;
Men detta landet älska vi,
För oss med moar, fjell och skär
Ett guldland dock det är.

3. Vi älska våra strömmars brus
Och våra bäckars språng,
Den mörka skogens dystra sus,
Vår stjernenatt, vårt sommarljus,
Allt, allt, hvad här som syn som sång
Vårt hjerta rört en gång.

4. Här striddes våra fäders strid
Med tanke, svärd och plog,
Här, här, i klar som mulen tid,
Med lycka hård, med lycka blid,
Det finska folkets hjerta slog,
Här bars hvad det fördrog.

5. Hvem täljde väl de striders tal,
Som detta folk bestod,

Då **kriget** röt från dal till dal,
Då **frosten** kom med hungrens qval,
Hvem mätte allt dess **spilda blod**
Och allt dess **tålamod**?

6. Och det var här det blodet flöt,
Ja här, för **oss** det **var**,
Och det var här sin **fröjd** det njöt,
Och det var här sin **suck** det göt,
Det folk, som **våra** bördor bar
Långt före våra dar.

7. Här är oss **ljuft**, här är oss **godt**,
Här är oss **allt** beskärdt;
Hur ödet kastar än vår lott,
Ett land, ett fosterland vi fått.
Hvad fins på jorden mera värdt
Att hållas dyrt och kärt?

8. Och här och här är detta land,
Vårt öga ser det här;
Vi kunna sträcka ut vår hand
Och visa gladt på **sjö** och **strand**
Och säga: se det landet der,
Vårt fosterland det är!

9. Och fördes vi att bo i **glans**
Bland **guldmoln** i det **blå**,
Och blef vårt lif en **stjernedans**,
Der **tår** ej göts, der **suck** ej fans,
Till **detta arma land** ändå
Vår längtan skulle stå.

10. O land, du tusen sjöars land,
Der **sång** och **trohet** byggt,

Der lifvets haf oss gett en strand,
Vår **forntids** land, vår **framtids** land,
Var för din fattigdom ej **skyggt,**
Var **fritt,** var **gladt,** var **tryggt!**

11. Din blomning, **sluten än** i **knopp,**
Skall **mogna** ur sitt **tvång;**
Se ur vår **kärlek** skall gå opp
Ditt ljus, din glans, din fröjd, ditt hopp,
Och högre klinga skall en gång
Vår fosterländska sång.

---

4. Fader vår.

Fader vår, som är i himmelen, helgadt varde ditt **namn;** tillkomme ditt rike; ske din vilje, **såsom** i **himmelen, så ock** på **jorden;** vårt dagliga bröd gif oss i dag; och förlåt oss **våra** skulder, såsom ock **vi** förlåta **dem, oss** skyldige äro; och **inled** oss **icke** i **frestelse,** utan **fråls** oss ifrån **ondo;** ty riket är ditt och makten och härligheten i evighet. Amen.

---

5. Välsignelsen.

Herren välsigne oss och bevare oss; Herren upplyse sitt ansigte **öfver** oss och vare oss nådig; Herren vände sitt ansigte **till** oss och gifve oss en evig frid. I Guds, Fadrens och Sonens och den Helige Andes namn. Amen.

Anmärkningar till profstyckena.

Siffrorna till venster utmärka strofernas ordningstal. De egentliga anmärkningarne, t. ex. reduktion af motsatser m. m., förekomma inom parentestecknen. Ehuru läran om tonombyten och pauser endast kan fullständigt behandlas till sammans med läran om känslobetoningen, så fästes dock redan här uppmärksamheten på nödvändigheten att vid styckets instuderande, särskildt på undervisningens högre stadium, noga gifva akt äfven på denna vigtiga del af välläsningen. Af pauserna antagas t. v. tre grader utöfver grundtonspausen eller den, som göres vid punkt midt uti ett stycke af likartadt förståndsinnehåll. Dessa uppehåll betecknas med romerska siffror (I, II, III) i fetstil till höger om det ord, vid hvilket uppehåll skall göras. Mellan hvardera af tonens hufvudlägen kunna tvenne skiftningar antagas, en lägre och en högre, den förra tecknad med liten, den senare med stor bokstaf jemte den bokstaf, som betecknar tonens grundläge. Sålunda förekomma mellan A och Ä tvenne lägen betecknade med Aä och AÄ, mellan Ä och E likaledes tvenne lägen Äe och ÄE o. s. v.

1. Sverige.

Motsatsbetoningen.

Granens (barrträd) — björkens (löfträd); himlen (der ofvan) — hafvet, jorden (der nedan); hafvet (vatten) — jorden (land); lefva — dö.

Bestämningsbetoningen.

Jag (subjekt hjelpord), vet (predikatsverb), ett (hjelpord), land (objekt), der (hjelpord, konjunktion), himlen (subjekt, begreppsord), omkring (hjelpord), omkring fjellen (adverbial).

Sig (hjelpord), svänger (predikatsverb), präktig, djerf, (medelbara attribut), och (hjelpord), underbar (medelbart attribut).

Der (hjelpord), tusen (epitet), stjernor (subj.), gnistra (predikatsverb), uti (hjelpord), uti qvällen (adverbial).

Och (hjelpord), högst (adverbial), står (predikatsverb), trofast (medelb. attrib. till *stjerna* i en utvecklad sats: som är trofast), nordens (genitivattribut), stjerna (subj.), klar (medelb. attrib.).

Der (hjelpord), granens (genit. attrib.), hår (subj.), och (hjelpord), björkens (genit.attrib.), kransa (predikatsverb), tjällen (objekt).

Från bergen (adverbial), brusar (predikatsverb), floden (subj.), stark (medelb. attrib.), och (hjelpord), snar (medelb. attrib.).

Der (adverb, adverbial) o. s. v.

Vill (i sista versen) kan antingen vara obetonadt, då det, såsom i dagligt tal är fallet, betraktas såsom ett slags hjelpverb, eller också kan det betonas, då infinitiverna *lefva* och *dö* med sin adverbialbestämning *i norden* måste betonas såsom objekt.

Tonlägen och uppehåll.

Styckets qvantitativa tonläge = Ä. Till qvaliteten är styckets grundton kraftig, stolt och varm. Svar I. (Ny, något högre ton. Styckets kraft och innerlighet äro liksom sammanträngda i de två sista verserna.)

2. Fänrik Stål.

Motsatsbetoningen.

2. Soldat — fänriks titel; fänriks titel (befordran. lycka, det yttre skenet) — lycka i nedan (verkligheten).

3. Få — inga; mitt mensa gaf mig öfverflöd (genom min verksamhet att lära barnen deklinera mensa [bord] förtjenade jag mitt bröd till öfverflöd, då deremot) — den

gamle åt på nåd sitt bröd. De fullständigt uttryckta motsatsleden skulle sålunda vara: Jag (mig) — den gamle; min inbringande verksamhet — den gamles föga inbringande verksamhet; förtjenade — åt på nåd; öfverflöd — sitt (knappa) bröd.

4. Jag — den gamle; rökte ”Gefle Vapen” (min *finare* tobakssort) — skar af blad sitt slag (hans *gröfre* tobakssort); bladtobak — mossa; ej var i knipa — i sådant fall (var i knipa); sjöskumspipa — masurhufvud.

5. Och ingen annan sorg etc. (icke försökt andra sorger utan blott den) — att mustachen växer trögt.

6. Andras nöd — min glädje; jag — kung.

7. Fänrik Stål — oss andra; sög sin rök, knöt sin not (stilla verksamhet) — stoja; sådan en (obetydlig person) — vara (en betydande person). *Vara* liksom *sådan en* få sålunda den betoning, som de uteslutna begreppsorden skulle hafva egt.

8. Örnenäsa — kantiga figuren, styfva skick o. s. v. Motsatsen uppstår genom jemförelsen.

10. Kom igen (sedermera) — förr.

12. Lång (i andlig mening på grund af ledsnaden) — kort till ljuset (i sinlig mening).

16. Kunde allt — men ej kunde sin ära svika.

17. Den dock (i trots af ditt armod, som i och för sig ej gör någon älskad) — så älskadt vara; kärlek — bröd af bark (en karghet, som borde hafva alstrat motsatsen — icke kärlek).

18. Min tanke (nu) — genom rymder lopp (som förr o. s. v.).

20. Till natten frid — (om dagen) får man ej frid för dig.

21. äfven jag — (ej blott de, om hvilka jag läst); er (— ur boken har jag förnummit något).

24. Verlden (andra menniskor) glömt — i hans trogna minne gömdt.

Bestämningsbetoningen.

1. Så mången vänlig stjerna, eller: så mången, vänlig; det förstnämda betoningssättet öfverensstämmer **mest** med vanligt språkbruk.

3. Person (obj. predikatsf. till såg [ansåg]).

7. *Vara* jemte det underförstådda *betydande person*, *karl* eller något dylikt kan betraktas såsom obj. **predikatsf.** (jfr ofvan) till *tyckte*, hvarvid *vara* erhåller det **underförstådda** hufvudordets betoningsgrad. Re'n (redan, **adverbial** till vara).

8. Så ovant skuren (som var så o. s. v.). ***Skuren*** kan betraktas antingen som medelbart attribut till ett underförstådt *som*, då dess betoningssiffra blir 1, eller såsom attribut till *rock*, i hvilket fall dess betoningssiffra skulle blifva 3. Då emellertid hela satsen "som var så ovant skuren" är attribut till rock och dess begreppsord sålunda, strängt taget, borde ega hufvudordets betoningsgrad (2) jemte sin egen, så blir beteckningen den samma, huru saken än må betraktas; med brillor på (som voro fästa på. *På* står sålunda som ställföreträdare för en attributssats och bör derför erhålla dennas betoningsgrad). Med brillor (attribut till örnenäsa); utan skalmar (attribut till brillor).

9. Att drifva (adverbial till gick); gunstigt (obetonadt såsom ett s. k. tomt epitet). Öfvermodet ligger uttryckt i ordet gyckel ensamt. Vill man särskildt framhäfva öfvermodet, kan gunstigt betonas enligt hufvudregeln.

10. En doft (en liten qvantitet af) kardus (prepositionsattribut).

11. Då han var ung i verlden (samma användning som det vanligare förekommande: då jag var ung i verlden = då jag en gång var ung. *I verlden* bör sålunda betraktas som adverbial); höglärd (till) att förstå (attribut till höglärd. Infinitiven betraktas som ett vanligt nomen); med svärd i hand (adverbial till stått); i hand (attribut till

med svärd); glad (emedan han var eller varande glad, hvilket ord således är attribut i en förkortad sats).

14. Blott för att döda tiden (orsaksadverbial).

15. Fick fatt på (detta uttryck, hvari endast ordet *fatt* är betonadt, uttrycker det samma som de transitiva verben finna, hitta o. s. v.).

19. Dunkla föremål (obj.).

27. Mången stilla natt (adverbial).

Tonfallet.

12. Kung II.

13. Men (ny, något högre och lifligare ton). Berättelsens liflighet stegras.

15. Läste två II (ny känsloton, något lägre; tonen skall uttrycka den läsandes på en gång intresse och hänförelse).

16. Jag (Äe).

19. Den (tonen återgår till Ä, ehuru ännu något liflig); föremål I. Jag gick (tonen skall uttrycka den beslutsamhet, som efterträdde det förra själstillståndet); Stål II.

20. Han (ny ton; den lugnare berättelsen återtages).

21. Ändradt sinne I. Jag (ny ton; den talandes till skilnad från berättarens); er I (ny ton).

22. Helsning II (ny ton; längre uppehåll för att liksom måla den gamles förvåning); roten (ny ton såsom uttryck för den andra talande personen); med II.

23. Jag (ny ton).

25. Hand I (ej tonändring).

26. Kung III.

27. De (ny ton); ord II; tag (ny ton, stegrad innerlighet).

3. Vårt land.

Motsatsbetoningen.

1. Lyfts — sänks; höjd — dal; sköljs en strand (den delen af fosterlandet, som ligger vid *vatten*) — lyfts en

höjd, sänks en dal (den del af fosterlandet, som *ej* ligger vid vatten); vår bygd i nord — (andras bygder i nord). Denna motsats är dock icke nödvändig, hvarför det är tillräckligt att gifva motsatsbetoning endast åt *bygd i nord*. hvilken genom komparativen ställes emot andra bygder.

2. Är — skall bli (utgöra till formen motsatsled, som kunna reduceras till motsats mellan nutid och framtid, men då innehållet i de två första verserna tydligen blott vill betona det sakförhållandet, att landet synes fattigt för den, som guld begär, utan hänsyn till några tidsförhållanden, så fördunklas denna grundtanke genom att sätta *är* i motsats till *skall så bli*, hvilket senare uttryck ur innehållets synpunkt är öfverflödigt). Angående öfriga motsatser jfr sid. 170.

3. Den mörka skogens dystra sus (mörker) — stjernenatt, sommarljus (ljus); stjernenatt (vinterljus) — sommarljus.

4. Tanke (inre) — svärd, plog (yttre); svärd (krig) — plog (fred); klar — mulen; hård — blid; bars (lidande, passivitet) — (verksamhet med tanke, svärd och plog, aktivitet).

5. Kriget (fiendtligt angrepp från *menniskors* sida) — frosten (fiendtligt angrepp från *naturens* sida); spilda blod (yttre lidande) — tålamod (inre lidande).

6. För oss (som *nu* lefva) — (ej blott för dem som *då* lefde); fröjd — suck (smärta); våra — (ej blott sina egna bördor).

7. Ljuft, godt — allt (här hafva vi ej blott hvad som är ljuft och godt, utan vi hafva *allt*, sålunda äfven det nyttiga och för lifvets uppehälle nödvändiga o. s. v.).

8. Sjö — strand.

9. Glans m. m., stjernedans (öfverflöd af lifsglädje — detta arma land (brist på lifsglädje); stjernedans (glädje — tår, suck (sorg).

10. Sång, (poesi, *glädje*) — trohet (det sedliga *allvaret*); forntids — framtids; skyggt (skygghet hänvisar på bristande [andlig] frihet, glädje och trygghet) — fritt, gladt, tryggt.

11. Sluten i knopp (har ej mognat, är under tvång) — mogna ur sitt tvång; än (nutid) — skall (i en framtid); kärlek (den bästa andliga jordmånen — ej blott ur en genom yttre, timliga krafter upparbetad jordmån).

Bestämningsbetoning.

1. Än våra fäders jord (apposition till vår bygd i Nord, hvarför begreppsorden fäders jord kunna betonas med ytterligare en betoningsgrad.

2. Så (adverbial); far (kan betonas såsom ett vanligt begreppsverb, till hvilket *förbi* är adverbial, eller också kunna de båda orden betraktas såsom uttryck för ett enda begrepp, då verbets bestämningston kastas på partikeln förbi, hvilken då ensam erhåller äfven motsatsbetoningen, alltså: far oss **stolt förbi.** För oss (är det med sina fattiga) moar, fjell och skär (prepositionsattribut till det) dock ett guldland.

3. Som syn som sång (adverbial till rört).

4. Det (folket). (*Det* erhåller samma ton som det underförstådda begreppsordet, folket, skulle hafva egt.)

5. Väl (fyllnadsord utan betoning).

7. Hållas dyrt o. s. v. (ett uttryck, hvari verbet och dess adverbial sammansmält till ett begrepp, då verbet i dagligt tal förlorar sin betoning).

8. Sträcka ut (= utsträcka). *Fosterland* erhåller ej blott bestämnings- utan äfven en stark känslobetoning.

9. I det blå (attribut till guldmoln).

10. Du tusen sjöars land (apposition till o land). För din fattigdom (attribut till skyggt).

Tonlägen och uppehåll (pauser).

(Styckets qvalitativa grundton är *varm* och *innerlig* samt öfvergår i de 4 sista stroferna till *hänförelse*). Styckets qvantitativa grundton = Ä, hvilken stundom stegras till Äe eller ÄE.

1. "Vårt land, vårt land, vårt fosterland" (känslotonens innerlighet stegras för hvarje gång hufvudordet upprepas, hvilket kan ske lättast *med*, men äfven *utan* en motsvarande stegring i den qvantitativa betoningens höjd och styrka). Ljud högt (ÄE, kraftigt och varmt) o dyra (innerligt) ord! II. (Det utrop, som innehålles i strofens 2 första verser, utgör styckets inledning ur känslotonens synpunkt, hvarför ett tillbörligt uppehåll måste göras vid dessas slut. Ej (ny ton, Ä eller Äe); jord. I.

4. Här (Äe), här (ÄE); här bars hvad det fördrog. I (Äe. I denna sista vers sammanpressar sig liksom hela strofens innehåll.)

5. Hvem (ny ton, Ä).

6. Ja här; det var här; och det var här o. s. v. (en fortgående stegring i tonens qvalitet och qvantitet); långt före våra dar. I.

7. Här (ny ton, mera innerlig, mindre kraftig än i slutet af 6); fått I. Hvad (ny ton, frågeton).

8. Hänförelsens ton, som här vidtager, får ansättas hvarken högt eller starkt, ty i sådant fall försvåras stegringen. Och säga (tonen, Ä, I; uppehåll vid skiljetecknet (:) för att liksom förbereda åhöraren på det vigtiga, som komma skall). Se (ny ton, ÄE). (Man iakttage, att meningen till formen blir annorlunda, om komma sättes efter "se", som då måste läsas som en interjektion.)

10. Tryggt. I.

11. Din o. s. v. (Hänförelsen mildras af innerligheten i de tre första verserna, men stegras åter mot strofens slut.)

4. **Fader vår.**

Motsatsbetoningen.

Såsom — så ock; himmelen — jorden; och **förlåt** (måtte **du** förlåta) — vi förlåta. Oss — dem. (På **grund** derat.

att ordet oss åtföljes af det med motsatsbetoning försedda **våra**, i hvilket det andra motsatsledet till **dem** är angifvet, kan man underlåta att framsäga detta oss med motsatsbetoning.) **Våra** skulder (mot **dig**) — **dem oss** skyldige äro (**deras** skulder mot **oss**). Inled oss icke i frestelse (till ondt) — utan (tvärt om) fräls oss ifrån ondo.

Bestämningsbetoningen.

Fader vår (vår erhåller qvantitativ betoning på grund af den känslobetoning, som angifves derigenom, att ett pronomen adjektivum sättes efter sitt hufvudord); är i himmelen (är kan antingen betonas såsom ett begreppsverb, då det blir liktydigt med har sitt vara eller väsen [uti himmelen], eller också kan det betraktas såsom hjelpverb, hvarigenom dock uttryckets styrka förminskas); dagliga bröd (epitetet blir obetonadt, emedan det sammansmält med hufvudordet till ett begrepp, medel för lifsuppehället; riket är ditt (ditt i denna ställning betonas, jfr reglerna).

Tonlägen och uppehåll.

Bönens grundton är Å. Himmelen (tonen höjes något efter dessa inledningsord); ondo (uppehåll för att sedermera kunna tillbörligt betona den sista satsen: ”ty” o. s. v.); evighet II.

Anm. Iakttagandet af motsatsbetoningen är särskildt nödvändigt, för att skönheten och kraften i denna bönernas bön må komma till sin fulla rätt. Man iakttage tillika, att det heter tillkomme och inled liksom úpplyse (i välsignelsebönen) men ej tillkómme, inléd, upplýse.

5. Välsignelsen.

Motsatsbetoningen. Öfver — till.

Angående **bestämningsbetoningen** må märkas: dels att ”oss” (välsigna oss o. s. v.) måste öfverglidas, ty om detta

ord, såsom ofta händer, vid läsningen af denna bön erhåller en öfver grundtonen liggande betoning, så får bönen lätt en anstrykning af sjelfviskhet (välsigna, bevara **oss** men ingen annan).

En ej ringa del af denna böns mening går förlorad, om man ej ger akt på den betoning, som orden "evig frid" enligt reglerna måste erhålla.

Tonläget är det samma som i "Fader vår". Iakttag det uttrycksfulla uppehållet, innan Amen utsäges!

		Muskelställningen spänd. Trånga. (Betonade.)					Muskelställningen lös. Vida. (Obetonade.)				
	Med hänsyn till tungans lodräta läge.	Med hänsyn till tungans vågräta läge. Bakre.			Blandade.	Främre.	Med hänsyn till tungans vågräta läge. Bakre.			Blandade.	Främre.
Plana vokaler.	Höga					ī vin					ĭ vinn
	Medelhöga	ā^1 fader af				ē^1 se		ă^2 all fadder		ĕ^2 skulle	ĕ^1 sett, ett
	Låga				ä̅^{2} jern	ä̅^{1} säd, fä, ät				ä̆^{2} ärr	ä̆^{1} sätt, ätt
Rundade vokaler.	Höga				ū^1 hus	ȳ ny					y̆ nytt
	Medelhöga			ō bo		ȫ^1 hö, röd			ŏ oxe	ŭ^2 ung	ö̆^{1} rödt, sött
		å̅^{1} gå									
	Låga		å̅^{2} kol		ȫ^2 björn			å̆^{2} gått		ö̆^{2} dörr	-

Konsonanttabell I.

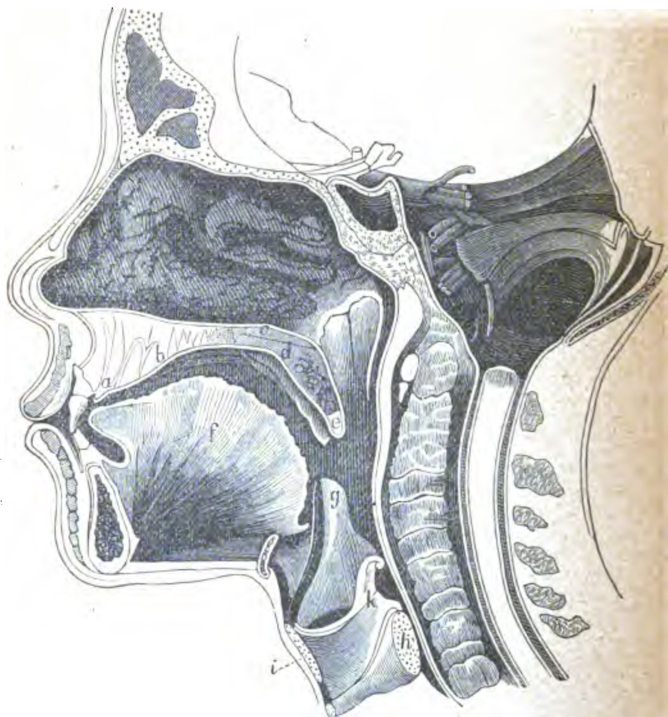
		Läppljud.		Tungljud.								
		Läpp mot		Tungspets mot					Tungryggen mot			
		Läpp 1.	Tänder 2.	Tänd-erna 1.	Tand-fäste 2.	Främre Gom 3.	Hård Gom 4.	Bakre Gom 5.	Tand-fäste 6.	Främre Gom 7.	Hård Gom 8.	Bakre Gom 9.
Slutna konsonanter (Explosiva el. Smäll-ljud)	**Orala** trånga, klanglösa	**p**			**t**^{2}						**k**^{8}	
	Orala vida, klingande	**b**			**d**^{2}						**g**^{8}	
	Nasala vida, klingande	**m**			**n**^{2}						**ng**^{8}	
Öppna konsonanter (Frikativa el. Hväsljud)	trånga, klanglösa		**f**						**s**^{6}	**tj** (ch)		
	vida, klingande		**v**							**j**^{7}		
Halföppna konsonanter (Halfkonsonanter)	**Lateralt** (sidvarts) öppna: klanglösa											
	Lateralt (sidvarts) öppna: klingande				**l**^{2}							
	Mediant (midvarts) öppna: klanglösa											
	Mediant (midvarts) öppna: klingande					**r**^{3}						

Konsonanttabell II.

		Läppljud: Läpp mot Läpp 1.	Läppljud: Läpp mot Tänder 2.	Tungljud: Tungspets mot Tänderna 1.	Tungspets mot Tandfästet 2.	Tungspets mot Främre Gommen 3.	Tungspets mot Hårda Gommen 4.	Tungspets mot Bakre Gommen 5.	Tungryggen mot Tandfästet 6.	Tungryggen mot Främre Gommen 7.	Tungryggen mot Hårda Gommen 8.	Tungryggen mot Bakre Gommen 9.
Slutna konsonanter (Explosiva l. Smäll-ljud)	**Orala** tränga, klanglösa	**p**		t^1	$\mathbf{t}^2$	t^3	(t^4)	(t^5)	(k^6)	k^7	$\mathbf{k}^8$	
	Orala vida, klingande	**b**		d^1	$\mathbf{d}^2$	d^3	(d^4)	(d^5)		g^7	$\mathbf{g}^8$	g^9
	Nasala, vida, klingande	**m**	(m^2)	n^1	$\mathbf{n}^2$	n^3	(n^4)	(n^5)	n^6		$\mathbf{ng}^8$	
Öppna konsonanter (Frikativa l. Hväsljud)	trånga, klanglösa		**f**	s^1	s^2	s^3	s^4	s^5	$\mathbf{s}^6$	$\mathbf{tj}^7$ (ch)		
	vida, klingande		**v**							$\mathbf{j}^7$		
Halföppna konsonanter (Halfkonsonanter)	**Lateralt** (sidvarts) öppna: klanglösa				lh							
	Lateralt (sidvarts) öppna: klingande			l^1	$\mathbf{l}^2$	l^3	$\mathbf{l}^4$	(l^5)	$\mathbf{l}^6$	l^7		
	Mediant (midvarts) öppna: klanglösa					rh^3	rh^4	rh^5				
	Mediant (midvarts) öppna: klingande			$\mathbf{r}^1$	r^2	$\mathbf{r}^3$			r^6	r^7	r^8	r^9

Den menskliga språkapparatens förnämsta beståndsdelar.

Fig. 1.

a. Tandfästet.
b. Främre gommen.
c. Hårda gommen.
d. Bakre (veka) gommen.
e. Tungspenen (uvula).
f. Tungan.
g. Struplocket (epiglottis).
h. Ringbrosket.
i. Sköldbrosket.
k. Kannbrosket.

Den menskliga språkapparatens förnämsta beståndsdelar.

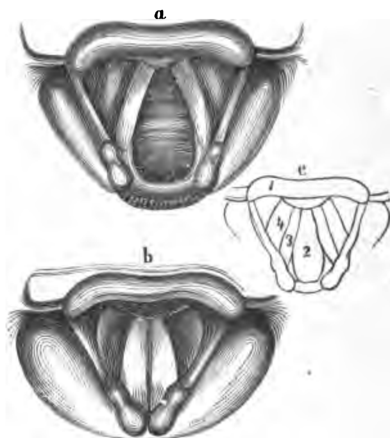
Fig. 2.

a. Ringbrosket.
b. Sköldbrosket.
c. Kannbrosket.
d. Röstband.
e. Falskt röstband.
f. Struplocket (epiglottis).
g. Röstspringan.

Den menskliga språkapparatens förnämsta beståndsdelar.

Fig. 3.

1. Struplocket (epiglottis).
2. Röstspringan.
3. Röstband.
4. Falska röstband.

INNEHÅLL.

B) Den logiska betoningen eller förståndsbetoningen,

Inledning.

Satslära, sid. 133—139.

Kap. I.

Allmänna satser angående förståndsbetoningen, sid. 139—147.

Kap. II.

Under grundtonen (så vida ej motsatsbetoning eger rum), sid. 147—156.
